

1949

**A LEADER HELYI AKCIÓCSOPORTOK MŰKÖDÉSÉNEK
VIZSGÁLATA NÉHÁNY KELET-KÖZÉP-EURÓPAI
ORSZÁG PÉLDÁJÁN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A
FORRÁSELOSZTÁS KÉRDÉSKÖRÉRE**

Egyetemi doktori (PhD) értekezés

a szerző neve: Veselicz Adél

témavezető neve: Dr. habil Pénzes János, egyetemi docens

társ-témavezető neve: Dr. habil Patkós Csaba, egyetemi docens

DEBRECENI EGYETEM

Természettudományi és Műszaki Tudományi Doktori Tanács

Földtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2025.

Ezen értekezést a Debreceni Egyetem Természettudományi és Műszaki Tudományi Doktori Tanács Földtudományok Doktori Iskola Társadalomföldrajz-területfejlesztés programja keretében készítettem a Debreceni Egyetem természettudományi doktori (PhD) fokozatának elnyerése céljából.

Nyilatkozom arról, hogy a tézisekben leírt eredmények nem képezik más PhD disszertáció részét.

Debrecen, 2025.....

*.....
a jelölt aláírása*

Tanúsítom, hogy Veselicz Adél doktorjelölt 2019–2023. között a fent megnevezett Doktori Iskola Társadalomföldrajz-területfejlesztés programjának keretében irányítással végezte munkáját. Az értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult. Nyilatkozom továbbá arról, hogy a tézisekben leírt eredmények nem képezik más PhD disszertáció részét.

Az értekezés elfogadását javasolom.

Debrecen, 2025.....

*.....
a témavezető aláírása*

Tanúsítom, hogy Veselicz Adél doktorjelölt 2019–2023. között a fent megnevezett Doktori Iskola Társadalomföldrajz-területfejlesztés programjának keretében irányítással végezte munkáját. Az értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult. Nyilatkozom továbbá arról, hogy a tézisekben leírt eredmények nem képezik más PhD disszertáció részét.

Az értekezés elfogadását javasolom.

Debrecen, 2025.....

*.....
a témavezető aláírása*

**A LEADER HELYI AKCIÓCSOPORTOK MŰKÖDÉSÉNEK
VIZSGÁLATA NÉHÁNY KELET-KÖZÉP-EURÓPAI ORSZÁG
PÉLDÁJÁN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A FORRÁSELOSZTÁS
KÉRDÉSKÖRÉRE**

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a földtudományok tudományágban

Írta: Veselicz Adél, okleveles geográfus

Készült a Debreceni Egyetem Földtudományok doktori iskolája
(Társadalomföldrajz-területfejlesztés programja) keretében

Témavezető: Dr. habil Pénzes János
Társ-témavezető: Dr. habil Patkós Csaba

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

Az értekezés védésének időpontja: 20.....

Tartalomjegyzék

1.	Bevezetés.....	3
1.1.	Témaválasztás indoklása.....	3
1.2.	A kutatás célkitűzése, kutatási kérdések	5
1.2.1.	A kutatás célkitűzése.....	5
1.2.2.	A kutatási kérdések	7
1.3.	A dolgozat szerkezeti felépítése.....	10
1.4.	A felhasznált adatbázisok és az alkalmazott módszerek	11
2.	Irodalmi előzmények - A LEADER program elméleti alapjai és kontextusa.....	17
2.1.	A vidék és a vidékiség fogalma.....	17
2.2.	A vidékfejlesztés	18
2.3.	A helyi fejlesztés	20
2.4.	Közösségi kezdeményezések megjelenése.....	21
2.5.	A LEADER program.....	25
2.5.1.	A LEADER program és a területi egyenlőtlenségek megjelenése	29
2.5.2.	A LEADER program korszakai	31
2.5.3	A vidékfejlesztési támogatások a 2007–2013 közötti időszakban, a LEADER program szervezetrendszer és európai uniós szabályozása.....	33
2.5.4	A LEADER program áttekintése az Európai Unióban és a vizsgált országokban	34
2.5.5	A társadalmi/területi igazságosság és jó kormányzás szerepe a LEADER programban	44
2.5.6	2.5.7. Az akciócsoportok intézményesülése.....	49
3	Kutatási eredmények.....	52
3.1.	A vizsgált országok helyi akciócsoportjainak tevékenységei és jellemzőik közötti kapcsolat	52
3.1.1.	A kérdőíves vizsgálat eredményeinek bemutatása	52
3.1.2.	A vizsgált országok akciócsoportjainak kormányzási szintjére vonatkozó vizsgálata.....	73
3.2.	A forráselosztás területisége és a HACS-ok jellemzői közötti kapcsolat.....	76
3.2.1.	A vizsgált országok jövedelmi térszerkezetének bemutatása.....	76
3.2.2.	A forráselosztás területisége	78

3.2.3. Az akció csoportok forráselosztása a szimbolikus kiformalódás tükrében.....	114
4. Összefoglalás, konklúziók.....	118
5. Summary	123
6. Köszönetnyilvánítás	127
7. Irodalomjegyzék.....	129
8. Ábrajegyzék	146
9. Táblázajegyzék.....	148
10. Mellékletek jegyzéke.....	150

1. Bevezetés

1.1. Témaválasztás indoklása

A közép-európai országok az 1989-1990-es rendszerváltások során alapvető átalakuláson mentek keresztül. A változásokat a területi egyenlőtlenségek jelentős növekedése, a fejlett és a fejletlen térségek közötti különbségek meghatározó növekedése kísérte (Pénzes, 2013). Az egyenlőtlenségek ma is láthatóak, sőt elmondható, hogy a differenciálódás nőtt: vagyis egyes régiók kedvezőbb helyzetben vannak, míg mások minden igyekezetük ellenére sem tudtak lényegesen változtatni a körülményeiken (Tagai et al., 2018; Uzzoli et al., 2013).

A vidék különleges települési, gazdasági és társadalmi környezettel, fejlődési sajátosságokkal bír, a városiastól jellegzetesen elkülönülő tér (Csatári, 2001). Az Európai Unió területén a szegénységgel és a kirekesztettséggel a vidéken élőknek nagyobb valószínűséggel kell szembenézniük, mint a városias terekben lakó népességnek, a rurális szegénység kockázata azonban az átlagosnál is nagyobb az Unióhoz 2004-ben és 2007-ben csatlakozott államokban (Váradi, 2015).¹ Ezen kívül, a vidéki lakosság több más problémával is küzd, mint például a munkanélküliség, illetve a munkaerőhiány bizonyos szakmákban, ami egy újabb jelentős társadalmi kihívást jelent. A vidéki közösségek nagy része elveszítette szolgáltató egységeit, a közösség fenntartását támogató létesítményeket, iskolákat, tömegközlekedést, egészségügyi intézményeket, hivatalokat, postahivatalokat, valamint a gazdálkodásra, mezőgazdaságra, környezethez való alkalmazkodásra és élelmiszertermelésre vonatkozó képességeket és lehetőségeket (Magda et al., 2021).

A vidékfejlesztés a fejlett és a fejlődő országokban is prioritás. Rengeteg nemzeti és európai uniós támogatási forrás kapcsolódik hozzá, például a vidékfejlesztés egyik innovatív fejlesztési módszere a LEADER (Liaison entre Actions de Développement de l'Économie Rurale, magyarul Közösségi kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében) megközelítés, amelyet 1991 óta alkalmaznak az Európai Községekben. Alternatív lehetőséget kínál a helyi fejlesztéshez, amely esélyt ad a helyi közösségeknek, hogy széles körben bekapcsolódjanak a térségük fejlesztésébe, formálják és alakítsák a terület jövőjét. A LEADER program egy olyan típusú megközelítés, amely keretet biztosít a szélesebb körű együttműködéshez különböző partnerek között a helyi fejlesztés érdekében. Ez egy fejlesztési módszer, amely kiemelt hangsúlyt fektet a belső potenciál és a helyi erőforrások felhasználására a vidéki térségek versenyképességének növelése érdekében (Forgács, 2003; Kassai et al., 2011; Kis, 2011a; Sykała et al., 2015; Mezei et al., 2019).

¹ Kelet-Európában elsősorban vidéki jelenségként van jelen a szegénység, míg Nyugat-Európában inkább a városokban koncentrálódik.

A LEADER program elindulása óta, több tanulmány, esettanulmány született meg amely a LEADER megközelítést vizsgálja, ebből kifolyólag szinte lehetetlen összegyűjteni az eddig, a témában keletkezett irodalmakat.

A LEADER megközelítést alkalmazó helyi akciócsoportok elemzésével, a program működésével, jogyakorlatok gyűjtésével az elmúlt években már több hazai kutató is foglalkozott, többek között (Kovács-Katona et al., 2006; Kovács et al., 2011; Kis et al., 2011b; Bíró et al., 2014; Csurgó et al., 2016; Gerencsér et al., 2017; Aubert et al., 2022; Goda et al., 2023;) Azonban nem csak a hazai szerzők alkottak a LEADER témakörében, hanem a nemzetközi szakirodalomban is találunk jónéhány kutatást mely a LEADER témakörét öleli fel (Black et al. 1995; Barke, 1997; Bruckmeier, 2000; Ray, 2002; Maurel, 2008; Papadopoulou et al., 2011; Pollermann et al., 2013; Dax, et al. 2016, Chevalier et al., 2013; Volk et al., 2014; Martínez et al., 2015; Šimpachová Pechrová, et al., 2015; Székely, 2017; Rodriguez et al., 2019; De Luca et al., 2018; Cejudo-García et al., 2022). A legtöbb tanulmány kifejezetten a LEADER módszer egy területen/államban történő vizsgálatra összpontosított (Böcher, 2008; Macken-Walsh et al., 2012; Fakowski, 2013), vagy esetleg több terület összehasonlítására koncentrált (Navarro et al., 2015; Dax et al. 2016; Chevalier et al., 2017), az egész Európai Unió területét összehasonlító tanulmányok továbbra is hiányzanak (Dax és Oedl-Wieser, 2016).

A LEADER helyi akciócsoportokforráselosztásának egyenlőtlenségei kulcsfontosságú kutatási terület, mert több szempontból is hatással van a vidéki térségek fejlődésére és társadalmi-gazdasági kohéziójára. A kutatási témám kiválasztásában személyes motivációk is közrejátszottak. Összesen három és fél évet töltöttem el a Békés Megyei, majd a Heves Megyei Kormányhivatal Agrár- és Vidékfejlesztést Támogató Főosztályain (volt Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal - MVH), ahol a 2014-2020 közötti ciklusban a LEADER helyi fejlesztési stratégiák megvalósításához kapcsolódó projektek kérelemkezelése volt a feladatomban. Ez idő alatt beleláttam a Magyarországon aktuálisan megvalósított LEADER program menetébe, folyamataiba, hierarchikus rendszerébe, kapcsolatot tartottam a megyébe tartozó akciócsoportokkal, valamint a kifizető ügynökség munkatársaival. Továbbá az idősebb, akár több évtizede az agrárfejlesztésben dolgozó munkatársaimtól sok információt szereztem a korábbi ciklusokban megvalósított LEADER programról.

A LEADER programmal a kutatásaim során 2017. év végén kezdtem el foglalkozni a mesterképzésben folytatott tanulmányaim alkalmával, ekkor a diplomamunka témám még csak a Békés megyei LEADER helyi akciócsoportokra korlátozódott, emellett a doktori tanulmányaim megkezdése előtt egy OTDK dolgozatot is készítettem az akkori és mostani egyik témavezetőm (Dr. Patkós Csaba) irányításával a visegrádi országok LEADER programjairól.

1.2. A kutatás célkitűzése, kutatási kérdések

1.2.1. A kutatás célkitűzése

A LEADER helyi akcióscsoportok (HACS) munkája számos, a vidékfejlesztés részét képező tevékenységre kiterjed, úgymint a tervezés, a társadalmasítás, projektötletek kidolgozásának a támogatása stb. A tapasztalatok alapján ugyanakkor valószínűleg a munka messze legnagyobb részét a támogatások továbbpályáztatása, és az ezzel kapcsolatos döntések meghozatala, valamint a helyi projektek lebonyolítása teszi ki. A helyi pályázati források területi allokációja számos kérdést felvet. Nevezetesen, hogy az követi-e a területi, társadalmi-gazdasági fejlettségi dinamikát, igazodik-e az akcióscsoport előzetesen elfogadott integrált vidékfejlesztési stratégiájához, illetve függ-e az adott helyi közösség időbeli stabilitásától, tapasztaltságától?

A kutatás célkitűzése, hogy Magyarország, Csehország és Szlovákia 2007 és 2013 között megvalósított LEADER programjairól összegyűjtött finanszírozási adatok alapján megvizsgáljam a területi egyenlőtlenségeket, annak érdekében, hogy megtudjuk, hogy az egyes országokon belül az akcióscsoportok milyen arányosan vagy egyenlőtlenül osztották szét a forrásaikat. A LEADER program alkalmas lehet a területi igazságtalanságok helyi szinteken történő kezelésére, ugyanis az utóbbi években publikált tanulmányok amellet érvelnek, hogy a vidéki térségekben a területi igazságosságot a LEADER-megközelítéssel kell megteremteni (Shucksmith et al., 2021).

Kutatási cél továbbá a legnagyobb nyertesek és vesztesek meghatározása. Ezen túlmenően az eloszlási minták kvázi-objektív okainak feltárására törekedtem, ennek megfelelően az allokációs adatokat összevettem a népsűrűségi, jövedelmi és munkanélküliségi adatokkal. A kutatásom során a területi egyenlőtlenségi vizsgálatok kizárólag a már lezárult 2007-2013 közötti tervezési időszakra korlátozódnak, mivel a 2014-2020 közötti tervezési időszak pénzügyi és projektmegvalósítási idejének zárása 2025. év végére várható, emiatt a kapcsolódó adatforrások nem teljeseek.

1. ábra: LEADER akciócsoportok funkcionális csoportjai 2007-2013 közötti időszakban

Forrás: <https://ec.europa.eu/enrd/enrd-static/fms/pdf/54EB3377-0A21-52D3-2350-EAC29951DBC1.pdf>

Pedro Brosei, 2011-ben a LEADER helyi akciócsoportokat háromféle típusba sorolta be, aszerint, hogy a LEADER programon belül az országok LEADER helyi akciócsoportjai milyen és mennyi adminisztratív feladatot láttak el a 2007-2013 közötti időszakban (1. ábra). Az első típusba azok az országok tartoztak, amelyek csupán a helyi pályázatok értékelésében és a nyertes projektek kiválasztásában vettek részt, a térképen kék színnel ábrázolta ezeket az országokat. Ebbe a típusba tartozott Észak-Európára összes országa, a Baltikum országai, illetve Magyarország és Bulgária kivételével minden közép- és délkelet-európai ország. De még ebbe az első típusba sorolt pár észak-írországi akciócsoportot és néhány dél-európai ország egy régiójába tartozó akciócsoportot is. Franciaország északkeleti része, és az Egyesült Királyságon belül Anglia és Wales helyi akciócsoportjai tartoztak a második típusba, ők a projektek kiválasztásán felül még a kifizetések lebonyolításában is részt vettek, ebbe a csoportba az EU vidéki területeinek a 4,5%-a tartozott. A harmadik típusba sorolt országok akciócsoportjai rendelkeztek a legszélesebb feladatkörrel a LEADER programon belül, aminek része volt a projektek kiválasztása, a szerződés kötés lebonyolítása és a projektek finanszírozásának menedzselése is. Ebbe a széleskörű feladatellátást végrehajtó csoportba tartozott Dél-Európa vidékfejlesztési helyi közösségeinek nagy része, ezenfelül a skót, ír, magyar, bolgár és flamand akciócsoportok is, az EU vidéki területeinek 54,5%-a tartozott ebbe a csoportba.

A kutatásom mintaterületét egyrészt annak alapján választottam ki, hogy 2004 után csatlakozott, ún. poszt-szocialista országok szerepeljenek benne. Másik fontos tényező volt, hogy a Brosei által meghatározottak alapján külön csoportban helyezkedjenek el. A választás végül három országra, Magyarországra, Csehországra

és Szlovákiára esett. Magyarország a Brosei által is megállapítottak alapján a vizsgált időszakban a harmadik csoportba tartozott, tehát az akciócsoportok részt vesznek a projektkiválasztásban, a kifizetésekben és a jóváhagyásban. A másik két ország pedig az első kategóriába lett sorolva, ugyanis ezekben az országokban az akciócsoportok csak a projektek kiválasztásában vehettek részt. Mivel a kiválasztott három ország akciócsoportjai nem azonos mennyiségű feladatokat láttak el a LEADER programon belül ezért érdekes összevetésnek tartottam a három ország forráselosztási adatainak vizsgálatát. Annak ellenére, hogy a LEADER program megvalósításában és adminisztrációjában nem egyforma utat választott ez a három ország, van bennük némi hasonlóság is. Az európai országok különféle történelmi és társadalmi fejlődése szabta meg a társadalmi felkészültség mértékét a módszer átvételére. Mindhárom ország a volt szocialista országok közé sorolható, egyazon időpontban, 2004. május 1-jén csatlakozott az Európai Unióhoz, ezáltal egy időben szereztek jogosultságot arra, hogy megkezdjék a LEADER program megvalósítását. Azonban Szlovákia némiképp időben lemaradva Csehországtól és Magyarországtól, nem kezdte meg az „igazi” LEADER program megvalósítását már 2004-ben, hanem csak az azt követő Uniós ciklus elején 2007-ben, viszont a csehek által választott modell alapján. Ennek megfelelően elvileg arra is lehetőség nyílik, hogy rámutassunk az időtényező potenciális jelentőségére, mint amely meghatározhatja az akciócsoportok szervezését, intézményesülését.

1.2.2. A kutatási kérdések

A LEADER magában foglalja a helyi közösségek és az érdekelt felek bevonását a döntéshozatali folyamatba, elvileg lehetővé teszi az adott vidéki térségben található konkrét igények, kihívások és lehetőségek jobb megértését. A helyi ismeretek beépítésével a támogatás elosztása teste szabhatóbb és jobban reagálhat a régió egyedi körülményeire, ami potenciálisan az erőforrások egyenletesebb eloszlásához vezethet. A megközelítés célja a helyi közösség felhatalmazása a saját, kollektív jövő alkotására (Li et al., 2023). A marginalizált vagy hátrányos helyzetű közösségeknek a folyamatba történő beépítésével nagyobb a valószínűsége annak, hogy a térbeli különbségeket kezeljék és csökkentsék az egyenlőtlenségeket. Ennek eredménye lehet a támogatás méltányosabb elosztása, amely figyelembe veszi a változatos térbeli kontextusokat, és biztosítja, hogy az erőforrások ne koncentrálódjanak bizonyos településekre aránytalanul. Ez elősegítheti a részrehajlás enyhítését, biztosítva, hogy a támogatást objektív kritériumok és a különböző térbeli területek azonosított igényei alapján osztják el. A LEADER program hozzájárulhat a társadalmi és területi igazságossághoz, különösen abban tud a leginkább segíteni, hogy valóban a támogatás elnyerésére méltók kapják- meg a forrásokat, és hogy a támogatások összege lehetővé tegye a kedvezményezettek anyagi helyzetének érezhető javulását.

Ezen, előzőekben kifejtett és felsorolt gondolataim alapján alkottam meg a doktori disszertációm kutatási kérdéseit, melyek a következők:

1. ***Milyen, területi, szimbolikus, formai, funkcionális különbségek figyelhetők meg a kelet-közép-európai és a nyugat-európai LEADER akciócsoportok körében?***

Az akciócsoportok intézményesülésének szimbolikus formája (Paasi, A.1986) vajon befolyásolja-e a forráselosztás mintázatát?

2. ***Milyen különbségek figyelhetők meg a kormányzási szintek tekintetében az egyes országok között?*** Lukesch 2007-ben publikált művében a jó kormányzás szintjeit az alábbiakban határozta meg:

1. Túlélés
2. Identitás
3. Erő
4. Legitimáció
5. Eredmény
6. Egyenlőség
7. Egyediség
8. Fenntarthatóság (Lukesch, 2007)

A jó kormányzás elvei – különösen az átláthatóság, a részvételiség és az igazságosság – szorosan összefonódnak a LEADER program működésével. A decentralizált forráselosztás, a helyi akciócsoportok bevonása és a helyi szükségletekhez igazított fejlesztések mind hozzájárulnak a források hatékonyabb és igazságosabb elosztásához.

3. ***Mely társadalomföldrajzi jellemzők befolyásolják a helyi akciócsoportok esetében a forráselosztást?*** Kutatásom során vizsgálni kívánom az akciócsoportok különböző társadalmi-gazdasági viszonyainak forráselosztásra gyakorolt hatását. A népsűrűség a fejlesztési politikák által használt uniós és nemzeti definíciók szerint lényeges szerepet játszik a vidék meghatározásában. Befolyásolhatja a különböző részvételen alapuló fejlesztési módszerek sikerét (Pretty, 1995; Krishna, 2002; Bebbington et al., 1999; Mosse, 2006). Több szerző említi a társadalmi tőke jelentőségét a részvételen alapuló fejlesztési kezdeményezések sikerében (Póla, 2019) és a forrásokhoz való hozzáférésben a ritkán és sűrűn lakott vidéki területeken (Cleaver, 2005). A nagyobb népsűrűség ugyan kihívásokat jelenthet, azonban a részvételen alapuló fejlődés szempontjából előnyökkel járhat. A sűrűn lakott területek változatosabb készségbázissal, nagyobb társadalmi, vállalkozói potenciállal és nagyobb kollektív cselekvési képességgel rendelkezhetnek, ami növelheti a részvételen alapuló megközelítések hatékonyságát. Az alacsonyabb munkanélküliségi indexszel és magasabb egy főre jutó jövedelemmel rendelkező akciócsoportok esetében általában magasabb a társadalmi tőke (Hajdu et al, 2017). Azoknál az

akciócsoportoknál, ahol ez az együttállás megtalálható, tehát fejlettebbek, azoknál a LEADER források elosztása a tagtelepülések között egyenletesebb lehet? Az akciócsoportok tagtelepüléseinek száma és mérete vajon hatással van-e a forráselosztásra? A kevesebb tagtelepüléssel rendelkező LEADER helyi akciócsoportok, amelyek rendelkeznek az akcióterületükön domináns népességszámot adó településsel, azaz olyan tagtelepüléssel, amelyek a teljes akciócsoport lakosságának minimum 20%-át lefedik, ott az egyenlőtlenségi index vajon milyen egyenlőtlenséget mutat? A szakirodalom szerint a fejlettebb települések, ahol magasabb szintű a társadalmi tőke, megszerzik a kis településektől a fejlesztési forrásokat (Cañete et al., 2018, Kulcsár, 2020).

4. Milyen összefüggés tapasztalható a helyi akciócsoportok szervezeti jellemzői és a forráselosztás között?

A részvételen alapuló megközelítések célja a helyi közösségek megerősítése és a döntéshozatalba való bekapcsolásuk biztosítása. A hátrányos helyzetű közösségek folyamatba való bevonásával nagyobb a valószínűsége a területi egyenlőtlenségek csökkentésének. Ezek a támogatások igazságosabb elosztását eredményezheti, figyelembe véve a térbeli összefüggéseket, és biztosítva, hogy a források ne koncentrálódnak aránytalanul egyes régiókban. Vajon azok a települések az akciócsoportokon belül, ahol a HACS székhelye volt, azok több forrást kaptak a IV. tengelyből²? Véleményem szerint, a székhely települések az akciócsoporton belül kitüntetett helyzetben voltak és vannak a mai napig. Az akciócsoportok tapasztalata vajon befolyással bír a HACS-on belüli forráselosztásra? Esetleg a régebben (2004-ben) alakult LEADER helyi akciócsoportok egyenletesebben osztják szét a tagtelepüléseik között a LEADER forrásokat, tehát amelyeknek nem a 2007-2013 között lefutott ciklus volt az első, azaz már az azt megelőző tervezési időszakban is megvalósították a LEADER programot – akár kisebb települési létszámmal, vagy akár más települési összetétellel, de nagyjából változatlan mikroregionális intézményi háttérrel – azok kisebb egyenlőtlenségi indexeket produkálnak? A kérdésfelvetés alapja az, hogy a régebb óta működő akciócsoportok „LEADER-szerűben” működnek (Lukesch, 2007), eléggé elterjedt az akciócsoport településein belül a program, megfelelőképpen népszerűsítették már az elmúlt években. A vidékfejlesztés alulról felfelé való megvalósulását a IV. tengelynek kellene biztosítania, hazánkban azonban a III. tengellyel³ szoros összeköttetésben valósul ez meg (Vinkóczi, 2017). Ahol teljes

² A IV. tengely a megközelítést alkalmazta, amelynek célja a helyi közösségek aktív részvételének ösztönzése a vidékfejlesztési folyamatban. Ez a tengely a helyi szinten működő Helyi Akciócsoportok (HACS) munkáján keresztül valósult meg.

³ Ez a tengely a vidéki térségek gazdasági és társadalmi helyzetének javítására irányult, különös tekintettel a vidéki munkahelyteremtésre és a vidéki életminőség növelésére. Fő célja az volt, hogy a mezőgazdaságtól független tevékenységek fejlesztésével és a helyi infrastruktúra javításával támogassa a vidéki területek fenntartható fejlődését.

mértékben az akciócsoport hatáskörében történt az adminisztratív ügyintézés és a döntéshozatal (IV. tengely), vajon hogyan alakul a forráselosztási egyenlőtlenség a III. tengelyhez tartozó forrásokhoz képest? Tehát, kutatásom ezen részében arra keresem a választ, hogy Magyarországon belül a III. tengelyből és a IV. tengelyből származó források elosztásának egyenlőtlenségében vannak-e különbségek.

5. *Hogyan befolyásolja a vidékfejlesztési stratégiák településekre vonatkozó szóhasználata a forráselosztást?* A legfontosabb szimbólum az egyes tagtelepülések földrajzi neve, amelynek megjelenítését a tervezés, mint hatalmi harc (Faragó L. 2005) során valamennyi érdekelt maximalizálni próbálja (Patkós Cs. 2004). Véleményem szerint, minden akciócsoportban vannak kiemelkedő települések, ahol az adott települési vezetők karaktere és személye befolyásolja a település sikerességét az akciócsoporton belül, ezáltal kiemelkedő sikereket érnek el a projektek megvalósításában, a források lehívásában. Vajon ezek a települések már a fejlesztési dokumentumban is kiemelkedő szerepet kapnak, azaz többször említik-e meg őket? Esetleg a LEADER helyi akciócsoportok esetében azok a települések nyerték-e el a 4. tengely tekintetében a legtöbb forrást, amelyek a legtöbbször kerültek megemlítésre az akciócsoportok Helyi Vidékfejlesztési Stratégiáiban?

1.3. A dolgozat szerkezeti felépítése

A dolgozat alapvetően két nagy egységre bontható. Az első részét a szakirodalmi áttekintés alkotja, amelyben helyet kapnak a témában jelentős fogalmak, mint például a vidékfejlesztés, vidékiség. Továbbá a szakirodalmi áttekintés tartalmazza a területi egyenlőtlenségek releváns részéről, LEADER program bemutatásáról, szakaszainak jellemzéséről szóló részt, valamint a más kutatók által megfogalmazott gondolatokat a program egészének működéséről és szó esik a három vizsgált országbeli LEADER program megvalósítását érintő különbségekről is.

A disszertáció második nagy részét a saját kutatási eredmények bemutatása jelenti. Ebben a szakaszban kerülnek kibontásra a 2007-2013 közötti tervezési időszakban allokkált Európai Unió LEADER források elosztásának egyenlőtlenségei, továbbá az elosztási minták lehetséges okainak feltárása, így például az adatsorok összevetése az akciócsoportok népsűrűségi, egy főre eső jövedelmi és munkanélküliségi adataival. Továbbá bemutatásra kerülnek a kérdőíves felmérés eredményei, különös tekintettel az akciócsoportok kormányzási szintjének taglalására. A saját kutatási fejezet végén egy dokumentumelemzés, nevezetesen a Helyi Vidékfejlesztési Stratégiák földrajzi név tartalomvizsgálatának eredménye, kerül áttekintésre az előre meghatározott szempontok alapján. A dolgozat végén pedig egy összefoglaló fejezet található.

1.4. A felhasznált adatbázisok és az alkalmazott módszerek

A dolgozatom előkészítését egy kiterjedt szakirodalmi feldolgozás előzte meg, amely során a kutatásomhoz tartozó legfontosabb témák kerültek feldolgozásra angol és magyar nyelvű forrásokból, úgy, mint például az Európai Unió, vidék, vidékfejlesztés, közösségi kezdeményezések, endogén fejlesztés, társadalmi és területi igazságosság, LEADER módszer. A célterületet jelentő, kelet-közép-európai országok kutatói által angol nyelven írt tanulmányokra különösképpen nagy figyelmet fordítottam.

A kutatás egyik legfontosabb része volt, hogy egy nagy kiterjedésű, a lehető legtöbb adatot tartalmazó adatbázis készüljön a három vizsgált ország adataival.

Kutatásom során a Magyar Államkincstáron keresztül hozzájutottam a 2007-2013 közötti időszak III. és IV. tengelyében megvalósult összes projekt adatához (jogcím, projekt támogatási összege, település). A Csehországban 2007-2013 között IV. tengelyen keresztül megvalósított LEADER program ugyan ezen adatait Ondřej Konečný, a brnoi Mendel Egyetem Területfejlesztési Intézetének intézetigazgatója biztosította a kutatásomhoz. A Szlovákiát érintő adatokat pedig az „Inštitút znalostného pôdohospodárstva a inovácií” által megadott internetes adatbázisból gyűjtöttem össze. Kutatásom fő adatbázisa tehát az előbbieken említett három országot érintő adatok összesített adatbázisa, kiegészítve a vizsgált tervezési időszakra vonatkozóan a három ország települési szintű munkanélküliségi- és jövedelemadataival. A cseh bevételi (jövedelem) adatsorok forrása a cseh pénzügyminisztérium, a munkanélküliségi adatokat pedig a Cseh Munkaügyi és Szociális Minisztérium (MPSV) biztosította, a magyarországi adatok forrása a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) és az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) adatbázisa volt. A szlovák adatok forrása a Szlovák Köztársaság Társadalombiztosítási Ügynöksége volt. A dolgozatban a továbbiakban ezen adatok forrásának megjelölése: LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis.

A rendelkezésemre álló adatokból a Microsoft Excel és a QGIS Quantum GIS 3.22. Białowieża kiadásával készültek táblázatok és diagramok, valamint tematikus térképek az akciócsoportok területének és a forráseloszlások területi egyenlőtlenségeinek ábrázolására⁴. Az adatok statisztikai elemzésére az IBM SPSS statistics 23.0 szoftvert használtam (Mann-Whitney U-teszt, Spearmann-féle rangkorreláció, Pearsosn-féle khi-négyszet).

A saját kutatás keretein belül egy kérdőíves vizsgálat során a 2014-2020 között a vizsgált országokban működő összes LEADER helyi akciócsoporttal felvettem a

⁴ Ezúton is köszönöm a jövedelem és a munkanélküliségi adatok adatbázisait Koós Bálintnak, Tagai Gergelynek, Josef Bernardnak, Martin Šimonnak, Pavol Hurbáneknak és Ján Východňáknak.

kapcsolatot. A kérdőívet digitálisan (google doc. formában) küldtem ki a kiválasztott HACS-oknak. Mivel a kutatási terület Csehország, Magyarország és Szlovákia, ezért a nyelvi nehézségek okozta problémák elkerülése érdekében az egyes országoknak a saját nemzeti nyelvére lefordítottuk a kérdőíveket (a magyar nyelvű kérdőív a dolgozat 1. számú mellékletében található). A kérdőíves vizsgálaton keresztül az akciócsoportok kormányzási szintjének vizsgálata történt, Robert Lukesch által kialakított módszer alapján (Lukesch, 2007), továbbá ezeken kívül az akciócsoport tevékenységeinek megítélésével kapcsolatban kérdeztem a kitöltőket. Magyarországról 117, Csehországból 50, Szlovákiából viszont csupán 6 darab kitöltés érkezett vissza az online formában kiküldött kérdőívre. A kérdőív más Európai Unió⁵ országokba is kiküldésre került, annak érdekében, hogy ne csak a Kelet-Közép Európai mintát lássuk. Ezekből az országokból 50 darab válasz érkezett vissza. Ezek alapján összesen 223 válasszal dolgozhattam. A kérdőívek célzottan a munkaszervezet vezetőiknek kerültek kiküldésre és ők lettek arra felkérve, hogy továbbítsák az akciócsoport teljes tagságának azt. A kontakt e-maileket az „European Network for Rural Development” azaz az Európai Vidékfejlesztési Hálózat „LAG Databas” vagyis HACS adatbázis elnevezésű oldaláról szereztem be, amely bárki számára elérhető az interneten keresztül.

Mivel a kutatás ideje alatt a 2014–2020 közötti tervezési időszak LEADER program helyi fejlesztési stratégiáinak megvalósítása folyt, ezért a kérdőíves felmérést a 2014-2020 között működött HACS-ok körében lehetett elvégezni. A kérdőíves felmérés eredményeit diagrammok segítségével ábrázoltam. A referenciacsoport országaihoz Hollandia, Dánia, Németország, Franciaország tartozott. Franciaországra azért esett a választás, mivel a program „óshazájának” számít, innen ered a kezdeményezés, valamint Magyarországhoz hasonlóan a Brosei féle tipizálás alapján a harmadik csoportba tartozott. A másik három ország pedig a második kategóriába tartozott Csehországhoz és Szlovákiához hasonlóan, valamint azért esett rájuk a választás mivel gazdaságilag jelentős országok Európában és korszerű mezőgazdasággal rendelkeznek, ami a vidéki térségek számára meghatározó. Mind a négy országból 15-15 akciócsoport került kiválasztásra melyek részére megküldtem a kérdőívet.

⁵ A referenciacsoport országai: Dánia, Németország, Hollandia, Franciaország, Írország

A Robert Lukesch által kidolgozott rendszer igyekszik komplexitásában megragadni a governance jelenségét, így rákérdez több kulcsfontosságú dimenzióra is:

1. Melyik kérdések foglalkoztatják az akciócsoportot leginkább?
2. Mire alapul a helyi identitás?
3. Milyen módon érvényesül a hatalom a térségben?
4. Hogy jönnek létre a döntések helyi fejlesztéseket illetően?
5. Miképpen fokozzák a területi versenyképességet?
6. Hogyan törekednek a társadalmi és területi kohézióra?
7. Hogy működik a kommunikáció és a hálózatosodás?
8. Hogyan kezelik az önrendelkezést és a felelősséget?
9. Melyek a helyi akciócsoport fő céljai?

Az egyes tématerületekhez a Lukesch-féle kérdőívben nyolc-nyolc állítás tartozik, amelyből a válaszadó legfeljebb hármat-hármalt jelölhet meg kérdésenként (1. számú melléklet). A beérkezett válaszok alapján sorolhatók be az akciócsoportok a jó kormányzás nyolc kategóriája közül az egyikbe.

A kutatás során dokumentumelemzést is végeztem, amely során a LEADER helyi akciócsoportok 2007-2013 közötti tervezési időszakban készült Helyi Vidékfejlesztési Stratégiáit vizsgáltam. A 96 magyar akciócsoport stratégiái közül 51 darabot sikerült begyűjteni, vagy az akciócsoportok honlapjáról, vagy amennyiben nem állt ott rendelkezésre, felkeresve az akciócsoportot. A fejlesztési dokumentumban azt kerestem, hogy az akciócsoportokban egy főre jutó legnagyobb LEADER forrást elnyerő település hányszor került megemlítésre.

A kutatás során felépített adatbázisban található adatokon elvégzésre kerültek területi egyenlőtlenségi számítások, mégpedig a Hoover-index, a népességszámmal súlyozott Gini-index és a logaritmikusan súlyozott relatív szórás segítségével.

A kutatók meghatározott mutatók alapján azonosítják a településrészek, települések és településcsoportok közötti területi különbségeket (Cséfalvay, 1988). A szakirodalmak bővelkednek területi egyenlőtlenségi mutatókban. A kutatás során a választás kettő, területi megoszlások eltérését mérő és egy szórás típusú egyenlőtlenségi mutatóra esett, amelyek a hazai és a nemzetközi viszonylat tekintetében is a legtöbbször alkalmazott és a legismertebb egyenlőtlenségi mutatók közé tartoznak.

A dolgozatban szereplő eredmények megértéséhez érdemes bemutatni a kutatás során használt egyenlőtlenségi mutatókat. A mutatók ismertetése a hivatkozott szakirodalmak alapján történt (Nemes Nagy, 2005b; Nemes Nagy, 2009):

Hoover index (vagy másnéven: Robin Hood-index):

$$h = \frac{\sum_{i=1}^n |x_i - f_i|}{2}$$

Mértékegysége: %

Értékkészlete: $0 \leq h \leq 100$

A Hoover-index két mennyiségi ismerv területi eloszlása közötti különbséget méri. Az index szimmetrikus, a két összehasonlított eloszlás szerepe és sorrendje megcserélhető. Azt mutatja meg, hogy az egyik vizsgált ismerv, társadalmi-gazdasági jelenség mennyiségének hány százalékát kell a területi egységek között átcsoportosítanunk ahhoz, hogy területi megoszlása a másik jellemzőével azonos legyen. Esetünkben, minél nagyobb a kapott százalékos érték, annál nagyobb a LEADER forrás területi eloszlásának eltérése a népességszámhoz képest, azaz mekkora a terület LEADER forrásainak az egyenlőtlensége. A Hoover-index az egyik legelterjedtebb, legáltalánosabban használt területi egyenlőtlenségi mutató (elsőként E. M. Hoover, amerikai agrárközgazdász használta, 1941-ben). Meghatározza, hogy a vizsgált jellemzők vagy társadalmi-gazdasági jelenségek egyikének hány százalékát kell átcsoportosítani a területi egységek között, hogy annak területi megoszlása megegyezzen a többi jellemzőével.

A társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek vizsgálatában gyakran alkalmazott módszer a súlyozott Gini-együttható (Coulter, 1989). A Gini-módszer (és annak lebontott specifikációja) fontos eszköz volt a vidékfejlesztés (Efremova et al., 2017), valamint a mezőgazdasági bevételek vagy vidékfejlesztési források egyenlőtlenségeinek kimutatására (Bojnec et al., 2019; Rubén et al., 2020).

Minden megfigyelési egység részarányának az összes többiétől való átlagos eltérését viszonyítja az átlaghoz. A Lorenz-görbe és a négyzet átlója által bezárt terület nagyságát méri, a koncentráció relatív nagyságát jellemzi. Az értéke akkor 0, ha a Lorenz-görbe éppen egybeesik az átló vonalával, tehát a vizsgált mennyiségi ismerv területi eloszlása egyenletes. Másik szélső értékét akkor éri el, ha a vizsgált ismerv egy területegységen, egyetlen helyre koncentrálódik; ilyenkor a Lorenz-görbe egybeesik a koordinátatengelyekkel.

Súlyozott Gini-index:

$$G_s = \frac{1}{2\bar{y}_s} \sum_i \sum_j \frac{f_i f_j}{\left(\sum_i f\right)^2} |y_i - y_j|$$

Mértékegysége: dimenziótlan

Értékkészlete: $0 \leq G_s \leq 1$

Egy kiugró jövedelmi érték nagyon megváltoztatja a mutatók értékeit, azonban erre a Gini-index a legkevésbé érzékeny mutató. A Gini-együtthatót gyakran használják a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségekkel foglalkozó tanulmányokban, és gyakran alkalmazzák a területi egyenlőtlenségek kifejezésére is (Coulter, 1989). A Gini-módszer fontos eszköz az egyenlőtlenségek kimutatására a vidékfejlesztés területén (Efremova et al., 2017), valamint a mezőgazdasági jövedelmekben vagy a vidékfejlesztési forrásokban (Bojnec et al., 2019; Rubén et al. al., 2020). A pénzügyi források térbeli egyenlőtlenségeit a népesség eloszlásával összefüggésben kell elemezni (jelen esetben ez a mutató a területi egységek közötti különbségeket fejezi ki), ezért a súlyozott Gini-számításba bekerültek az elosztott LEADER források egy főre eső értékei.

A Gini-index azt fejezi ki, hogy az egyes megfigyelési egységek részaránya mennyiben tér el az összes többi egység részarányának átlagától, viszonyítva az összesített átlaghoz. A Lorenz-görbe és a négyzet átlója által határolt terület nagyságát méri, amely a koncentráció relatív mértékét írja le. Értéke 0, ha a Lorenz-görbe teljesen egybeesik az átlóval, vagyis az adott mennyiségi ismerv eloszlása teljesen egyenletes. A másik szélső értéket akkor éri el, ha a vizsgált ismerv egyetlen megfigyelési egységre koncentrálódik; ekkor a Lorenz-görbe a koordinátatengelyekkel esik egybe.

Logaritmikus súlyozott relatív szórás:

$$V = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n \left(\log \frac{y_i}{\bar{y}} \right)^2 f_i}{\sum_{i=1}^n f_i}} * 100$$

Mértékegysége: dimenziótlan

Értékkészlete: $0 \leq V < \infty$

A mértékegység (%) a 100-zal való szorzásból következik; e műveletet azonban el is hagyhatjuk, ezáltal mértékegység nélkülivé téve mutatónkat. A logaritmikus súlyozott relatív szórás egy statisztikai mérőszám, amelyet elsősorban különböző értékek közötti arányok szóródásának vizsgálatára használnak, és amely figyelembe veszi a megfigyelt értékek logaritmusát. Ez az eljárás a relatív szórás egy változata, ahol a logaritmikus transzformáció segít a nagy értékigadozások mérséklésében, így különösen hasznos olyan adatok esetében, amelyek nagy szórással vagy eltérő

nagyságrendekkel rendelkeznek. A logaritmikus súlyozott relatív szórás esetében a logaritmizálásnak köszönhetően nem változik meg az elemek sorrendje, azonban csökken az extrém értékek hatása, így az adatsor szélsőségei hatnak ki a kimutatott egyenlőtlenségi értékekre. A logaritmikus súlyozott relatív szórás azt mutatja meg, hogy az adatsor szórása hogyan viszonyul az átlaghoz, vagyis azt fejezi ki, hogy az egyes adatok átlagosan milyen mértékben térnek el az átlagtól (Pénzes et. al, 2018).

2. Irodalmi előzmények - A LEADER program elméleti alapjai és kontextusa

Ez a fejezet a kutatási témához kapcsolódó legfontosabb fogalmak bemutatására szolgál. Célja, hogy tisztázza azokat az alapvető elméleti kereteket és definíciókat, amelyek elengedhetetlenek a dolgozat témájának megértéséhez és az elemzések értelmezéséhez.

A fejezet alfejezetei ebben a sorrendben logikusan egymásra épülnek, először a vidék, a vidékiség és a vidékfejlesztés alapvető fogalmait tisztázzák, amelyek a LEADER program megértésének elengedhetetlen előzményei. Ezt követően a helyi fejlesztés és a közösségi kezdeményezések megjelenése biztosítja az összefüggést a tágabb fejlesztési kontextus és a LEADER program között. Az ezt követő részekben a LEADER program történeti és strukturális aspektusait vizsgálom, beleértve annak korszakait, uniós szabályozását és hatásait, különös tekintettel a területi egyenlőtlenségekre. A fejezet végén a program társadalmi igazságossági és kormányzási szintek, valamint az akciócsoportok intézményesülése kerül bemutatásra, lezárva a program átfogó elemzését és gyakorlati alkalmazásainak megértését. Ez a sorrend biztosítja az elméleti alapok és a gyakorlati vonatkozások közötti fokozatos átmenetet.

2.1. A vidék és a vidékiség fogalma

A vidéki térségek meghatározása az idők során jelentős átalakuláson ment keresztül, és a fogalomkör dinamikája máig tartó tudományos és politikai viták tárgya (Csatári, 2001). E fejezet célja a vidék és a vidékiség fogalmának többdimenziós megközelítése, amely segítséget nyújthat a fogalmak pontos megértésében, valamint relevanciájuk értékelésében a LEADER program kontextusában.

A vidéki térségek Európa szerte nem mondhatók egységes, homogén térnek (Perlín et al., 2010), a vidéket elsősorban a benne zajló egyedi és jellegzetes földrajzi, társadalmi és gazdasági folyamatok határozzák meg. A földrajzi megközelítés értelmében a vidéki térségek olyan alacsony népsűrűségű területeket foglalnak magukban, ahol a tájhasznosítás jelentősen eltér az urbánus térségektől. A természeti környezet, a mezőgazdaság dominanciája, valamint a településszerkezet is meghatározó elem.

Az OECD definíciója szerint a vidéki területek népsűrűségi kritériumok alapján határozhatók meg, ahol 150 fő/km² alatti népsűrűséggel beszélhetünk vidéki térségről. E megközelítés három típusú térséget különböztet meg (OECD, 1994):

- Alapvetően vidéki térségek: ahol a lakosság több mint 50%-a vidéki területeken él.
- Jellemzően vidéki térségek: ahol a lakosság 15-50%-a vidéken él.

- Alapvetően városi térségek: ahol a lakosság kevesebb mint 15%-a él vidéki területeken.

Az Európai Unió Közös Agrárpolitikája (KAP) szintén jelentős mértékben alapoz a vidék fogalmának pontos definiálására, amely szorosan kapcsolódik a mezőgazdaság és a természeti erőforrások fenntartható hasznosításához (Ritter, 2019). A KAP keretében a vidék meghatározása a természeti erőforrások felhasználásának optimalizálása és a vidéki közösségek életminőségének javítása köré összpontosul. Ezen célkitűzések megjelennek mind az agrártámogatási rendszerben, mind pedig a vidékfejlesztési politikák kidolgozásában (Csatári, 2001).

A vidékiség fogalmát több dimenzió mentén is értelmezhetjük, amelyek együttesen jellemzik a térségek sajátosságait:

- Gazdasági dimenzió: A vidékiség ezen megközelítése a mezőgazdasági és nyersanyagtermelési tevékenységekre helyezi a hangsúlyt.
- Szociokulturális dimenzió: Ebben az értelemben a vidékiség egy sajátos életstílust jelent, amely eltér a városi környezet normáitól. Ide tartozik a közösségi értékek és a helyi identitás hangsúlyozása.
- Ökológiai dimenzió: Az ember és a természeti környezet közötti harmóniára és fenntartható kapcsolatra helyezi a hangsúlyt.

Starosta (1994) háromdimenziós megközelítése a vidékiséget egy komplex rendszerként tárgyalja, amelyben a gazdasági, kulturális és ökológiai szempontok szorosan összefonódnak.

A vidékiség fogalmának pontos meghatározása kulcsfontosságú a vidékfejlesztési stratégiák és politikák kidolgozása szempontjából. A vidéki környezet változatos jellemzőinek feltárása és megértése hozzájárul a helyi közösségek megerősítéséhez és a fenntartható fejlődés céljainak eléréséhez (Egri et al, 2019).

2.2. A vidékfejlesztés

Egyet kell értenünk azzal, hogy a vidékfejlesztés az egyik legfontosabb fejlesztési és szociálpolitikai kérdés Európában és Magyarországon egyaránt (Farkas et al., 2018), illetve, hogy a vidékfejlesztés általános célja a vidéken élők életminőségének javítása (Farkas, 2002). Egy konkrétabb meghatározás megalkotását ugyanakkor megnehezíti, hogy az Európai Unión belül a térségek nagyon sokfélék; nem csupán a természeti értékeiket tekintve változatosak, hanem az évek során kialakult társadalmi-gazdasági jellemzőikben, a gazdaságföldrajzi adottságokban, az többféle gazdaságszerkezetben, a fejlődési potenciál tekintetében is különböznek. A sokféleség miatt a vidékfejlesztési kérdések interdiszciplináris jellegűek, magukba foglalhatják a szociológia, a földrajztudomány, a politikatudomány, a közgazdaságtan, az ökológia, a környezettudomány kérdésköreit (Bakucs et al., 2013). Kearney korábban publikált kutatása szerint pedig a vidékfejlesztés egy multidimenziós folyamat, melynek

legfőbb célja kell legyen, hogy fenntartható módon egyesítse a gazdasági, a társadalmi, a kulturális és a környezeti célokat (Kearney et al., 1994). A komplex kihívásoknak megfelelően az Európai Unió belül különböző mechanizmusokat alkalmaznak a vidéki területek életminőségének stabilizálására és javítására (Woods et al., 2011).

Ennek megfelelően számos, a társadalmi-gazdasági fejlettség mérésére alkalmas indikátor közül választhatunk, amelyek többé-kevésbé látványosan mutatják e térségek elmaradását. Ilyen például az egy főre jutó GDP némiképp alacsonyabb értéke, a munkanélküliség magas szintje vagy a viszonylag magas mezőgazdasági foglalkoztatottság aránya (KSH, 2009).

Kis és társa megállapították, hogy a vidék fejlődését leginkább akadályozó tényezők között a három leggyakoribb probléma a tőkehiány, a támogatási források hiánya és az együttműködési készség (társadalmi tőke) alacsony szintje (Kis et al., 2011). A több évtizednyi vidékfejlesztési kutatások rendre egyre hangsúlyosabban jelzik, hogy a sikeres fejlesztések bázisát a vidéki térségek erőforrásainak feltárása és aktivizálása jelentheti. (Póla, 2019) Ezt a véleményt támogatja 2003-ban publikált írásában Moseley is, amikor a vidékfejlesztést a vidéki vagy vidékies paraméterekkel rendelkező térségek helyi fejlesztéseként írja le (Moseley, 2003).

A lokális erőforrások mozgósítása és a fejlesztési célok megvalósítása kidolgozott tervekkel, programokkal, hozzájuk rendelt forrásokkal és menedzsmenttel lehetséges. Ennek megfelelően a vidékfejlesztés komplex meghatározását Sarudi, 2003 alapján a következőkben összegezhettük:

- a vidéki területek versenyképességének növelése annak érdekében, hogy maximalizálhassák a hozzájárulásukat a gazdasági fejlődéshez;
- lehetőségek teremtése a vidéken élőknek ahhoz, hogy a nemzeti átlagnak megfelelő életszínvonalon élhessenek;
- a természeti környezet megóvása és fejlesztése;
- a vidéki lakosság helyben tartása és elvándorlásának visszaszorítása;
- a gazdálkodók (termelők) jövedelmének növelése;
- a foglalkoztatási lehetőségek skálájának bővítése, a mezőgazdasági foglalkoztatás csökkentésének ellensúlyozása;
- a vidéki élet minőségének fejlesztése és megőrzése.

A vizsgált három ország történelmi, társadalmi és gazdasági hasonlóságai mellett jelentős különbségek is megfigyelhetők térségeik fejlettségi szintjében. Mindegyik ország számottevő összegeket kapott az Európai Unió támogatási forrásaiból, ezek a támogatások különböző módon fejtették ki a hatásukat a térségeik felzárkózására, attól is függve, hogy mennyire volt hatással a regionális politikájuk a kevésbé fejlett térségek fejlődésének elősegítésére (Rechnitzer et al., 2011).

Magyarországon az elmúlt 30 év tekintetében vidéken a legjelentősebb fordulatot a rendszerváltás által generált folyamatok jelentették. Ezek a folyamatok fokozták a

társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségeket, azaz láthatóvá és nyilvánvalóvá váltak a szociális, kulturális és regionális differenciák a vidéki és városi területek között. Ezek az egyenlőtlenségek máig láthatóak, sőt azt mondhatjuk, hogy az eltérések tovább erősödtek, vagyis egyes térségek előnyösebb helyzetbe kerültek, míg mások minden igyekezetük ellenére sem tudtak a körülményeiken lényegesen módosítani (Uzzoli et al., 2013; Nemes-Nagy, 2017).

Csehországban is a kilencvenes évek elején kezdődött a területi egyenlőtlenségek hangsúlyossá válása. 1991 és 2001 közötti átalakulási időszakot a divergencia jellemezte, amit a mélyülő társadalmi - gazdasági egyenlőtlenségek fejezett ki a legjobban. Azonban a 21. század elejére ez a súlyosbodó folyamat megállt. (Baštova et al., 2011)

Szlovákiában a két országhoz hasonlóan a területi egyenlőtlenségek növekedése a kilencvenes évektől problémát jelent. Habár körülbelül 2008. óta a regionális különbségek érzékelhetően stabilizálódtak és ez Szlovákia regionális szerkezetének differenciált fejlődésének eredménye. (Michálek, 2018)

2.3. A helyi fejlesztés

Pike et. al. (2006) az endogén helyi fejlesztés (vagy önfenntartó fejlődés) fogalmát úgy írja le, mint egy olyan fejlődési megközelítést, amely a helyi erőforrásokra, adottságokra és közösségi potenciálokra építkezik. Pike szerint az endogén fejlesztés a közösségek számára fenntartható módon hoz létre gazdasági és társadalmi értéket, miközben csökkenti a külső függőségeket. Az endogén fejlesztés lényege, hogy a helyi társadalom, gazdaság és környezet erőforrásaival éljenek, és közvetlenül befolyásolják a fejlesztési folyamatokat.

A helyi fejlesztés olyan, lokális szinten végrehajtott fejlesztés, melynek célja a helyi specifikus esetek, nehézségek kezelése, a lokális erőforrások értékének növelése és a helyi szereplők aktivizálása (Moseley, 2003). Walsh 1996-ban publikált írása szerint a helyi fejlesztés sokkalta több annál, mint a központi döntéshozatali szervek felülről irányított, beavatkozásának helyi szintű kivitelezése, amelyek csekély nyomatókat adnak a koordinációnak vagy az integrációnak. A helyi fejlesztés sokkal inkább egy szélsőséges reakció, ami új célok eléréséért küzd, és ezzel összekötésben a fejlesztési eljárás olyan alapelveken nyugszik, mint a többdimenziósság, az integráció, a koordináció, a szubszidiaritás és a fenntarthatóság. Lostak és Hudeckova (2010) véleménye szerint a helyi fejlesztés leglényegesebb eleme és célja a politikai hatalommal szembeni helyi autonómia törekvés.

Moseley (2003) már korábban említett művében öt darab kulcs érvet említ a helyi fejlesztés mellett:

1. helyi és regionális sokszínűség,
2. a nehézségek helyi szintű meghatározottsága,
3. a helyi erőforrások feltárásának és mozgósításának szükségessége,
4. a helyben rendelkezésre álló erőforrások felhasználásával elért előrehaladás tartósabb és fenntarthatóbb fejlődést eredményez,
5. a globalizáció árt befolyásaival szembeni védekezés.

Walsh (1996) a helyi fejlesztésekkel kapcsolatban három egymással összekapcsolódó feladatot azonosít:

1. a piaci kudarcok leküzdése (a társadalom számára kedvező dolgok megvalósítása, melyet a piac kisebb mértékben értékel),
2. a helyi teljesítmény javítása (emberek és szervezetek felkészítése a fejlesztés folyamatában való hatékony közreműködésben),
3. a helyi résztvevők befolyásának elősegítése (a helyi szereplők hatalommal való felruházása a helyi ügyekbe való bekapcsolódásuk érdekében).

Hutchinson–Campbell (1998) szerint a helyi fejlesztések központjában a helyi szintű közsféra, a gazdasági vállalkozások és a civil társadalmi szereplők részvételéből kialakult helyi partnerségek állnak, amelyek az alábbi fő jellemzőkkel bírnak:

1. helyi társadalom értékeit integrálják,
2. vannak közös céljaik,
3. a közös célok eléréséhez szükséges stratégiákkal rendelkeznek,
4. megosztják egymás között a kötelezettségeket, közösen viselik a lehetséges kockázatok terheit, közös erőforrásokkal rendelkeznek és megosztják a tudásukat egymással,
5. működésük előnyöket és összhangot hoz létre a térségben.

A helyi fejlesztést tehát lokális szinten, helyi igényeknek megfelelően kialakított olyan irány, melynek elérése érdekében - a helyi szereplők közösen, a saját erőforrásaikra építve - tartanak. Amennyiben az erőforrások mozgósítása sikeres, abban az esetben egy hosszútávú fenntartható fejlődést tud elérni az adott területi egység.

2.4. Közösségi kezdeményezések megjelenése

A sikeres helyi fejlesztéshez szükség van a közösségi kezdeményezésekre, mert ezek képesek a helyi lakosokat aktív szereplővé tenni. Ugyanakkor a közösségi kezdeményezések is profitálnak a helyi fejlesztési programok által biztosított anyagi és intézményi támogatásból. A Közösségi Kezdeményezések az Európai Unió Strukturális Alapjaiból finanszírozott programok, melyeket az Európai Bizottság

hirdet sajátos regionális fejlesztési kérdésekben. A Közösségi Kezdeményezési Programokat (Community Initiative Programmes-CIP) 1988-ban hozták létre azzal a céllal, hogy hasonló problémákkal küzdő közösségeket segítsenek hasonló eszközökkel (Horváth, 1998). Az Agenda 2000 keretében 13 közösségi kezdeményezési program (INTERREG, EHRD, ENVIREG, LEADER, ADAPT, RECITE, URBAN, REGIS II., RESIDER és RENAVAL, RECHAR, KONVER, PESCA, SMEs) a hatékonyabb támogatás érdekében négyre, az INTERREG, URBAN, EQUAL és LEADER programokra csökkentették. Ezek közül a LEADER és az INTERREG az 1990-es évek óta fennmaradt kezdeményezések (Csapó, 2004).

A közösségi kezdeményezéseket először a területi támogatási programok kiegészítéseként hozták létre (Olajos, 2008). A közösségi kezdeményezések ötlete az 1989-es strukturális alapok reformja során született meg. Valamennyi közösségi kezdeményezés fő célja az Európai Közösség országait érintő fontos kérdések új ötletek és új megoldási módok kipróbálása, majd az általános politikák kiigazítása vagy gazdagítása (Dankó et al. 2014).

A KAP 2. pilléréként 2000-ben jelent meg a vidékfejlesztés a mezőgazdaság mellett az Európai Unió tagállamaiban, viszont a helyi közösségek támogatása a LEADER program, mint közösségi kezdeményezésen keresztül már 1991-ben elindult ezekben az országokban. (Kovács, 2012).

A közösségi kezdeményezések olyan önálló szakpolitikai intézkedések, amelyek gazdasági tervezéssel, a terv végrehajtásához szükséges intézkedéscsomag meghatározásával, koordinációs és ellenőrzési mechanizmusokkal, az irányítástól elkülönült intézményi döntéshozatali rendszerrel, a végrehajtott projektek nyomán követésével és a program általános eredményeinek értékelésével foglalkoznak (FVM hírlevél, 2004).

A közösségi kezdeményezések, úgy, mint a Strukturális Alapok, az EU gazdasági és társadalmi kohéziós céljának elérésére irányultak, a fő különbség az alkalmazott stratégiákban és módszerekben rejlett. A strukturális alapok fejlesztését nemzeti szinten koordinálták, míg a közösségi kezdeményezéseket központilag, Brüsszelből irányították (Dankó L. et al. 2014).

Több kutató is felismerte, hogy az európai, fejlettebb nyugati nemzetek vidéki közösségei válsággal néztek szembe. A népesség folyamatosan csökkent, a köz- és magánszolgáltatások visszaszorultak, a mezőgazdasági szerkezetátalakítás és a gazdasági hatékonyságon alapuló politikák fokozatosan aláásták e közösségek gazdasági és társadalmi alapjait (Day, 1998; Marsden és Murdoch, 1998; Ward és McNicholas, 1998; Herbert-Cheshire, 2000; Sharp et al., 2002).

Az életképességüké és versenyképességük javítására a települési és térségi fejlesztéseket a helyi erőforrásokra és értékekre alapozva kell végrehajtaniuk. Rechnitzer és Smahó (2006) is kihangsúlyozza, hogy a helyi szint nagyon fontos, minden egyes térrész egyedi adottságokkal rendelkezik. Az területek a különböző

tulajdonságaikból kifolyólag eltérő problémákkal kell, hogy szembenézzenek, és a kihívásokra pedig eltérő eszközök nyújtanak számukra megoldást. Azok a fejlesztési eszközök, amelyek egy térség, vagy város fejlesztése során beváltak, nem biztos, hogy más térrészben is alkalmasnak bizonyulnak a problémák megoldására. Lokális szinten, a helyi lakosok, civil szervezetek és vállalkozások bevonásával lehetőség nyílik arra, hogy a terület saját adottságait figyelembe véve, helyi erőforrásokra alapozva és a helyi érdekeket szem előtt tartva, helyi fejlesztési javaslatok alapján valósítsák meg a különböző akcióterületekre irányuló projekteket (Szemerédi, 2017).

Az új irányvonal sikeres megvalósításához elengedhetetlen a helyi autonómia, amely lehetővé teszi, hogy a fejlődés céljait és módszereit a helyiek határozzák meg, ők ellenőrizzék a helyi erőforrásokat, saját szervezeteket alapíthassanak, és rendelkezzenek saját pénzügyi forrásokkal. Ezek a feltételek biztosítják a fejlesztések önállóságát (G. Fekete, 2001).

Ez az új megközelítési módszer számos korábbi problémára kínált megoldásokat, ugyanakkor jelentős kritikákat is kapott. Lowe rámutat arra, hogy a vidékfejlesztés közösségi részvételen alapuló megközelítései gyakran nem az eredeti célként kitűzött hatékony erőforrás-felhasználást eredményezték, hanem inkább a helyi hatalmi struktúrák megerősödéséhez vagy helyi apátiához vezettek. (Lowe et al., 1999, Nemes, 2005)

Az emberek úgy érezhetik, hogy valami személyesen hozzájuk tartozik (enyém) de azt is, hogy bizonyos dolgok az ő csoportjukhoz tartoznak (miénk) Furby 1980). Ez utóbbi érzést kollektív pszichológiai tulajdonnak nevezik (Pierce et al., 2011; Verkuyten et al., 2017), és különféle célpontokkal kapcsolatban tapasztalható, mint például kulturális hagyományok és műtárgyak, anyagi szimbólumok (pl. épületek, szobrok), történelmi narratívák és területek (Martinović et al., 2023). Ez a kollektív pszichológiai tulajdon a LEADER akciócsoportok életében is megjeleni, hiszen az akciócsoportok nagyon gyakran valamilyen közös kulturális hagyományokon szerveződő közösség, vagy éppen azonos tájegységhez tartozó települések összefogása.

LEADER program szerepének és pénzügyi forrásainak folyamatos gyarapodása a bizonyíték arra, hogy Európai Unió szinten egyre jobban felismerték a vidékfejlesztés helyi alrendszerének fontosságát (Varga, 2012).

Az endogén fejlesztési elvek szerint a fejlesztések akkor válnak hatékonná és jövedelmezővé, ha az adott terület természeti, gazdasági, humán és kulturális erőforrásaira építenek (Kulcsár, 2017). Terluin és Post 2001-es, valamint Kulcsár 2017-es tanulmányai alapján a helyi erőforrások megléte, a helyi tevékenységek és szereplők szerepe mellett az integrált, ágazatok közötti megközelítés is kulcsfontosságú. Ugyanakkor Nemes Gusztáv és szerzőtársa szerint a LEADER program az integrált fejlesztések közé sorolandó, hiszen az exogén és az endogén erőforrások együtt játszanak szerepet a fejlesztések megvalósításában (High et al.,

2007). Ezek felvetik a külső erőforrások eloszlásának vizsgálatának fontosságát (Európai Számvevőszék, 2010).

A civil szervezetek számára a vidékfejlesztési politikai intézkedések számos lehetőséget kínálnak. Különösen fontos szerepet játszhatnak a LEADER programban, amely a helyi fejlesztések megvalósítására irányul, és ahol a civil szervezetek részvétele kötelező. A LEADER program keretében működő helyi akciósoportoknak (HACS) a döntéshozatal során a civil és vállalkozói szektoroknak együtt legalább 50%-os képviselettel kell rendelkezniük a közszférával szemben. Ez biztosítja a civil szféra számára az érdekképviselet lehetőségét.

Európában a nonprofit egyesület a helyi akciósoportok (HACS) gyakori jogi formája. Magyarországon 2011-től a LEADER program keretében működő HACS-oknak is civil szervezetként, azaz egyesületi formában kell működniük, ami az érdekképviselet szempontjából néha félrevezető lehet. Bár egy civil szervezeti formában működő HACS egy adott földrajzi területen élő lakosság és működő szervezetek érdekeit is képviseli, nem feltétlenül képviseli a civil szférát, mint olyat, mivel a háromoldalú képviselet miatt a helyi akciósoportoknak más érdekeltnek is szerepet kapnak (Varga, 2012).

Az alulról felfelé építkező, helyi kezdeményezésű (bottom-up) fejlesztést G. Fekete Éva az alábbiak szerint jellemezte (G. Fekete 1998, 2001):

- az embert a középpontba helyező fejlesztési forma,
- a fejlődés egy komplex, összetett fogalom, amely nem tehető egyenlővé a gazdasági növekedéssel,
- a sikerhez több út is vezethet, a helyes út kiválasztása a helyi közösségek szerepe és felelőssége kell, hogy legyen,
- a helyi adottságokat, képességeket kell kihasználni annak érdekében, hogy fejlődés sikeres legyen,
- a munkaerőforrások hasznosítása opcionális,
- a fejlesztés során a fenntarthatóságot biztosítani kell,
- a helyi szereplőket szükséges minél szélesebb körben bevonni a folyamatokba,
- a fejlődés elérése érdekében partneri együttműködésekre van szükség,
- a fejlesztés színtere a horizontálisan kialakított kapcsolatok által létrejött kistérség.

Az alulról felfelé építkező megközelítések általában erős közösségi támogatást élveznek, míg a felülről lefelé irányuló megközelítések általában nagy helyi ellenállásba ütköznek (Međugorac, 2023).

A LEADER program tehát eredendően egy közösségi kezdeményezés, amelyben a források felülről érkeznek, de a döntések helyben születnek meg, így módon hibrid rendszert hozva létre. Azzal a céllal alkották meg, hogy a megegyező gondokkal küzdő közösségeket segítsék hasonló módszerekkel.

2.5. A LEADER program

A LEADER rövidítés egy francia eredetű kifejezésre utal, Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale, amely magyarul azt jelenti, hogy Községi kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében.

A LEADER program három kísérleti időszak után (1991-1993, 1994-1999, 2000-2006) bekerült a Közös Agrárpolitika második pillérének nevezett fő agrár-vidékfejlesztési politikába és inntől kezdve megszűnt a kísérleti jellege. 2000-ben az Európai Unió döntéshozói az Agenda 2000-ben a vidékfejlesztést a Közös Agrárpolitika második pilléréként a mezőgazdasági ágazathoz csatolták. 2007-től a második pillér a három nagy stratégiai cél elérését négy tengely intézkedéseinek keresztül valósítja meg (2. ábra) (Kovács et al., 2011).

2. ábra: Az EMVA 4. tengelye

Forrás: https://ec.europa.eu/enrd/enrd-static/policy-in-action/rural-development-policy-overview/axes-and-measures/hu/axes-and-measures_hu.html

A vidékfejlesztési politika agrárpolitikának való alárendelését hosszú időn keresztül számos kutatás tárta fel (Marsden et al. 1996; Winter 1996; Wilson 2001; Evans et al. 2002). Bár ezeknek a kutatóknak különböző konkrét céljaik voltak, és különböző nézőpontokból közelítették meg a témát, végül mindig ugyanazokat a kiváltó okokat azonosították, vagyis a helyi és regionális vidékfejlesztési hatóságok autonómiájának hiányát az európai agrárpolitika és a mezőgazdasági politika által megszabott eljárások tekintetében (Belligiano et al., 2020).

2007-től az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalap (EMOGA) a régi formájában megszűnt működni, helyette Európai Mezőgazdasági Garancia Alapot

(EMGA) és Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapot (EMVA) hoztak létre. Az EMGA-ból a Közös Agrárpolitika első pillér kiadásait, azaz elsősorban a közvetlen támogatásokat, továbbá az export-visszatérítéseket és a piaci intervenciót fedezik. Az EMVA-ból pedig a Közös Agrárpolitika második pillérét, a vidékfejlesztési programokat finanszírozzák (Kengyel, 2020).

A LEADER vidékfejlesztést szolgáló fejlesztési eszközt azzal a céllal alakították ki, hogy az Európai Unió tagállamok periférikus helyzetben lévő, falusias térségeiben megfékezze a további leszakadást. A területiséget figyelembe véve helyi közösségek összefogását támogatja, a fenntartható vidékfejlesztést tűzve ki célul. A periférikus helyzetben lévő térségekben a LEADER program azért rendkívül jelentős, mert a nagy országos, ágazati fejlesztési programokban nem elég versenyképesek, hogy hozzájussanak ezekhez a forrásokhoz, pontosabban azok a feltételek (saját forrás, megtérülés, foglalkoztatottság mértéke, humán erőforrás stb.), melyeket a fejlettebb területi egységek zökkenőmentesen teljesítenek, a perifériák számára sokszor leküzdhetetlen akadályt képeznek (Finta et al., 2023).

A LEADER program – ahogyan korábban jellemeztük – egy alulról építkező (bottom up) kezdeményezés. A program inkább a megvalósítás módszerét mutatja meg, semhogy a megvalósítandó konkrét célt határozza meg a térségek számára. Azonban sok szerző azt sugallja, hogy a módszer inkább a felülről lefelé és alulról felfelé irányuló megközelítések keveréke (Convery et al., 2010; Navarro et al., 2015; Dax et al., 2016, Nemes et al., 2009). E sorok írója a Putnami megközelítést alkalmazza, mivel egyetért azzal, hogy Putnam (1995) hangsúlyozza a közösségi együttműködést és a bizalmat, mint alapvető tényezőket a fejlődésben.

A LEADER egységes szemlélet 7 alapelvben foglalható össze, ezek az alapelvek kiegészítik és hatnak egymásra. A második szakaszban körvonalázódott az a hét alapelv, amely megkülönböztette az össze többi európai fejlesztéspolitikai eszköztől (Champetier, 2017, Varga, 2010):

1. Területalapú helyi fejlesztési stratégiák: a fejlesztés célterülete egységes, társadalmilag összefüggő, közös népi hagyományokkal, közös igényekkel, hasonló elvárásokkal rendelkező területek.
2. Alulról építkező megközelítés: a helyi szereplők közvetlenül részt vesznek a fejlesztési folyamatban.
3. Háromoldalú partnerség: a közös célkitűzések megvalósítása érdekében a közsféra, az üzleti élet és a civil társadalom együttesen határozzák meg a fejlesztési irányokat.
4. Az innováció elősegítése: új innovatív fejlesztési tevékenységek ösztönzése a vidéki területeken. Az innováció tág értelemben értendő, ami új termékek, új eljárások, új szervezetek és új piacok fejlesztését jelenti.
5. Integrált, ágazatközi megközelítés: a vidéki gazdaság fejlesztését célzó tevékenységek közötti kapcsolat.

6. Hálózatépítés: a helyben szerzett tapasztalatokat és eredményeket más területek helyi csoportjaival, valamint a vidékfejlesztésben érintett szervezetekkel megosszák minél szélesebb körben.
7. Együttműködés: nem korlátozódik a hálózatokra. Egy-egy helyi csoporttal vagy egy másik régió, tagállam hasonló látásmódú csoportjával való közös projekt megvalósítását jelenti.

A LEADER megközelítés alapelvei elindíthatnak egy fejlesztési folyamatot, amelyek hosszú távú megoldásokat nyújtanak a vidéki területeken élők életminőségének javítására. A lokalitást, a megközelítés lényegéeként hirdelve kijelenti, hogy a helyi tudás és a tőkék, különösképpen a társadalmi, meghatározóak a projektek sikerességében (Permingeat, 2019). Bourdieu (1986) és Putnam (1995) a társadalmi tőkéről egyformán gondolkodnak, mindketten úgy határozták meg, mint ami a társadalmat összetartja. Azonban a különbség a két elmélet között, hogy Bourdieu szerint a társadalmi tőke hasznot hoz az egyének számára, dinamikáját pedig befolyásolják a személyes kapcsolatok, a bizalom, a kölcsönösség, a diszpozíciók és az önérdék. A hatalom egy olyan sajátos típusának nevezi, ami lehetővé teszi az egyének számára, hogy anyagi vagy szimbolikus előnyöket szerezzenek. A társadalmi tőkeelmélet az emberek azon képességére utal, hogy közös célok érdekében cselekedjenek. A társadalmi tőke előfeltétele és eredménye is a sikeres vidékfejlesztésnek. Erős társadalmi tőkével rendelkező térségekben a több és hatékonyabb kezdeményezés jön létre és mozgósítja a vidéket, s közben a jó vidékfejlesztési gyakorlat fejlesztő hatást gyakorol a társadalmi tőkére (Póla, 2019). A helyi kezdeményezésű, együttműködésen alapuló fejlesztés a helyi erőforrások felhasználásának dominanciája és erőteljes társadalmi tőkével párhuzamosan valósulhat meg (Farkas, 2011).

A tervezéstől a programmenedzsmentig, a pályázatától a projektmegvalósításig a döntés jogát az adott területen együttműködő, helyi közösségek kapják meg. Ez a szemlélet gyökeresen ellentmond az agrár-vidékfejlesztési program fentről meghatározott, túlzottan szabályozott és ellenőrzött bürokratikus mivoltának (Kovács et al., 2011). A program ezért még ma is nehezen illeszkedik bele az egyes országok centralizált politikai, adminisztratív rendszerébe.

A LEADER helyi akciócsoportok többfunkciós intézmények. Egyrészt a helyi fejlesztési kezdeményezéseket irányító központként működnek (Bakos et al., 2019), másrészt adminisztratív szerepük is ugyanolyan fontos. Ez utóbbihoz közvetlenül kapcsolódik a pénzügyi segítség. Az akciócsoportokban az adminisztratív feladatok ellátása érdekében munkaszervezetek működnek, élükön a munkaszervezet vezetőikkel. Az akciócsoportok tagságát vállalkozások, magánszemélyek, önkormányzatok és civil szervezetek alkotják. A munkaszervezetek helyi fejlesztési stratégiát készítenek, amelyben a fejlesztési ciklus elején már meghatározzák az akciócsoport céljait, helyzetelemzést készítenek, jövőképet állítanak fel,

intézkedéseket határoznak meg, kijelölik a támogatható településeket (a HACS akcióterületét). Egy település kizárólag egy helyi akciócsoporthoz tartozhat, tehát területi átfedés nem lehet a HACS-ok között. Az akciócsoportok fő feladatai közé tartozik, hogy a helyi fejlesztési stratégiák megvalósítására elnyert támogatási összeget, továbbpályáztatás útján a HACS területén telephellyel, székhellyel, lakhellyel rendelkező cégeknek, önkormányzatoknak, vállalkozásoknak és magánszemélyeknek a Vidékfejlesztési Program keretén belül megvalósított projektekre szétosztja. Az akciócsoportok maguk is megvalósíthatnak projekteket együttműködések keretein belül, akár más Európán belüli és kívüli országokban tevékenykedő partnerekkel, más akciócsoportokkal (Krolopp et al, 2005). Az Európai Unión belüli partnerek földrajzi helye lehet vidéki és városi terület is. Az Európai Unión kívüli partnerek azonban csak vidéki területen működhetnek.

A 2007–2013-as időszak újdonsága az volt, hogy a programot egy külön európai pénzügyi alpból finanszírozták. Az Európai Bizottság által kijelölt hatóságok átvizsgálták, véleményezték, és jóváhagyták a tagállamok által kidolgozott vidékfejlesztési programokat. Ezek a programok több különböző tengelyt tartalmaztak, amelyek a mezőgazdasági infrastruktúra fejlesztésére, az agrár-környezetgazdálkodásra, a vidéki területek foglalkoztatására és infrastruktúrájára, valamint az alulról építkező, saját igazgatási rendszerrel rendelkező LEADER-programokra összpontosítottak.

Az EU már a mezőgazdaságnak és a vidéki területeknek is multifunkcionális szerepet tulajdonít (EC, 2005). Ez azt jelenti, hogy a vidéki közösségek jövedelme nem csupán az élelmiszer- és ipari nyersanyag-termelésből származik, hanem kulturális és környezeti feladatok ellátásából is (Kopasz, 2005). Az európai mezőgazdasági modellben a többfunkciós mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó vidék nemcsak élelmiszertermelési szerepet tölt be, hanem ökológiai-környezeti, társadalmi, gazdasági, szociális és kulturális funkciókat is ellát (Ritter, 2019). Ide tartozik többek között a rekreációs lehetőségek és a turizmus feltételeinek megteremtése, a kis- és középvállalkozások támogatása, a vidéki hagyományok ápolása, a tájképi és népi kulturális örökség megőrzése, valamint az agrár-környezetvédelem (Madarász, 2004).

A LEADER-megközelítés alapelveinek gyakorlati alkalmazása a program logikája szerint egy fejlődési folyamat eredménye (Lukesch, 2007). Ideális esetben ez a folyamat a következő lépéseket tartalmazza (Fact Sheet, 2006):

- **Képességek kialakítása:** a LEADER-megközelítés helyi szinten történő alkalmazásakor ez a legelső lépcsőfok. A helyi szereplőknek képesnek kell lenniük arra, hogy projekteket dolgozzanak ki, valamint azok megvalósítására. Ehhez szükség van elkötelezett humán erőforrásra az adott területen, valamint pénzügyi készségekre.

- Helyi szereplők összekapcsolása: a második lépcsőfok a legfontosabb helyi szereplők összekapcsolása érdekében, megbeszélések vagy szemináriumok szervezése, azért, hogy egyeztessék a közös érdekeket, megbeszéljék a lehetőségeiket és feltárják saját nézőpontjaikat egymás előtt.
- Területelemzés: a területben rejlő értékek feltárása (emberek, tevékenységek, tájak, örökségek, szakértelmek).
- A létező tevékenységek, kezdeményezések azonosítása: a már végrehajtás alatt álló, vagy esetlegesen tervezett fejlesztési intézkedések megvizsgálása annak érdekében, hogy eldöntsék, hogy előremutatók-e vagy inkább helyettesíteni kell őket.
- A partnerség létrejötte: ez a szakasz a teljes közösséget, valamint a folyamatot irányító aktív csoportokat mozgatja meg. A helyi akciócsoport (HACS) az a partnerség, amely végrehajtja a közösségen belül meghatározott helyi fejlesztési stratégiát.
- A helyi fejlesztési stratégia előkészítése: a helyi fejlesztési irányokat a helyi fejlesztési stratégiai dokumentum foglalja magába. Ebben találhatóak a célkitűzések, a stratégiai prioritások, és az elvégzendő lépések sorozata. A helyi fejlesztési stratégia jelenti a helyi csoportok támogatási kérelmének alapját. A fejlesztési folyamat bármelyik fokának elhagyása, vagy akár csak a háttérbe szorítása jellemzően látható negatív következményekkel jár a Program eredményeit illetően. A kezdeti lépcsőfokok különböző indokokkal (pl. időhiány) való átugrása rövidtávon előnyökkel járhat, azonban hosszú távon nem kifizetődő döntés (Varga, 2010).

2.5.1. A LEADER program és a területi egyenlőtlenségek megjelenése

Az egyenlőtlenség megosztó és káros lehet a társadalmi kohézióra (Stiglitz, 2012). A nagyobb egyenlőtlenséggel jellemezhető társadalmakban jellemzően alacsonyabb szintű a társadalmi és a kormányzatba vetett bizalom (d'Hombres et al., 2013, Larsen, 2013, Pickett et al., 2010). Azokban az országokban, ahol nagyobb az egyenlőtlenség, jellemzően nagyobb szakadékok tapasztalhatók az iskolai végzettség és az alacsonyabb mértékű társadalmi mobilitás terén (Corak 2013, Pickett et al., 2010). A nagymértékű egyenlőtlenség súlyosbíthatja a politikai instabilitást, elősegítheti az antiszociális viselkedést, és alááshatja a demokráciát, valamint az egyenlőtlenség veszélyeztetheti a gazdasági növekedést, társadalmi konfliktusokat generál (Pickett et al., 2010).

Kimondottan a területi egyenlőtlenségek vizsgálatával Opria és szerzőtársai, valamint Cañete és munkatársai foglalkoznak (Opria et al. 2023, Cañete et al. 2018, 2020). Cañete és társszerzői 2018-as cikkének hipotézise, hogy a LEADER programból történő beruházások az egyes vidéki területeken a legdinamikusabb,

legfejlettebb vidéki területekre koncentráltak, míg a távoli, fejletlenebb területeket a beruházásokból általában kihagyták, a kutatás során beigazolódott. Csata (2018) bár nem kifejezetten a LEADER forrásokat vizsgálta, kvantitatív módszerek széles körét alkalmazta – beleértve a leíró statisztikát, a korrelációs és klaszteranalízist – a vidékfejlesztési források felhasználásának és hatásainak elemzésére. Ugyanakkor kiemelte, hogy a statisztikai adatok hiányosságai és az adatgyűjtés korlátai jelentős akadályt jelentettek az elemzés során. Ezzel a problémával e sorok írója is szembesült a kutatás során, hiszen sem országos szinten, sem pedig EU-s szinten nincsenek adatbázisok a projektekről. Bonfiglio et al. (2017) és Lange al. (2013) azt állítják, hogy a vidékfejlesztési projektek támogatásának elosztásában óriási területi különbségek vannak. Cañete, Navarro és Cejudo (2018) a spanyolországi Andalúzia példáján arra az eredményre jutottak, hogy a regionális különbségek nőnek a módszer miatt, mivel a „depressziós” vidéki régiók nem azok a helyszínek, ahol a LEADER támogatás koncentráldik. Masot és Alonso (2017) szerint a LEADER pozitívan diszkriminálja a legfejlettebb területeket, mert jelentős beruházások történtek olyan helyi akciócsoportokban és városokban, ahol az ipari és szolgáltatási szektorok magasan fejlettek a régió nagyvárosaihoz való közelségük miatt. Margarian (2013), úgy véli, hogy az ilyen helyi megközelítések nem képesek kompenzálni a vidéki területeket, emiatt a mag- és periférikus területek közötti különbségek csökkenése nem várható. A kis falvak faluszövetségeken belül vagy helyi akciócsoportok részeként működnek, annak érdekében, hogy leküzdjék a pénzügyi és humán erőforrás korlátait (Štastná et al., 2017). A LEADER megvalósítás kvázi egy harc az erőforrások elosztása feletti kontrollért a központ, illetve a periféria közötti, és ebben a már fejlettebb települések előnyben vannak (Osti, 2000).

Az ezredforduló előtt a vidékfejlesztésben jártas kutatók egy része, a LEADER indulásakor nagyon pozitívan szemlélték a programot, optimistán tekintettek előre és nagy elvárásaik voltak a jövőre nézve. A magyar szerzők közül Kovách Imre volt az, aki pozitívan nyilatkozott a LEADER-ben rejlő lehetőségekről, a 2000-es évben úgy fogalmazott, hogy a LEADER talán az európai vidékfejlesztési politika meghatározó elvévé és gyakorlatává válhat (Kovács, 2000).

Azonban, akadt már az 1990-es évek tapasztalatai alapján is kritikai vélemény a LEADER megközelítéssel kapcsolatban. Mark Shucksmith az Egyesült Királyság LEADER programját tanulmányozta. A 2000-es évben állapította meg és publikálta, hogy a program azokat hozza előnyösebb helyzetbe, akik már egyébként is rendelkeztek „hatalommal”. Valamint arra hívta fel a figyelmet, hogy ez oda vezethet, hogy a helyi „elit” teljes mértékben magának tulajdonítja a kezdeményezést. A marginalizált csoportok pedig kevésbé tudnak részt venni, vagy bekapcsolódni a programba és kevésbé valószínű a bekapcsolódásuk, hacsak nem esik jelentős figyelem ezen kérdéskörre (Kovács et al, 2011; Somlyódy Péter, 2020).

Anette Aagard Thuesen dán kutató a dán helyi akciócsoportok körében végzett kérdőíves felmérést. Azzal a kritikai észrevétellel élt a program felé, hogy a nők alacsony számban vesznek részt az helyi akciócsoportok vezetésében (Thuesen, 2010) akciócsoportokat inkább magasabb iskolai végzettségű idősebb férfiak vezetik, akik a vezető pozíciójuk mellett még más szerepeket is betöltenek a társadalomban (Thuesen, 2010).

Finta István (2020) szerint a kistelepülések számára a LEADER-en kívül semmilyen más érdemi fejlesztési forrás nem mutatkozott az elmúlt időszakban. Ennek ellenére a fejlett és fejletlen területek közötti különbségek nem csökkentek, hanem inkább növekedtek az utóbbi években.

Korábbi kutatások megállapították, hogy a települések eltérő módon használják ki a szabályozási keretek és a helyi adottságok által kínált lehetőségeket, attól függően, hogy mekkora a település, milyen adottságokkal rendelkezik, és hogyan működik az önkormányzati menedzsment (Mezei, 2006). Az aktívabb és hatékonyabb példák jellemzően városi státuszú települések köréből kerülnek ki, míg a kisebb lakosságú települések gyakran fejlesztési kezdeményezések hiányával küzdenek.

A támogatások, az új ötletek, kezdeményezések elsősorban az átlagosnál jobb helyzetű vidéki terekben hasznosulnak (Kulcsár, 2020). Több vidékfejlesztési támogatás mellett a kutatásom során vizsgált LEADER módszer is azok közé a kezdeményezések közé sorolható, ami a kutatások alapján (Cañete et al., 2018) ellentétes hatást váltott ki, hiszen az egyensúlyhiány egyre hangsúlyosabbá vált a területek között, a dinamikus fejlődő térségek még inkább megerősödtek, a jól megalapozott üzleti struktúrájú társaságok azok, amelyek képesek befektetni, és ezért kihasználni az EU által nyújtott támogatásokat.

2.5.2. A LEADER program korszakai

A program a fennállása óta több korszakot megélt már, egészen 1991-től kezdődően, amikor először útjára indították ezt a közösségi kezdeményezést. Minden soron következő időszakban egyre nagyobb költségvetéssel működött a program és Európa vidéki területeinek és lakosságának egyre nagyobb részét fedte le.

A LEADER program legelső ciklusa 1991-től 1993-ig tartott és LEADER I. néven működött. A programot az 1990-es évek legelején, korlátozott mértékben, úgymond laboratóriumi körülmények között indították el, és az eredményei nem feltétlenül mutattak bizakodó képet a jövőre nézve (Midmore, 1998). A LEADER program első szakaszában mindössze 217 helyi akciócsoport vett részt Európa elmaradott vidéki területein (Lisková et al., 2019). A program a vidéki turisztikai szálláshelyek és szolgáltatások, képzési programok, kisvállalkozások és a mezőgazdaság bővítését támogatta. A programra – átszámítva – összesen 400 millió eurót költöttek.

A LEADER program második ciklusa 1994-ben kezdődött és 1999-ig tartott, a program ebben a szakaszában már (átszámítva) 1,7 milliárd euró volt a költségvetés. A támogatható tevékenységei javarésze megegyezett az előző időszakéval, de nagyobb hangsúlyt fektettek az innovációra, a helyi közösségek aktivizálására és a képzésekre, de a hátrányos helyzetű vidéki területekre korlátozódva. Ebben az időszakban közel ezer akciócsoport működött Európa szerte (Copus et al., 2011).

A program harmadik ciklusa LEADER+ néven működött 2000 és 2006 között és az európai vidéki területek széles körére kiterjesztették. A harmadik szakasz teljes költségvetése mintegy 2,5 milliárd euró volt, és kísérleti program maradt. Európában 1153 kezdeményező csoportot támogattak. Létrehozta egy horizontális prioritási tengelyt, amelyet a vidékfejlesztési programba integráltak, és amely a vidékfejlesztési program valamennyi tevékenységére kiterjedt (Oedl-Wieser et al., 2010).

A kutatásban is részletesen vizsgált LEADER ciklus volt a program negyedik szakasza, amely 2007-től egészen 2013-ig tartott. 2714 támogatott akciócsoport működött ebben a tervezési időszakban Európa-szerte. Minden nemzet vidékfejlesztési programjában helyet kellett biztosítani a négyes (LEADER) tengelynek. 2007-ben a LEADER bekerült a vidékfejlesztési rendeletbe, mint a szakpolitika három „bevett” tengelye céljainak kivitelezését szolgáló alternatív eszköz (Európai Számvevőszék, 2010). Ebben a tervezési időszakban hozták létre először a halászati helyi akciócsoportokat, annak érdekében, hogy az állami és a magán érdekelt felek megbirkózzanak egy előre meghatározott terület egyedi és sajátos kihívásaival (Miret-Pastor et al., 2020).

A program ötödik periódusa 2014 és 2020 között működött, ebben a tervezési időszakban jelentős változások történtek a program életében, amelyet a Közösség által irányított helyi fejlesztés (Community Led Local Development, CLLD) megközelítéssel erősítettek meg (Finta, 2015). Ennek a célja az volt, hogy a LEADER-szerű fejlesztések a városok számára is elérhetőek legyenek, ez a legfontosabb a kisebb vidéki városoknak volt, akik a LEADER-ből eddig kimaradtak, legalábbis Magyarországon (Hamza et al., 2018). Ez a szakasz pénzügyileg még zajlik, a projektek többségének lezárása még nem történt meg. Az akciócsoportok száma ebben az időszakban meghaladja a 3000-et Európa szerte.

A LEADER program megvalósítása a legújabb tervezési időszakban újraindult, és 2021-ben kezdődött, folytatódva egészen 2027-ig, finanszírozása pedig az Európai Unió által történik. A Közös Agrárpolitika (KAP) stratégia tervezésének alapján várhatóan ebben az időszakban Európa szerte több mint 2600 LEADER helyi akciócsoport fog működni. Az Európai Unió tervezett hozzájárulása a programhoz 5 060 589 464 Euró az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (KAP Stratégia, 2023-2027).

2.5.3 A vidékfejlesztési támogatások a 2007–2013 közötti időszakban, a LEADER program szervezetrendszer és európai uniós szabályozása

Az EMVA tagállami végrehajtása előtt zajlott a vidékfejlesztési tervezés és később a programozás folyamata. A tagállamok által kidolgozott vidékfejlesztési programokat az Európai Bizottság illetékes szervei véleményezték, ellenőrizték és végül jóváhagyták. A tagállamok vidékfejlesztési programjaikban, az EMVA struktúrájához hasonlóan, négy fő tengelyt jelöltek ki a támogatások számára. Ezek közé tartozott a mezőgazdasági infrastruktúra fejlesztésére, az agrár-környezetgazdálkodás javítására, a vidéki területek foglalkoztatásának és infrastruktúrájának fejlesztésére, valamint az alulról építkező, saját igazgatási rendszerrel rendelkező LEADER-program működtetésére szolgáló tengely (Jámbor et al., 2014). A LEADER programon belül helyi akciócsoportok kerülnek kialakításra az országokban, melyeket pályázat útján választanak ki annak érdekében, hogy betölthessék ezt a szerepet. A tagállamok maguk határozták meg a helyi fejlesztési stratégiák kiválasztásának kritériumait. Az akciócsoportok helyi fejlesztési stratégiáit az adott tagállam felelős irányító hatósága, vagy egy erre a célra létrehozott bizottság választja ki, és ezek a stratégiák a felelős irányító hatóság vagy hatóságok által kerülnek véglegesen elfogadásra.

A LEADER program, amely közösségvezérelt helyi fejlesztési kezdeményezést képvisel, a szubregionális területekre összpontosít és helyi akciócsoportok révén kerül koordinálásra, amelyek a helyi közösségek társadalmi és gazdasági érdekeit képviselik. A döntéshozatali szinten a helyi érdekek érvényesítése érdekében egyik hatóság vagy érdekképviselő sem rendelkezik a szavazati jogok több mint 49%-ával, még a nemzeti szabályozással összhangban sem. A vidéki területek fejlesztése integrált, ágazatok közötti és területi alapú helyi fejlesztési stratégiák révén történik. Az akciócsoportokat alkotó települések lakosság száma legalább 10 000 fő és legfeljebb 150 000 fő között mozoghat, de indokolt esetekben az Európai Bizottság engedélyezheti a lakossági határérték módosítását a tagállam javaslatára, hogy figyelembe vegyék a ritkán vagy sűrűn lakott területeket, és biztosítsák a helyi fejlesztési stratégiák területi egységét. A helyi akciócsoportok dolgozzák ki és valósítják meg a helyi fejlesztési stratégiákat. A tagállamok határozzák meg az akciócsoportok szerepét és az azok végrehajtásáért felelős hatóságokat. Az irányító hatóságok biztosítják, hogy az akciócsoportok vagy egy belső partner vállaljon vezető szerepet az igazgatási és pénzügyi kérdésekben, vagy egy közös jogi személyt hozzanak létre az együttműködéshez (1303/2013/EU rendelet).

A helyi akciócsoportok feladatait az Európai Parlament és a Tanács 1303/2013/EU Rendelete az alábbi pontokban szabta meg:

- a) a helyi szereplők készségeinek fejlesztése a projektfejlesztés és -végrehajtás terén, többek között a projektmenedzsment készségek fejlesztésével;

- b) diszkriminációmentes és átlátható projektkiválasztási eljárás létrehozása. Világos és közérthető kritériumok megfogalmazása a műveletek kiválasztásához, amelyekben az összeférhetetlenséget teljes mértékben elkerülik, és biztosítják, hogy a kiválasztási döntések alkalmával minimum a szavazatok 50%-át állami szervezetnek nem minősülő partnerek adják le;
- c) a projektek kiválasztása során összhangot biztosítanak a helyi fejlesztési stratégiához és annak célkitűzéseivel és fejlesztési irányai eléréséhez való hozzájárulásuk szerinti rangsorolás kialakítása révén;
- d) pályázati felhívások elkészítése és közzététele, valamint a projekt kiválasztási kritériumok meghatározása és közzététele;
- e) a támogatási kérelmek befogadása és elbírálása;
- f) projektek kiválasztása és a jóváhagyott támogatási összeg rögzítése, továbbá a végleges jóváhagyást megelőzően a támogatásra javaslat projektek továbbítása a felelős szakterület felé a projektek támogathatóságának végső ellenőrzése céljából;
- g) a helyi fejlesztési stratégia megvalósítására jóváhagyott projektek végrehajtásának folyamatos követése (1303/2013/EU rendelet).

Továbbá a felsorolt feladatok b) pontjában meghatározottak sérelme nélkül a helyi akciócsoportok is lehetnek kedvezményezettek, és a helyi fejlesztési stratégiával összhangban projekteket valósíthat meg. Ezekon túlmenően a helyi akciócsoportok az 1303/2013/EU rendelet 34. cikkében felsorolt feladataik mellett további, az irányító hatóság és/vagy a kifizető ügynökség által rájuk átruházott feladatokat is elláthatnak (1305/2013/EU rendelet).

2.5.4 A LEADER program áttekintése az Európai Unióban és a vizsgált országokban

Mielőtt részletesen bemutatnánk a LEADER programot, érdemes először a programra való felkészülésről is szót ejteni, ugyanis mindhárom vizsgált ország területén még az Európai Unió csatlakozás előtti időszakban elindul egy, úgynevezett kísérleti program, annak érdekében, hogy a vidéki szereplőket felkészítse a LEADER program megvalósítására. Csehországban ez a Vidékfelújítási Program volt 2001–2003 között, a SAPARD, ez közösségi támogatási eszközt jelentett, amelyet az EU tagjelölt országok a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés fejlesztésének érdekében használhattak fel a csatlakozási folyamat során (Olajos I. 2006).

Szlovákia esetében ehhez a fajta közösségi struktúrákhoz való csatlakozást megelőző időszakban három LEADER-szemléletet népszerűsítő program került bevezetésre. Az első a Vidékfejlesztési Alap (1999–2002) volt, amelyet a PHARE finanszírozott. A kezdeményezésből származó pénzeszközöket ágazatközi partnerségekre használták fel helyi fejlesztési stratégiák megalkotására és megvalósítására. Másik kísérleti program Szlovákiában a „Besztercebányai régió

regionális fejlesztésének támogatása” volt (2002–2003), ezt az Egyesült Királyság kormánya finanszírozta. Ennek a vállalkozásnak a célja volt a LEADER megközelítéshez megfelelő fejlesztési stratégiák megalkotásának támogatása. Sőt, 2003-2004-ben az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programjának (UNDP) támogatásának köszönhetően Szlovákiában bevezették a Local Agenda 21 projektet (Sykała et al., 2015, Brković et al., 2013). Célja hasonló volt a LEADER-hez, helyi fejlesztési stratégiák megalkotását támogatta (Milotová, 2011).

Magyarországon, az Európai Unió csatlakozás előtt több program került megvalósításra a felkészülés érdekében. A Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Kistérségi Programok 1999–2002 között kerültek megvalósításra hazai finanszírozásból. A SAPARD fő célkitűzései közé tartozott a mezőgazdasági termékek minőségének javítása, a környezetkímélő gazdálkodás ösztönzése, valamint a vidéki infrastruktúra fejlesztése. Az EU a SAPARD révén nemcsak anyagi támogatást nyújtott, hanem lehetőséget biztosított a tagjelölt országok számára az uniós mezőgazdasági és vidékfejlesztési politikákhoz való alkalmazkodásra, valamint az uniós pénzfelhasználási rendszerek és adminisztratív folyamatok megismerésére is. A SAPARD programot hivatalosan 2000-ben indították el, és 2006-ig működött, amikor is a csatlakozás után a többi EU-tagország számára is elérhető közösségi támogatások vették át a helyét. A program Magyarországon 2002-ben kezdte el a támogatások tényleges kiosztását (Lengyel, 2005.) 2001–2004 között létezett a Vidékfejlesztési Célprogram, a LEADER kísérleti program hazai finanszírozással működött (Salukvadze, 2015). A LEADER program a 2004–2006 közötti rövid időszakban, a második magyarországi szakaszában már az Agrár és Vidékfejlesztési Operatív Program keretei között működött, s annak céljai mentén valósították meg. A 2007–2013 közötti, legelső teljes tervezési időszakban már önálló tengelyként (IV. tengely), az ÚMVP három intézkedéscsoportjának megvalósítási módszereként szolgált (Varga, 2010).

A LEADER program jelentősége az utóbbi két évtizedben megnövekedett az európai vidéki térségekben, ennek egyik oka a 2004-es Európai Unió bővítés, a program a kulcsfontosságúvá vált a vidéki térségek stabilitásának és fejlesztésének megteremtése érdekében (Navarro et al., 2015; Dax et al., 2016). Ezek mellett, a kellő anyagi biztonság is befolyásolta a helyi akciócsoportok számának nagy növekedését is az Európai Unió legtöbb országában, különösen a 2007–2013 közötti időszakban (Chevalier, 2012). Az újonnan támogatott akciócsoportok aktív hordozójává és megvalósítójává váltak a részvételen alapuló fejlesztéseknek. Ennek a domináns trendnek a figyelembevételével célszerű előrevetíteni, hogy az Európai Unió tagállamai között jelentős eltérések mutatkoztak a végrehajtásban (Chevalier et al., 2017). Az eltérő politikai berendezkedések is különböző felfogásban ítélték meg a vidékfejlesztési támogatás szabályozását (Osti, 2000; Chevalier és Maurel, 2010; Convery et al., 2010; Navarro et al., 2015).

Az Európai Bizottság 2007-2009-es rendelete közös menetrendet javasolt az Európai Unió tagországainak a LEADER program tekintetében, azonban a gyakorlatban minden egyes országnak jelentős mozgástere volt a helyi fejlesztési stratégiák tervezésében, kiválasztásának szakaszaiban és időzítésében (Chevalier, 2012).

3. ábra: A LEADER (IV.) tengely megvalósítási ideje a 2007-2013-as időszakban.
Forrás: Chevalier, 2012.

Németországban, a skandináv országokban és az Egyesült Királyságban, Szlovéniában, Ausztriában, Belgiumban (1. csoport) a helyi fejlesztési stratégiák tervezésének végrehajtási ütemterve általában viszonylag rövid idő alatt lezajlott. Ezekben az országokban az első felhívások az akciócsoportok létrehozására 2007 tavaszán jelentek meg, mindössze három hónappal az ERDP-rendelet Európai Bizottság általi közzététele után. A második felhívás gyorsan szorosan ezután következett, 2007 őszén, 2008 év elején pedig elkészült a végleges lista az európai programba kiválasztott helyi akciócsoportokról. A második csoportba Portugália, Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Görögország, Csehország, Szlovákia és Lengyelország tartozott. A második csoport országaiban a teljes eljárás általában 2008-ig tartott, a projektek megvalósítása pedig 2009 januárjában kezdődött, mintegy hat hónappal később, mint az 1. csoport országainál. Ennek a fél éves késedelemnek adminisztratív okai voltak, összhangba kellett hozni a központi/regionális szerződéseket a LEADER-eljárásokkal. A harmadik csoportba Litvánia, Lettország, Magyarország, Románia és Bulgária lett sorolva. Ezekben az országokban a LEADER eljárás létrehozása hosszabb ideig tartott, mint Európa más országaiban. Ezekben az országokban 3 év telt el a programozási időszak kezdete és az első projektek megvalósítása között (Chevalier, 2012) (3. ábra).

Több szerző szerint a helyi önkormányzatok képviselői kulcsszerepet játszanak a kelet-közép-európai országok számos helyi akciócsoportjában, mivel nem hajlandók elveszíteni a befolyásukat az akciócsoporton belül (Maurel, 2008; Furmankiewicz et al., 2010; Marquardt et al. al., 2012; Fakowski, 2013). A cégek képviselői és a magánszemélyek kisebb hatást fejtenek ki a kelet-közép-európai országokban (Lošťák et al., 2010; Delin, 2012), azonban Olaszországban vagy Spanyolországban a gazdálkodói szektor szakemberei észrevehetően jelen vannak (Chevalier, 2012).

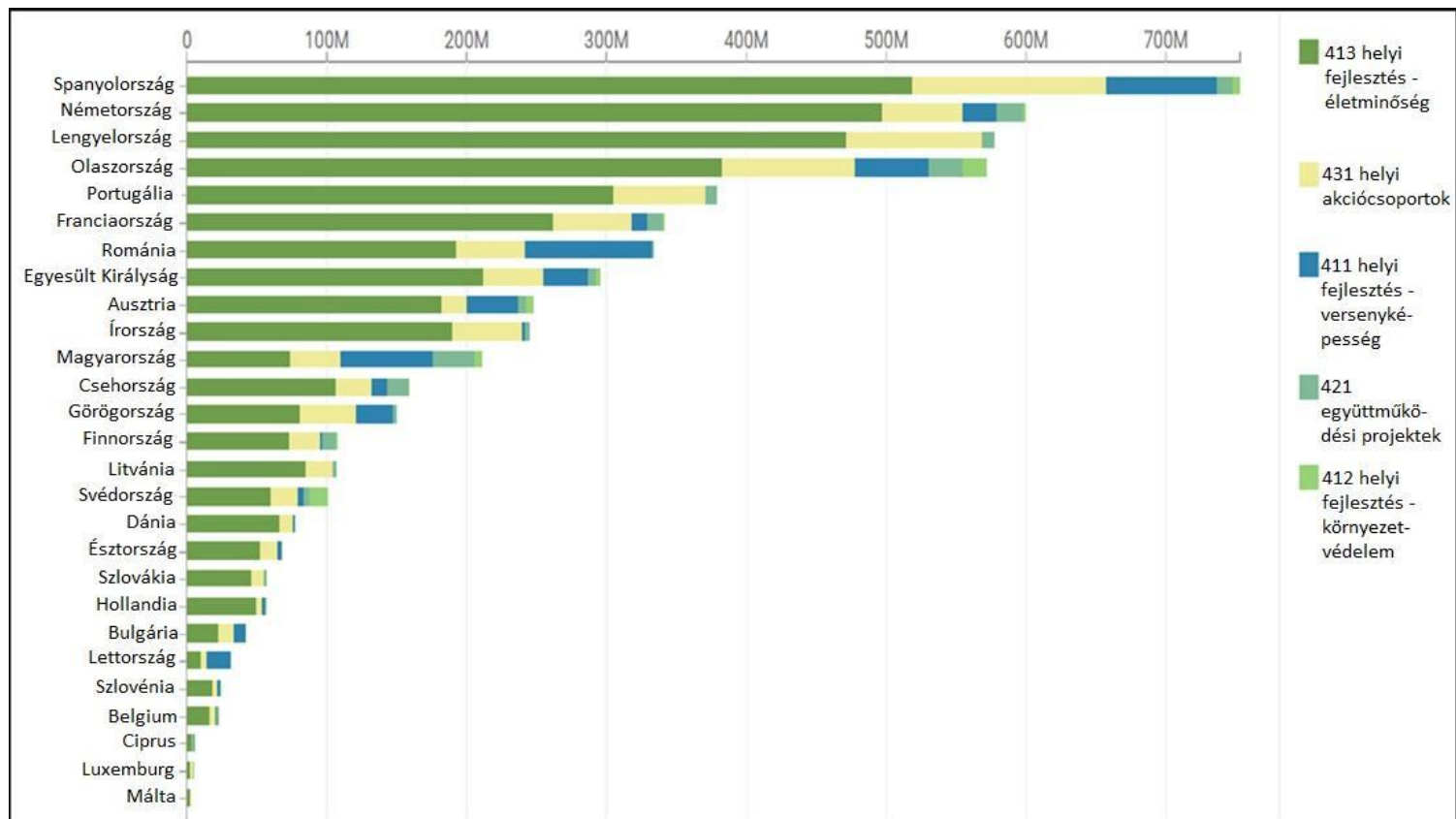
Az EU egyik 2013-ban készített, a vidékfejlesztési programok végrehajtásának előrehaladását vizsgáló európai audit szerint, a többi tengelyhez (I. II. és III.) képest a LEADER tengely kifizetései igen nagy késésben voltak. Azonban ez nem kelet-közép-európai sajátosság, hanem igaz volt ez minden EU-s tagállamra. Ez a negatív tendencia egyedül Csehországra nem volt igaz, ugyanis ott a IV. tengely végrehajtása kiváló ütemben haladt előre. Az ott alkalmazott rendszer európai szinten is kiemelkedő gyorsasággal és pontossággal működtette a LEADER program végrehajtását. (Sykala et al., 2015) Szlovákia és Magyarország által kiosztott források állása 2013. év végén jóval elkésztettebbek voltak a csehországi adatoktól (1. táblázat). Ebből arra következtethetünk, hogy a IV-es tengely tekintetében a csehországi modell a leggyorsabb, legéletképesebb, nem csak a három ország közül emelkedett ki 2013. év végén a forráskiosztásból, hanem európai szinten is kimagaslott a kiosztott források aránya. A létrejött akciócsoportok – Csehország kivételével – igencsak alacsony hatásokkal dolgoztak a LEADER program megvalósításán.

1. táblázat: A 2007-2013 közötti agrár- és vidékfejlesztési források felhasználásának állása 2013. év végéig a vizsgált országokban (%).

Országok	I. tengely	II. tengely	III. tengely	IV. tengely
Csehország	71,6	86,5	70,9	70,2
Szlovákia	78,5	90,5	75,6	47,0
Magyarország	65,8	77,3	52,4	33,2

Forrás: Saját szerkesztés a European Network for Rural Development adatai alapján

A 5. számú ábrán látható, hogy Európa-szerte mekkora összegek lettek kifizetve a LEADER programon keresztül (IV. tengely) a tagországok részére. A vizsgált három ország közül Magyarország részére történt a legnagyobb mértékű kifizetés, 210 millió eurót költött el az ország a 2007-2013 közötti időszakban, amelynek egy főre eső összege 44 euró. Csehországban 158 millió eurót költöttek a LEADER programon belül, amely annyit jelent, hogy a programban a támogatásra jogosult lakosokra 43 euró jutott fejenként. Szlovákia mindösszesen 57 millió euró támogatási forrást használt fel a LEADER programon belül fejlesztésekre, így a támogatásra jogosult lakosságra 94 euró jutott fejenként.

4. ábra: A IV. tengely (LEADER 2007-2013) keretében az Európai Unió tagországok részére kifizetett források (euró)

Forrás: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/2007-2013-Finances/2007-2013-Rural-Development-EAFRD-payments-by-meas/ncmu-938z>

Szlovákia követte az Európai Unió által meghatározottakat a HACCS népességre vonatkozó (10-150 ezer fős) limit tekintetében, míg Csehországban és Magyarországon jelentősen lecsökkentették ezt a számot, a partnerségek felső határát maximum 100 ezer főre határozták meg. Magyarország esetében a 10 ezer főt meghaladó lélekszámú településeket kizárták a HACCS-okból, míg Szlovákiában a 20 ezer lakost meghaladó települések nem kerültek be a LEADER programba. Csehország pedig nem engedélyezte a 25 ezer lakosnál nagyobb települések csatlakozását az akciócsoportokhoz. Továbbá Magyarországon a városok és falvak esetében a 120 fő/km²-nél nagyobb népsűrűségű települések és a budapesti agglomeráción belül található településeket kihagyták a LEADER programból. A 2004-ben az Európai Unióhoz csatlakozott országoknak Vidékfejlesztési Program költségeinek minimum a 2,5%-át a LEADER programban kellett felhasználnia. A Vidékfejlesztési Program végrehajtására előirányzott források összértékéhez képest a legtöbb forrás a LEADER programra Csehországban fordította (5,6%). A legkevesebb részt Szlovákiában fektették be (csak 2,9%), míg Magyarország esetében ez az arány 5,2% volt.

A LEADER helyi akciócsoportokon belül élő emberek teljes száma nagyobb volt a programozási időszak elején feltételezetténél, a gyakorlatban ugyanis jelentősen túllépték mind a három ország esetében az előre becsült lakosság számot, Magyarországon a tervezettnél 79,2%-kal, Csehországban 17,9%-kal, míg Szlovákia 75,7%-kal (Sykała et al., 2015).

Csehországban és Magyarországon a három szektor (köz, magán és civil) között kiegyensúlyozottság volt jellemző a 2007-2013-as időszakban. Azonban Szlovákiában jelentős túlsúly mutatkozott az állami szféra oldalán résztvevők irányából. (2. táblázat) (Sykała et al., 2015). Szlovákiában az állami túlsúly az EU szabályozásából ered, mivel a LEADER helyi akciócsoportok összetételére vonatkozó előírásokat a 1303/2013/EU rendelet 32. cikkének (2) bekezdése határozza meg. Ez a rendelkezés előírja, hogy a helyi akciócsoportoknak biztosítaniuk kell a különböző társadalmi-gazdasági ágazatokból származó partnerek kiegyensúlyozott képviselőit, ugyanakkor kimondja, hogy a döntéshozatali folyamatokban a közsféra képviselői nem birtokolhatják a szavazati jogok több mint 49%-át.

2. táblázat: A vizsgált országokban található LEADER helyi akcióscsoportok tagjainak megoszlása a különböző szférák között (%-os arányban kifejezve)

Szektor	Csehország	Szlovákia	Magyarország
Állami szféra	33,6	41,5	33,7
Gazdasági szervezetek	33,2	24,3	31,0
Civil szervezetek	33,2	34,2	35,3

Forrás: Saját szerkesztés Sykała et al. 2015 alapján.

Mind a három vizsgált ország esetében Irányító Hatóságnak minősült a mezőgazdasági és vidékfejlesztési területen illetékes nemzeti minisztérium. A kifizető ügynökségi feladatokat Csehországban az Állami Mezőgazdasági Intervenció Alap, Szlovákiában a Mezőgazdasági Kifizető Ügynökség, míg Magyarországon a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal látta el. Az ellenőrzési feladatokat Csehországban egy állami szerv, a Legfőbb Ellenőrzési Hivatal, Szlovákiában és Magyarországon egy-egy magánvállalkozás látta el, Szlovákiában a Deloitte Audit Ltd., Magyarországon pedig a KPMG Hungary Kft. (3. táblázat)

3. táblázat: A vizsgált országok LEADER programjában részt vevő szervezetek és intézmények 2007-2013 között

Társaság megnevezése	Csehország	Szlovákia	Magyarország
Irányító hatóság	Agrárminisztérium	Agrárminisztérium	Agrár és Vidékfejlesztési Minisztérium
Kifizető ügynökség	Állami Mezőgazdasági Intervenció Alap	Mezőgazdasági Kifizető Ügynökség	Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal
Ellenőrző testület	Legfőbb Ellenőrzési Hivatal	Deloitte Audit Ltd.	KPMG Hungary Kft.

Forrás: Saját szerkesztés Sykała et al. 2015. alapján

Csehország és Magyarország esetében, a LEADER program megvalósítása nagyobb területet fed le, mint azt a Vidékfejlesztési Programban eredetileg tervezett, azonban Szlovákia esetében ez nem így volt. Magyarországon a teljes LEADER program akcióterülete, ahol a LEADER megközelítést megvalósították, több mint kétszer akkora volt, mint amekkorát kezdetben feltételeztek. A Csehország esetében azért ennyivel nagyobb mértékről nem beszélhetünk, ott 20%-kal nagyobb területet fedett le a program, mint amit az előzetes tervezési időszakban gondoltak. Szlovákia

pedig nem tudta elérni a LEADER számára tervezett területnagyságot a LEADER program, 25%-kal kisebb területet foglal el a teljes program akcióterülete, mint amit a Vidékfejlesztési Programban előre leírtak.

Az ideális akciócsoport méretéről, mármint ami a települések darabszámát jelenti, nincs megegyezés, egységes álláspont. Az együttműködést fenntartó egyesületek (vagyis a helyi akciócsoportok) mérete az együttes célok kivitelezését szolgáló egységes fellépés, a közös cselekvési potenciál miatt fontos jellemző. Tudjuk, hogy azon csoportok kohéziója erőteljesebb és a teljesítménye is jobb, amelyek tagjai jól ismerik egymást, szoros kapcsolatban állnak egymással (Olson 1987). A figyelembe vett három országban is igen eltérőek voltak az akciócsoportok méretei a vizsgált időszakban. Az egyik stratégia a több tagból álló akciócsoport létrehozására irányult, amelynek célja egy erősebb, robusztusabb struktúra kialakítása, míg egy másik, gyakorlatilag ellentétes megközelítés a minimálisan szükséges létszám elérésére összpontosított. Nyilvánvalóan a válasz nagymértékben függ az adminisztráció nemzeti sajátosságaitól. Kisiel és Gierwiatowska (2013) szerint a túlzott terület- és népességnagyság, amelyet a potenciális kedvezményezettek nagy száma is kifejez, több nehézséget okozhat a belső kommunikációban. De problémát okozhat a források elosztásában is a túl nagy akciócsoport méret. Továbbá a csoporton belüli nagy távolság megakadályozhatja az interakciókat, különösen a személyes kapcsolattartást, amelyek kulcsfontosságúak a LEADER megközelítés megvalósításában. A kisebb kiterjedésű HACS-okban egyszerűbb és gyorsabb a személyes kapcsolatfelvétel a partnerség tagjai között.

A 2007–2013 közötti időszakban Magyarországon volt a legnagyobb a partnerség átlagos területe (908,1 km²) a vizsgált országok közül. A Csehországban lényegesen kisebb, egy HACS átlagos területe: 469,1 km², míg Szlovákiában csupán 310,2 km² volt. Magyarországon 8 HACS területe haladta meg az 1500 km²-t, Csehországban csupán 1 HACS, Szlovákiában pedig egyetlen HACS területe sem érte el az 1500 km²-t, ott a legtöbb akciócsoport 500 km² alatti volt 2007–2013 között, valamint az 500 km²-t is csupán 5 akciócsoport haladta meg (Líšková, et al., 2019).

Ami a területeket illeti, abban a kontextusban Magyarország jóval eltér a másik két vizsgált országban tapasztaltaktól, ugyanis, Magyarországon egy akciócsoport átlagosan 890 km² kiterjedésű volt, míg Csehországban 408 km², Szlovákiában pedig csak 284 km².

Az akciócsoportok népességét illetően átlagosan a magyar akciócsoportok számlálták a legtöbb lakost, átlagosan 48.880 főt a 2007–2013 közötti ciklusban egy akciócsoportban, míg Csehországban átlagosan 32.768, addig Szlovákiában 20.696 fő tartozott egy akciócsoporthoz.

A HACS-ok területét alkotó települési darabszámban a helyzet Magyarországon és Csehországban igen hasonlóan alakult, előbbiben átlagosan 31, míg utóbbiban átlagosan 32 település alkotta az akcióterületeket. Szlovákiában azonban ezektől a

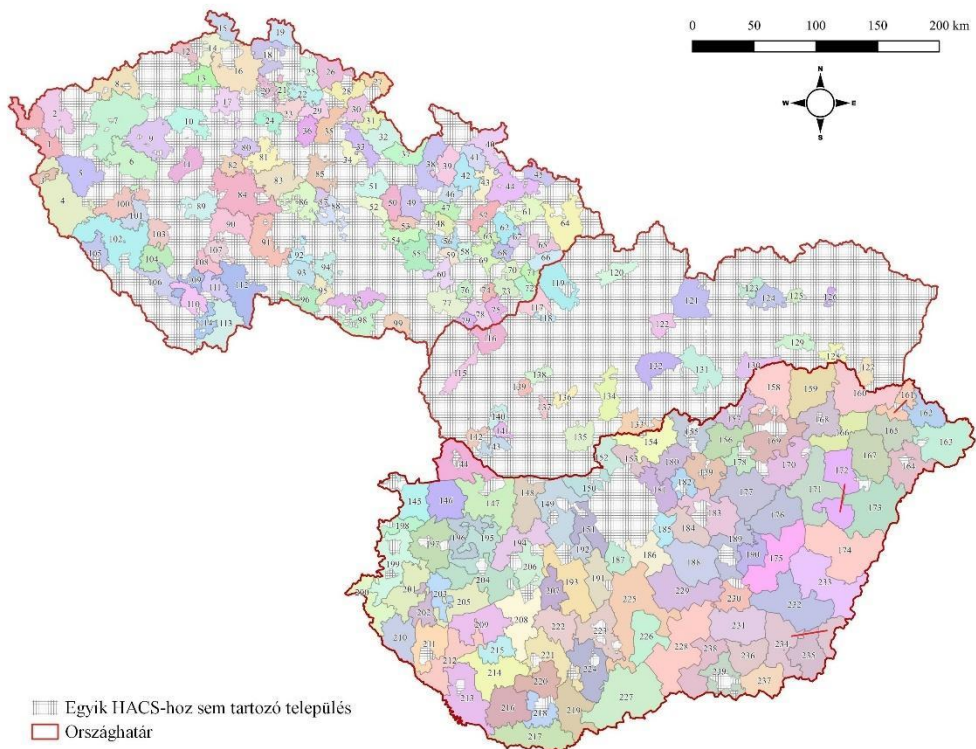
számoktól jelentősen eltért az átlag, ott 18 település tartozott átlagosan egy akciócsoporthoz.

Magyarországon a 2007–2013 közötti ciklusban összesen 96 helyi közösség kérelme került elfogadásra, Az ország területének 96%-a vett részt a LEADER programban. Csehországban 114 akciócsoport működött, az ország 66%-át fedték le, míg Szlovákiában 29 helyi akciócsoport működött és az ország területének 18,3%-án szerveződtek meg a HACS-ok.

A LEADER helyi akciócsoportok száma tervezési időszakról-időszakra folyamatosan változik. Megeshet, hogy teljesen új akciócsoportok alakulnak az egyes ciklusok között, de talán sokkal szerencsésebb, ha a már meglévő akciócsoportok tapasztalataira alapozva ciklusról-ciklusra tovább örökítik az akciócsoportok munkáját.

Ahogy az előzőekben említettem, a 2007–2013 közötti időszakban a vizsgált három országban nem egyenlő arányban voltak az országok vidéki területei lefedve LEADER helyi akciócsoportokkal, a HACS-okat ábrázoló térkép a 3. ábrán szemlélteti a 2007–2013 közötti időszakban megszervezett helyi akciócsoportokat (3. ábra).

Sykała et al. (2015) tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy a cseh LEADER program a legjobban végrehajtott a Visegrádi országok között. A szerzők részletesen elemzik a program sikerességét, figyelembe véve a különböző országokban alkalmazott megközelítéseket és végrehajtási gyakorlatokat.

5. ábra: A vizsgált három ország LEADER helyi akciócsoportjainak térképe a 2007–2013 közötti időszakban

Forrás: saját szerkesztés⁶

2.5.5 A társadalmi/területi igazságosság és jó kormányzás szerepe a LEADER programban

A hazai geográfiában egyelőre viszonylag kevés a térbeli igazságosság témában folytatott kutatások száma. Azonban az utóbbi évekből találhatunk pár művet, amelyek empirikus elemzések kapcsán foglalkoznak a térbeli igazságossággal (Keller, 2020; Keller et al, 2019; Nagy, 2019; Virág et al, 2019), valamint elméleti munkákban is megjelenik (Benedek, 2019; Nagy, 2020). Jelen kutatásunk ennek a hiánynak a pótlására is kísérletet tesz.

A LEADER program, ahogyan többször is megfogalmazásra került, a közösségvezérelt helyi fejlesztésen keresztül a vidéki területek fejlesztését célozza meg. A LEADER kiemelt figyelmet próbál fordítani a területi különbségek csökkentésére, a társadalmi befogadás erősítésére, valamint az erőforrásokhoz és lehetőségekhez való egyenlő hozzáférés biztosítására a vidéki térségekben. A

⁶ Az akciócsoportok neveit tartalmazó táblázatot a térképen található kódszámmal együtt a disszertáció 1. számú melléklete tartalmazza.

közösségvezérelt helyi fejlesztés keretében a helyi akciócsoportok aktívan részt vesznek a helyi szükségletek meghatározásában és a fejlesztési prioritások kijelölésében, ami elősegíti a térbeli igazságosság megvalósulását, hiszen a hátrányos helyzetű régiókat célozza meg.

A LEADER Helyi Akciócsoportok mint térbeli társadalmi (socio-spatial) képződmények egyszerre működnek társadalmi és térbeli entitásként, amelyek az adott területek speciális kihívásait és erőforrásait integrálják a közösségi célkitűzések és fejlesztések érdekében. Térbeli és társadalmi struktúráként, a HACS-ok nemcsak használják és generálják a helyi társadalmi hálózatokat, hanem nagyban meghatározzák a különböző támogatásokhoz és erőforrásokhoz való hozzáférést is. Ez a kettősség teszi lehetővé, hogy a HACS-ok ne csupán gazdasági vagy társadalmi értelemben fejlesszék a területeket, hanem hogy tegyék mindezt a térbeli igazságosság figyelembevételével. Ez különösen fontos, mert a hátrányos helyzetű vagy elérhetetlen területek gyakran kevésbé részesülnek a központi forrásokból, ami tovább mélyíti a térbeli és társadalmi egyenlőtlenségeket (Faragó, 2016). A HACS-ok működési mechanizmusai lehetőséget adnak arra, hogy a különböző térségek eltérő igényeihez igazodva valósuljanak meg a fejlesztések. A helyi szereplők részvétele által a HACS-ok képesek az egyes területek specifikus szükségleteit figyelembe venni, ezzel elősegítve egy igazságosabb és kiegyensúlyozottabb térbeli fejlesztési folyamatot.

Az igazságosság és a társadalmi igazságosság fogalmait a szakirodalom sokféleképp definiálja. Ezek térbeli vetületét sokszor úgy elemzi, mint a társadalmi igazságosság térbeliségét vagy éppen az igazságtalanság urbanizációját. A kiegyensúlyozatlan társadalmi viszonyok és a – elsősorban városi – terek közötti szoros kapcsolatot legkonkrétabban a térbeli igazságosság (spatial justice) fogalma fejezi ki. A vidéki területeken tapasztalható kiegyensúlyozatlanság ugyancsak fontos probléma, ha nem is annyira feldolgozott, mint az urbánus terekben tapasztalható egyensúlytalanság kérdése. (Móricz, 2012) A társadalmi igazságosság (social justice) fogalmat a 19. századtól használják (Madanipour et al. 2021). A térbeli igazságosság meghatározását először Pirie (1983) írásában találhatjuk meg. A szerző a fogalmat az erőforrások, lehetőségek és szolgáltatások méltányos és arányos elosztásaként határozza meg a különböző terek vagy régiók között. Kiemelte, hogy az igazságosságnak van egy térbeli vetülete, ahol az erőforrások és szolgáltatások földrajzi elhelyezkedése nagyban befolyásolja a társadalmi egyenlőséget és az életminőséget. A térbeli igazságosság szellemében a földrajzi egyenlőtlenségeket az erőforrások, a javak és a terhek városi és vidéki területek közötti kiegyensúlyozott elosztásával lehet kezelni. Pirie továbbá hangsúlyozta, hogy a térbeli igazságosság nem csupán a földrajzi elosztásról szól, hanem kiterjed a döntéshozatalban való részvétel biztosítására is. Ennek a folyamatnak a helyszíne egy kollektív földrajzi tér, azaz értelmezésünkben ennek megfelelően egy-egy LEADER helyi akciócsoport

is. Soja (2000) munkájában a társadalmi teret kollektív terméként, a társadalom által megélt és formált térként írja le, ahol a tér nem pusztán események kerete, hanem együtt ható erők összetett rendszere (Soja, 2000). A LEADER akciócsoportok esetében ugyanez a jelenség játszódik le, amikor a különböző helyi szereplők együttműködése kialakítja a kollektív társadalmi teret.

A társadalmi és területi igazságosság fogalmakat a korábbi kutatások során a LEADER program vizsgálatában is használták és egyben összekötötték a jó kormányzás elvével is, ami egyik alapvető eleme a hatalom és a döntési jogkörök helyi szintre történő átruházása. A decentralizáció révén a döntéshozatal közelebb kerül az érintett polgárokhoz, ami elősegíti a kormányzat hatékonyságát és növeli annak legitimitását (Pálné Kovács, 2014).

A LEADER program segítségével az Európai Unió vidékfejlesztési politikája hozzájárult a falusi térségek kormányzási innovációihoz, azáltal, hogy helyi partnerségeket és hálózatokat generált (Maurel, 2013). Brooks és Kovács (2021) tanulmányukban azt elemezték, hogy a LEADER program működés módja mennyire független a kormányzati szereplőktől. A kutatásuk során angol és magyar akciócsoportokat vetettek vizsgálat alá. Megállapították, hogy az angol akciócsoportok esetében a központi kormányzat a fejlesztési stratégiák létrehozásába avatkozott be a legnagyobb mértékben. A magyar LEADER program megvalósítás ugyanakkor egy általános központi irányítás/kontroll alatt állt, de az akciócsoportok által létrehozott fejlesztési stratégiák készítése szabadabb légkörben történt, ha volt is központi intervenció azt a bürokrácia leple alatt tették. A szerzők véleménye szerint a LEADER-demokrácia inkább tekinthető a vidéken élő képzettebb, tapasztaltabb, módosabb társadalmi csoportok uralmának, mint a kiterjedt, legvédtelenebb rétegeket is integráló közösségfejlesztési gyakorlatnak, azaz a társadalmi és területi igazságosság nem érvényesülhetett (Brooks et al., 2021).

Vincze (2021) munkájában egy LEADER helyi akciócsoport példáján keresztül foglalkozik a program ellentmondásainak elemzésével. A tanulmányban leírt következtetések szerint nemcsak az egyenlőtlen területi fejlődés okozza az igazságtalanságot, hanem az annak orvoslását célzó intézményrendszer is, amely felépítésénél fogva és lényegét tekintve igazságtalan.

A területfejlesztés többféle célt, módszert és eszközt magába foglalhat. Amikor olyan komplex projektekről vagy stratégiákról van szó, amelyek különböző embercsoportokat érintenek, nehéz megfelelni a társadalmi-területi igazságosságnak. Bármilyen központi kormányzati intézkedés, például a közvagyon hasznosítása, szolgáltatásfejlesztés, vagy új iparágak támogatása a régióban, elkerülhetetlenül olyan helyzetet eredményezhet, ahol egyes emberek nagyobb előnyökhöz jutnak, mint mások. Ezen intézkedések gyakran hozzájárulhatnak a területi különbségek kialakulásához vagy fokozódásához (Káposzta, 2018). Emellett a kisebb egységekre, esetlegesen egy-egy szereplőre vagy személyre szabott fejlesztési célok

meghatározása problémás lehet, mivel minden egyes ember eltérő értékrenddel, igényekkel és szükségletekkel rendelkezik. A jó kormányzás elvének érvényesítése nagyban elősegítheti a közös nevező megtalálását, a közösségi jólét, az esélyegyenlőség, a méltányosság és a társadalmi egyetértés megvalósulását. Ezek a tényezők hatékonyan hozzájárulnak a vidéki társadalom és gazdaság fejlődéséhez, így például a jövedelmek növekedéséhez, a szélesebb körű foglalkoztatáshoz, a jövedelmi biztonság javításához, valamint a jövedelmi és területi különbségek csökkentéséhez (Nijkamp-Abreu, 2009).

Egyetérthetünk Robert Lukesch véleményével, miszerint a helyi akciócsoportok egyrészt a helyi kormányzás eszközei, a helyi fejlesztés irányító szervei, másrészt pedig teret adnak a találkozásnak és az örömteli élményeknek. Mivel minden egyes vidéki terület egyedi, a helyi partnerség is sajátos lesz stílusát, viselkedését, belső tulajdonságait, leleményességét és sebezhetőségét tekintve. Az európai vidéki területek oly sokszínűek és sokrétűek, ezáltal a helyi partnerségek struktúráinak és funkcióinak is sokrétűnek kell lenniük (Lukesch, 2007).

Pálné Kovács (2014) munkájában kifejtette, hogy a kormányzás hatékonysága nem csupán a léptéken múlik, hanem a különböző szintek közötti koordináción, bizalmon és a közvetlen szereplők közötti együttműködésen, ami fontos aspektusa lehet a LEADER program helyi és regionális megvalósításának is (Pálné Kovács, 2014).

A HACS tehát azt a társadalmi-kulturális környezetet tükrözi, amelybe beágyazódott. A Grave (1970) féle szociálpszichológiai modellre alapozva Lukesch nyolc kormányzási szintet különböztet meg (4. táblázat). A következő áttekintés ezt a nyolc fokozatot ábrázolja és jellemzi. A nyolc szint a komplexitás szintjét képviseli, ami azt jelenti, hogy evolúciós út halad az elsőtől a nyolcadikig. Minden összetettségi szint magában foglalja az összes korábbi. A szintek közötti előre és visszalépés bármikor lehetséges, tehát a progresszió és a regresszió folyamatosan jelen van az akciócsoportok életében. Minden szintet egy domináns „kulcsszó” jellemez, amely a helyi kormányzás domináns módja. A valóságban a stílusok keverékével találkozunk, és a speciális kombináció az, ami a rendszert, jelen esetben a vidéki térséget egyedivé teszi.

4. táblázat: A jó kormányzás nyolc szintje

Szint	Kulcsszó	Az irányítási forma	A fő LEADER elv
1.	Túlélés	Fennmaradás	Nem LEADER szerű
2.	Identitás	Hűség	Területi megközelítés
3.	Erő	Karizma	Alulról építkezés
4.	Legitimáció	Tervezés	Partnerség
5.	Eredmény	Verseny	Különböző szektorok integrációja, innováció
6.	Egyenlőség	Egyeztetés	Alulról építkezés és partnerség
7.	Egyediség	Stratégiai vízió	Különböző szektorok integrációja, hálózatosodás és kooperáció
8.	Fenntarthatóság	Megosztott felelősség	Hálózatosodás és kooperáció, decentralizált menedzsment és finanszírozás

Forrás: Saját szerkesztés Lukesch, 2007. alapján

Ennek az értelmezésnek megfelelően egy akciócsoport akkor lehet sikeres, ha a helyi szintű irányítás (governance) jól működik. A jó kormányzás a LEADER közösségek igazi sikerének a kulcsa, és a problémamentes működés eredménye, ami fejleszhető, tanulható és mérhető is. (Lukesch, 2007).

1; A nyolc szint közül az elsőre jellemző, hogy nincs működő helyi partnerség. A segítségnyújtási és túlélési műveleteket elsősorban külső beavatkozók koordinálják. Ez a kormányzási mód az európai vidéki területeken (szerencsére) már nagyon ritka. Leginkább katasztrófák, például természeti katasztrófák vagy polgárháborúk idején és után jellemző. A helyi önszerveződés nagyon gyenge, ami nevezhető a LEADER-t megelőző állapotnak is, tehát a működés kezdetleges, kvázi nem LEADER-szerű.

2; A második lépcsőfokon a helyi partnerség erősíti a közösségi összetartozás érzését és a hagyományokhoz való visszatérést. A közös identitások – függetlenül az adminisztratív határoktól – fontos szerepet játszanak a helyi fejlődés elősegítésében.

3; A harmadik fokozatba azok a helyi közösségek tartoznak, amelyek hangot adnak az igényeiknek. A helyi partnerség képviseli a helyiek szükségleteit. Endogén tevékenységeket szervez, és a hatóságokhoz fordul támogatásért. Az emberek közös igényeik kifejezésének képessége a vidéki területeken számos új ötlet és kezdeményezés alapja. Gyakran akkor kezdik el megfogalmazni ezeket az igényeket, amikor valamilyen fenyegetést, például gazdasági visszaesést vagy környezeti problémát észlelnek. A helyiek rájönnek, hogy ha összefognak, meghallgatják őket, és ekkor választódnak ki a helyi vezetők.

4; A negyedik szinten a helyi partnerség kidolgozza és megvalósítja a helyi üzleti tervet, emellett támogatja a projektgazdákat. A rendelkezésre álló saját források segítségével elsősorban külső közfinanszírozási programokból származó forrásokat von be. Az adminisztráció jelentős szerepet tölt be a tevékenységek végrehajtásában vagy legalább azok felügyeletében. A programok eredményeit és hatékonyságát

értékelik annak érdekében, hogy bizonyítsák, a közpénzeket megfelelően és hatékonyan használták fel.

5; Az ötödik stádiumban a helyi partnerség ösztönzi a közösséget arra, hogy új ötletekkel álljanak elő. Segíti a vállalkozások elindítását és támogatja a vállalkozói szemlélet kialakulását. Az innovatív kezdeményezések elismerésben részesülnek. A gazdasági szereplőket arra bátorítja, hogy új üzleti lehetőségeket fedezzenek fel, építsenek ki együttműködéseket, és olyan beruházásokat valósítsanak meg, amelyek növelik a helyi értékteremtést és a térség versenyképességét.

6; A hatodik lépcsőben a helyi partnerség a párbeszéd és az együttműködés közös platformjaként működik. Új szereplőket von be, és a közösségi részvételen alapuló fejlesztési módszereket tudatosan alkalmazza annak érdekében, hogy a térség számára egy közös jövőképet hozzanak létre.

7; A hetedik fejlődési szakaszban A partnerség központi szereplővé válik a helyi közösségben, ahol egyéni és csoportos szereplők együttműködnek. Feladata az ágazatokon belüli és ágazatok közötti kezdeményezések, a közsféra és a nonprofit szervezetek tevékenységeinek összehangolása. Egy hosszú távú stratégiai jövőkép körvonalazódik, amelyhez a támogatási programokat és intézkedéseket a közös célok elérése érdekében igazítják („előrettekintő összefogás”). A helyi közösség köz-, magán- és civil szereplői közösen alakítanak ki egy koherens és erőteljes stratégiát, amely a térség egyedi adottságaira és kiemelkedő értékeire épül. Az ehhez szükséges külső kapcsolatokat tudatosan és célirányosan használják fel a stratégia megvalósításához.

8; Az utolsó – nyolcadik – stációban a helyi partnerség meghatározó szerepet tölt be a térségi irányításban, aktívan kapcsolódik globális hálózatokhoz, és részt vesz a programok tervezését és megvalósítását célzó vertikális együttműködésekben. Támogatja a szomszédos térségekkel való kapcsolatok építését, és együtt dolgozik más régiókkal (Lukesch, 2007).

A térbeli kormányzás hatékonysága nem csupán a léptéken múlik, hanem a különböző szintek közötti koordináción, bizalmon és a közvetlen szereplők közötti együttműködésen, ami fontos aspektusa lehet a LEADER program helyi és regionális megvalósításának is (Pálné Kovács, 2014).

2.5.6 Az akció csoportok intézményesülése

Amint láttuk korábban, az európai fejlesztési politikákban nagy jelentőséggel bírnak a részvételen alapuló és többszintű kormányzásra (multi-level governance) épülő fejlesztési modellek. Az alulról felfelé építkező kezdeményezések esetében a résztvevők kölcsönösen átformálhatják egymást különféle formális és informális módszerekkel, ilyen például a tervezés, vagy projektek helyi fejlesztési stratégiákra épülő pályázatokon keresztül történő megvalósítása (Raagmaa, 2015). A helyi

akciócsoportok speciálisan létrehozott társadalmi és térbeli csoportok, amelyekre alkalmazható Anssi Paasi, a területi egységek intézményesülésére alkotott elmélete (Paasi, 1986). A Paasi-féle teória szerinti négy fázisa különböztethető meg a területi egységek intézményesülésének:

1. területi keret,
2. szimbolikus alak,
3. intézményi forma,
4. kialakult szerepkör.

A területi keretnél vizsgálható az adott régió mérete, más területi egységekhez való viszonya, az vagy őket alkotó települések száma. (Salchner, 2014) A második nagyon fontos fázis a szimbolikus alak. A nevek, logók és más egyéb területi szimbólumok megtöltik élettél a területi egységeket. (Šifta et al., 2017) A harmadik szakasz az intézményi forma, itt megvizsgálhatjuk az akciócsoportok jogi státuszát, a HACS és annak a szűkebb döntéshozó szervezetének az összetételét, vagy a munkaszervezet jellemzőit. Az utolsó fázis a kialakult szerepkör, itt a társadalmi szerveződésen keresztül kialakulnak a térség elfogadott funkciói.

A négy fázis egyformán fontos egy-egy területi egység intézményesülésében, de saját kutatásunkban a szimbolikus alak és a funkcionális szerepkör kap prioritást. A szimbolikus manifesztáció egyik legfontosabb eleme a HACS integrált fejlesztési stratégiája. A 2007–2013 közötti ciklusban Magyarországon a 147/2007. FVM rendelet szabályozta az előzetesen jóváhagyott LEADER helyi akciócsoportok által elkészítendő helyi vidékfejlesztési stratégiák megalkotásának folyamatát. A rendelet értelmében a vidékfejlesztési akciócsoportoknak az elismerő határozat kézhezvételétől számított, viszonylag rövid időn belül, pontosan 10 munkanapon belül a tervezési folyamat lebonyolításáért felelős csoportot, úgynevezett tervezést koordináló csoportot (TKCS) kellett létrehozniuk és bejelenteniük az irányító hatóság (akkoriban az Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium töltötte be az irányító hatósági feladatköröket) felé. A TKCS-k által elkészített HVS két részből kellett, hogy álljon, az első részben az ÚMVP III. tengelyének intézkedéscsoportjának intézkedéseire épülő Helyi Vidékfejlesztési Terv (HVT) szerepelt, a második részben pedig az 1698/2005/EK rendeletben foglaltaknak megfelelő támogatási konstrukciókra épülő LEADER-tervből (IV. tengely). A HVS tervezését három szakaszban kezdték meg az előzetesen elismert vidékfejlesztési akciócsoportok. Annak megfelelően, hogy az előzetes elismerés feltételeit mikorra teljesítették és hogy az területi átfedéseket mikorra szüntették meg. Az akciócsoportoknak 4 hónap állt a rendelkezésükre, hogy a helyi vidékfejlesztési stratégiát elkészítsék. A tervezés befejezését követően az irányító hatóság értékelt az elkészült stratégiákat és döntött arról, hogy az előzetesen elismert helyi akciócsoportok a III. és IV. tengely forrásai felhasználására egyaránt jogosult LEADER helyi akciócsoportként (LEADER

HACS), vagy csak a III. tengely forrásaira jogosult Helyi Vidékfejlesztési Közösségként (HVK) folytathatja a munkát a továbbiakban.

A tapasztalatok szerint a helyi stratégiák készítésében részt vevő felek a dokumentum szövegébe igyekeztek a saját elképzeléseiket és projektötleteiket minél látványosabban megjeleníteni, minél többször szerepeltetni, annak érdekében, hogy hivatkozási alapot kapjanak a majdani forráselosztási szakaszban pályázataik legitimé és versenyképessé tételéhez. Ez megfelel annak a megállapításnak, amelyet Faragó László (2005) művében olvashatunk:

„A tervezés hatalmi harc, és az elfogadott terv a hatalomgyakorlás legitimált eszköze.”

A helyi fejlesztési stratégia ennek megfelelően interpretálható az akciócsoportot alkotó szereplők számára releváns szimbólumok (például földrajzi nevek) és performatív kijelentések gyűjteményeként.

A funkcionális fázishoz a LEADER HACS-ok esetében számos feladatkör köthető, így a tervezés, a közösségfejlesztés, adminisztratív feladatok, és a források elosztása. Elemzésünkben ez utóbbira tesszük a fő hangsúlyt, mint a helyi közösségek által egyik legfontosabbnak tartott feladatra.

Amint azt a korábbiakban említettem, a LEADER program vizsgálatára irányuló nemzetközi összehasonlító kutatások jelenleg hiányosak. Jelen kutatás célja, hogy hozzájáruljon ezen hiányosságok pótlásához azáltal, hogy feltárja a forráselosztást befolyásoló tényezőket, valamint a helyi akciócsoportok működésének hatékonyságát meghatározó sajátosságokat a vizsgált országokban. A kutatás során alkalmazott kérdőíves vizsgálat lehetőséget ad arra, hogy első kézből származó információk alapján értékeljem a HACS-ok tevékenységét, továbbá, hogy kiderítsem, hogy a három vizsgált ország akciócsoportjai a kormányzás mely szintjén tartanak. Kutatásom során szeretném feltárni a három ország közös és eltérő vonásait az összegyűjtött adatok alapján.

3 Kutatási eredmények

3.1. A vizsgált országok helyi akciócsoportjainak tevékenységei és jellemzőik közötti kapcsolat

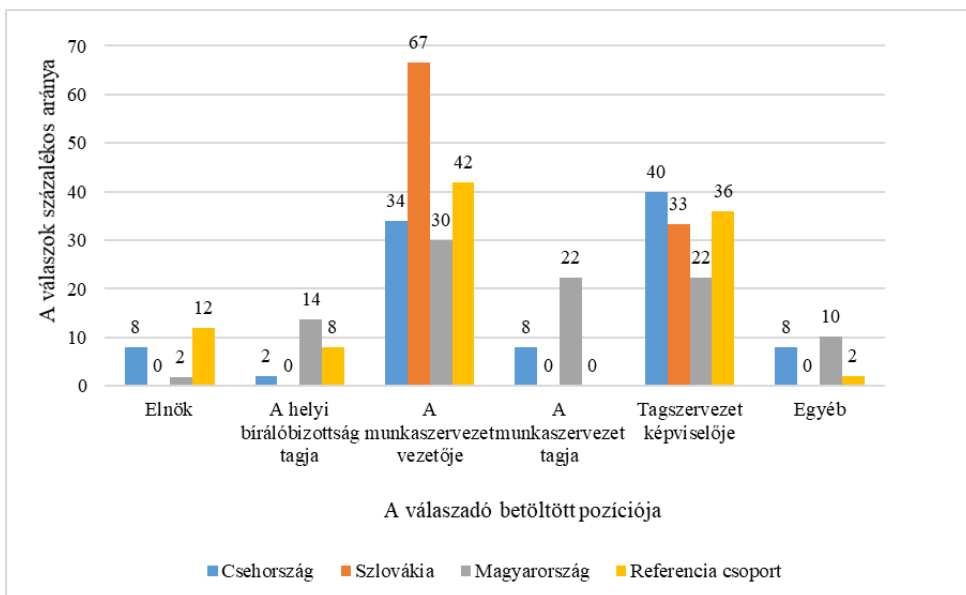
3.1.1. A kérdőíves vizsgálat eredményeinek bemutatása

Kutatásom során végzett kérdőíves felmérés a cseh, szlovák és magyar LEADER helyi akciócsoportok működésének, tevékenységeik jellemzőire, valamint a kormányzati szintek és társadalomföldrajzi tényezők szerepére fókuszál, lehetőséget teremtve az egyes országok közötti hasonlóságok és eltérések feltárására. A felmérés lehetőséget biztosít az egyes országokban megvalósított LEADER programok és az akciócsoportok szervezeti jellemzői közötti hasonlóságok és különbségek feltárására, hozzájárulva ezzel a programok hatékonyságának és fenntarthatóságának jobb megértéséhez. Az empirikus adatok segítségével mélyebb betekintést nyerhetünk a helyi fejlesztési stratégiák működésébe, valamint a közösségi részvétel összefüggéseibe.

A kérdőíves felmérést a 2014-2020-as tervezési időszakban végeztem, ezért a kérdőíves vizsgálat alá vont akciócsoportok is az említett ciklusban működő HACSoK. A kérdőív elején a kitöltőre vonatkozó kérdések szerepelnek a kérdőívben, ezt követően tér rá a vizsgálat magukra az akciócsoportokra, aztán azoknak a tevékenységére.

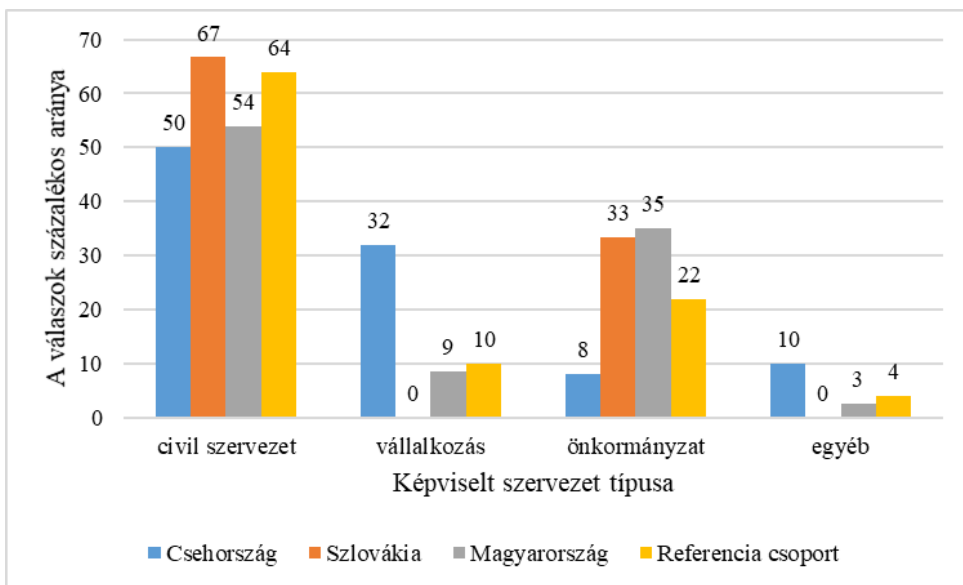
Jelen alfejezet az első kutatási kérdéshez kapcsolódik, arra próbál meg válaszolni, hogy milyen területi, szimbolikus, formai, funkcionális különbségek figyelhetők meg a kelet-közép-európai és a nyugat-európai LEADER akciócsoportok között.

A kérdőívre válaszolók legnagyobb arányban a munkaszervezet vezetők voltak, kivétel ez alól Csehország, mivel ott a legnagyobb arányban kitöltése a tagszervezetek képviselőitől érkezett (6. ábra).

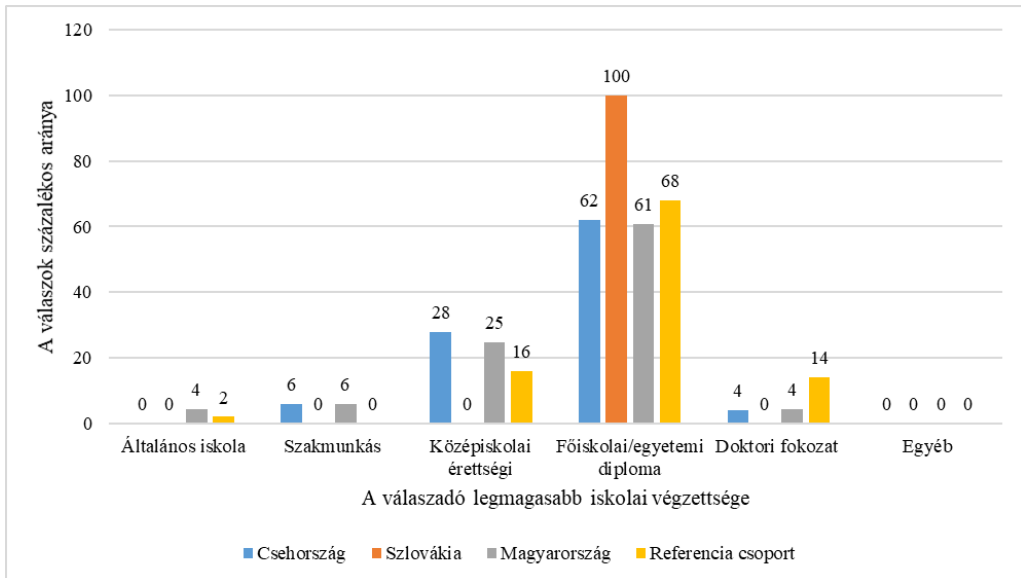
6. ábra: A kérdőívet kitöltő személyek pozíciója az akciócsoporton belül (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

A választ adók legnagyobb arányban civil szervezetet képviselnek, de Magyarországon kiemelkedő mennyiségű kitöltés érkezett önkormányzatot képviselő személyektől is. A vállalkozásoktól és az egyéb kategóriákban tartozó szervezetektől csekélyebb mennyiségű válasz érkezett a kérdőíves felmérésemre (7. ábra).

7. ábra: A válaszadó által képviselt szervezet típusa (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

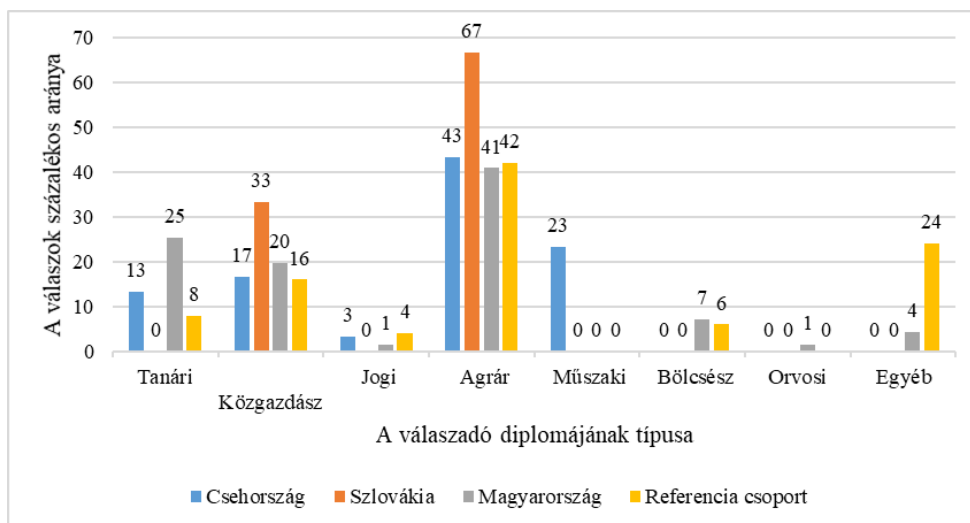
A legmagasabb iskolai végzettség esetében azt tudtuk meg a válaszadókról, hogy a legtöbb főiskolai vagy egyetemi szintű diplomával rendelkeznek. Egy kisebb kör doktori, PhD fokozattal is bír. De a válaszadók jelentős része csupán középiskolai érettségivel rendelkezik (8. ábra).

8. ábra: A válaszadók legmagasabb iskolai végzettsége (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

A diplomások körében az agrár képzési területen végzett tanulmányok a legszámottevőbbek minden vizsgált országban, a válaszadók közül az agrár képzési területen szerzett diplomások vannak a legnagyobb arányban. De jelentős még a közgazdasági szakterületen szerzett diploma, míg Magyarország esetében a tanári szakképesítéssel rendelkezők aránya is említésre méltó. Ellenben Csehországban, az

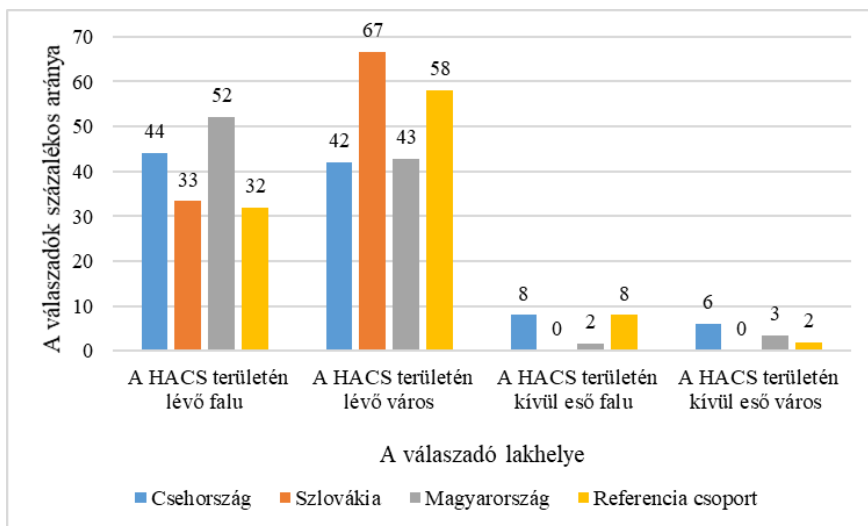
agrár szakterület mellett, a műszaki végzettségű válaszadók vannak még jelentős arányban (9. ábra).

9. ábra: A főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkező kitöltők diplomájának típusa (n=223).

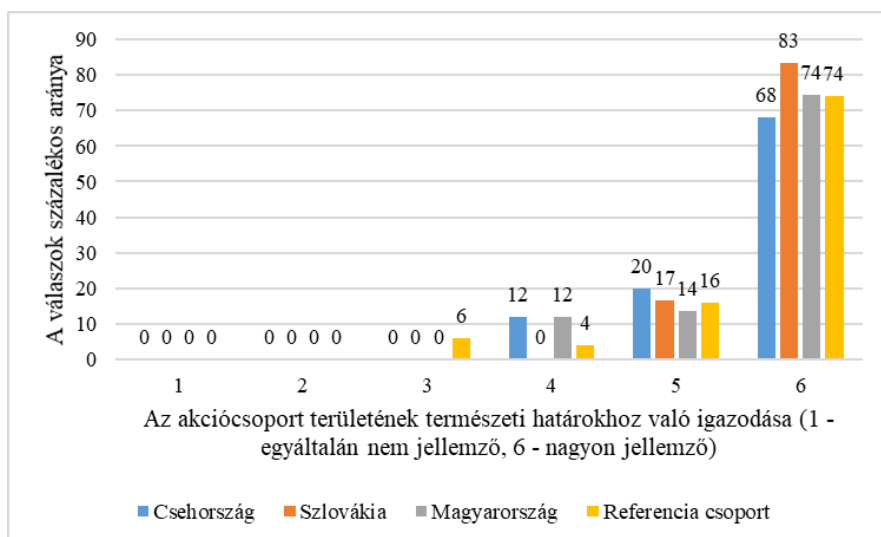
Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

A válaszadó lakóhelyét vizsgáló kérdéskörben egyértelműen az állapítható meg, hogy a válaszadók többsége az akciócsoport területén él, míg kisebb arányban élnek a válaszadók az akciócsoport területén kívül eső faluban vagy városban. A cseh válaszadók között minimális számbeli különbség van az akciócsoport területén lévő falusi és városi válaszadók között, míg Szlovákiában a legtöbb válasz az akciócsoportjuk területére eső városokban lakótól érkezett. Magyarország esetében némileg több válasz érkezett az akciócsoport területén lévő faluban lakó emberektől, a referenciacsoport esetében pedig inkább az akciócsoportok területén lévő városokból érkezett a legtöbb válasz (10. ábra).

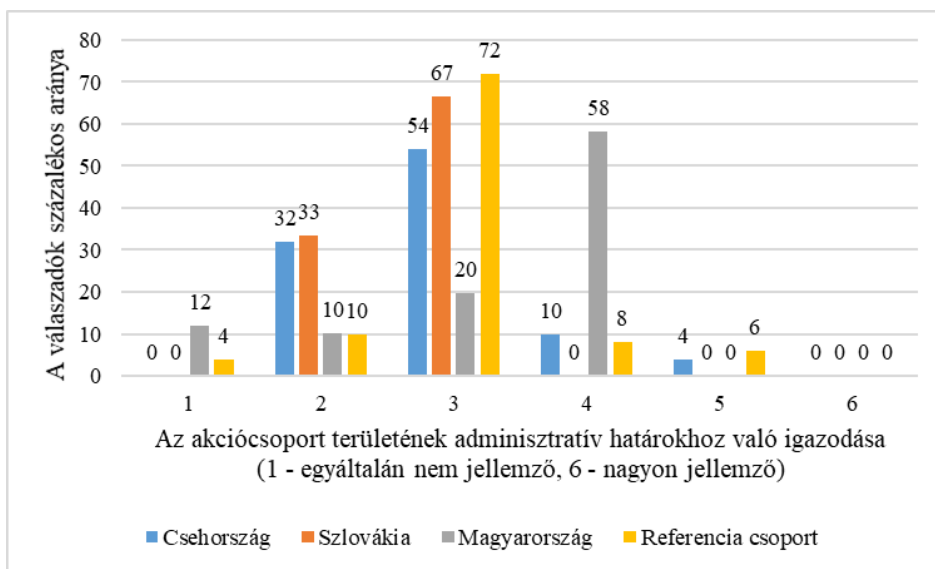
10. ábra: A kérdőív válaszadóinak lakhelye (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

A válaszadók személyéhez kapcsolódó kérdések után az akciócsoportokra vonatkozó kérdések következtek a kérdőívben. Az akciócsoport területének lehatárolásához kapcsolódott több kérdés is a kérdőívben belül. Elsőként a természetes határokhöz való igazodás vonatkozásában lettek megkérdezve a kitöltők. Mindhárom ország és a referenciacsoport tekintetében is a jelentős többség úgy gondolja, hogy az akciócsoportjuk határa jellemzően valamely természeti határhoz igazodik (11. ábra).

11. ábra: Az akciócsoportok területének természetes határokhöz való igazodása (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

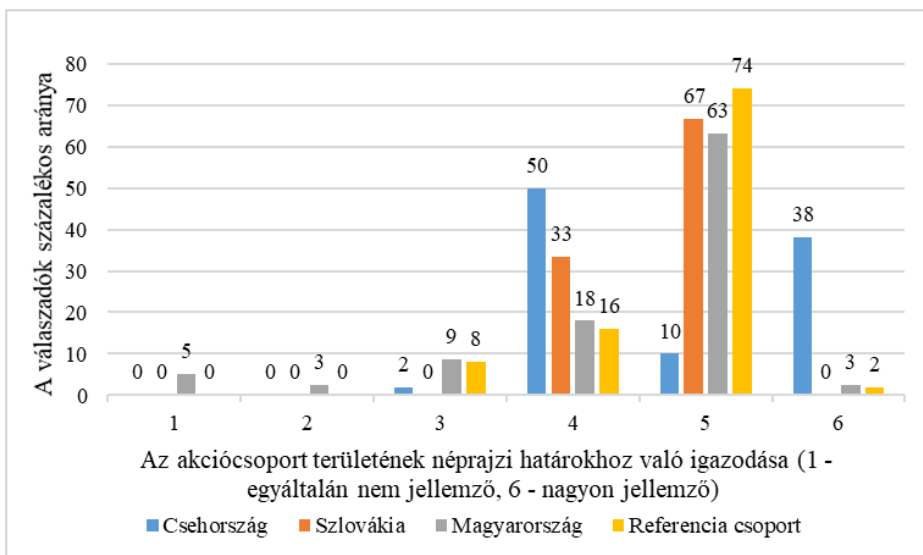
A válaszadók jóval kevésbé tartják azt jellemzőnek, hogy az akciócsoportjuk valamilyen adminisztratív határhoz igazodik. Magyarországról a legtöbben az adminisztratív határokhoz való igazodást a 6 fokozatú skálán 4-esre értékelték, míg a másik két országban és a referenciacsoport válaszadói ugyan ezen kérdéskörrel kapcsolatban az igazodást a 6 fokozatú skálán csak 3-asra értékelték (12. ábra).

12. ábra: Az akciócsoportok területének adminisztratív határokhoz való igazodása (n=223).

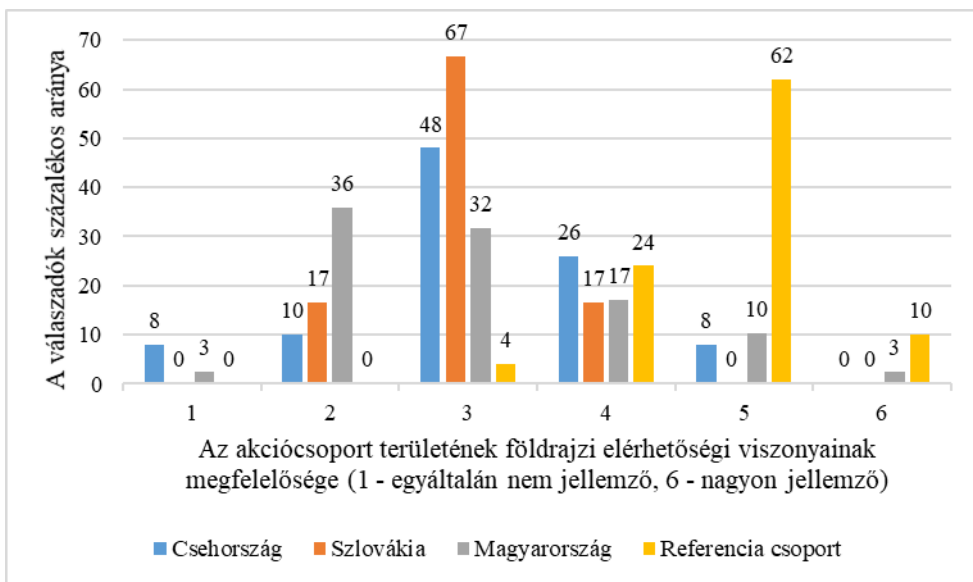
Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

A néprajzi határokhoz való igazodást mind a három országban és a referenciacsoport is a legtöbben jellemzőnek tartják, ám legnagyobb mértékben Magyarországon és a referenciacsoport országaiban. Míg Csehország esetében érdekes, hogy ennek a válasznak a tekintetében némiképp eltérő válaszok érkeztek a kitöltők részéről (13. ábra). A többségük azonban mégis csak mérsékelten (4-es) tartja jellemzőnek az akciócsoportja néprajzi határokhoz való igazodását.

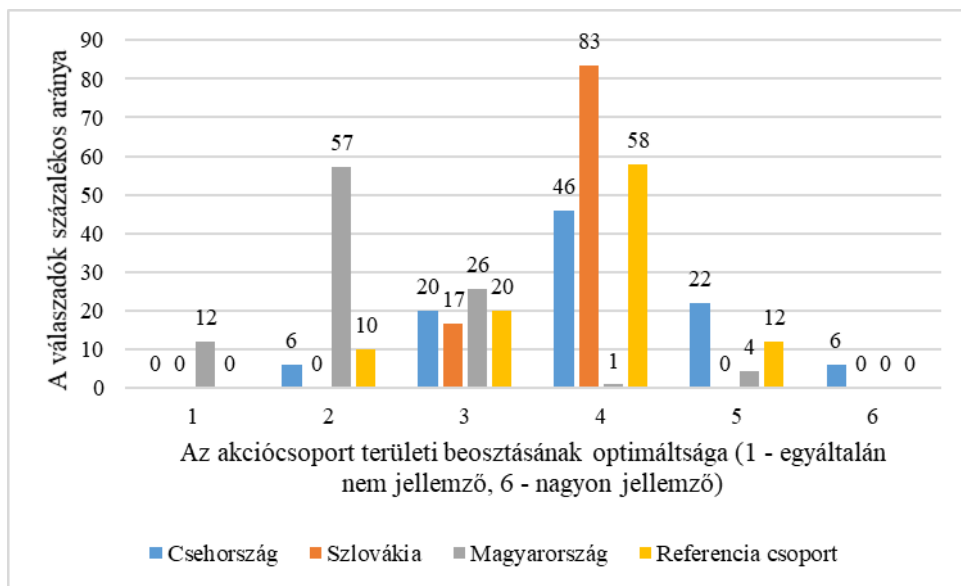
13. ábra: Az akciócsoportok területének néprajzi határokhoz való igazodása (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

A földrajzi elérhetőségi viszonyok tekintetében a magyar akciócsoportoktól származó válaszok igen színesnek mutatkoznak. A 6 fokozatú skála értékei közül mindegyikre érkezett be szavazat. Tehát ez azt mutatja, hogy a magyarországi akciócsoportok tekintetében igen változatosak a földrajzi elérhetőségi viszonyok. Csehországban Magyarországhoz hasonlóan, változatosnak bizonyulnak a válaszok alapján az akciócsoportok elérhetőségi viszonyai. A referenciacsoport országaiban a földrajzi elérhetőségi viszonyok jobbnak bizonyultak, ugyanis a jelentős többség minimum 4-esre értékelte. Szlovákiában pedig a válaszadók többsége 3-asra, tehát a közepesre értékelte az elérhetőségi viszonyokat (14. ábra).

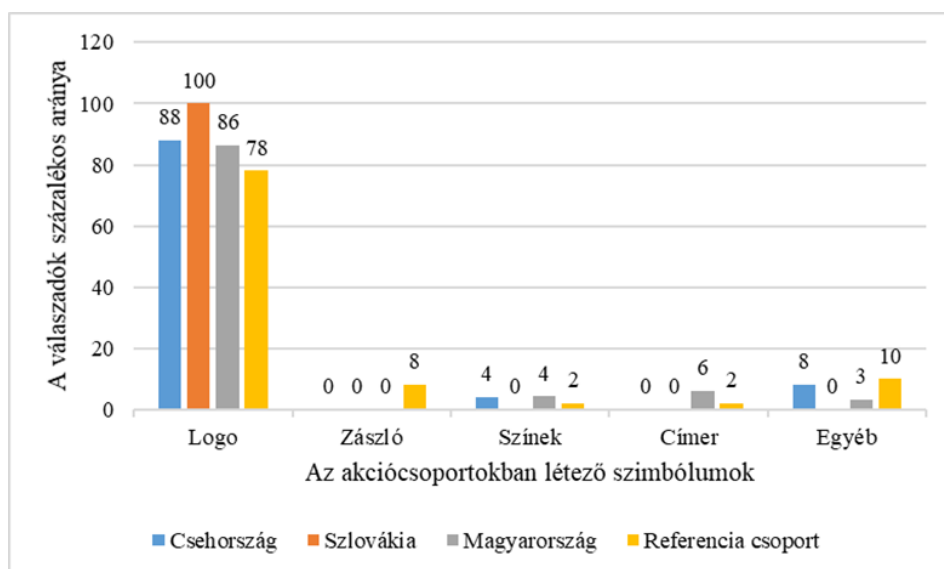
14. ábra: Az akciócsoporthoz földrajzi elérhetőségi viszonyainak megítélése (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

Az akciócsoporthoz területi beosztását a magyar akciócsoporthoz tagjainak a körében találták a legkevésbé optimálisnak. A válaszadók többsége maximum 3-asra értékelte a hatfokozatú skálán, tehát közepesen elégedettek a területi beosztással. Csehország esetében igen vegyes válaszok érkeztek, szinte mindenféle vélemény megmutatkozott a válaszadók körében, kivéve a legkedvezőtlenebb választ, arra nem adott le szavazatot egyik kitöltő sem. Szlovákia esetében közepesnek ítélték meg a területi beosztás optimalitását. Míg a referenciacsoport országai, Csehországhoz hasonlóan igen sokféle megítéléssel bírnak ennek a kérdésnek a tekintetében. A 2-estől az 5-ösig, a kevésbé jellemzőtől a nagyon jellemzőig mindenféle vélemény mutatkozik az akciócsoporthoz területi beosztásának az optimalitását illetően (15. ábra).

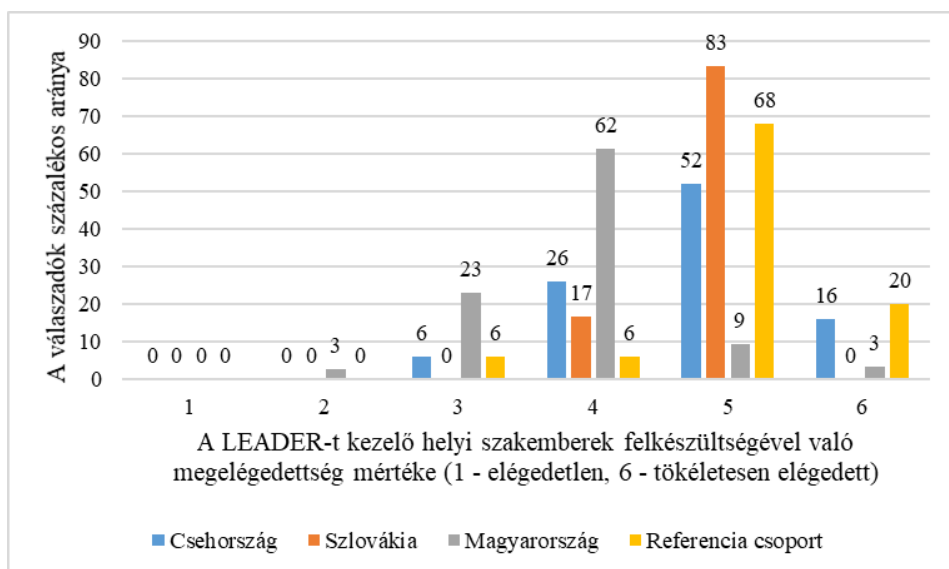
15. ábra: Az akciócsoportok területi beosztásának megítélése (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

Az akciócsoportok szimbólumai az akciócsoportok azonosítására, megkülönböztetésére, egyértelmű megjelölésére szolgálnak. A három országból és a referenciacsoport országaiból ennek a kérdésnek a tekintetében nagyon hasonló válaszok érkeztek. A kitöltők jelentős többsége az akciócsoportban létező szimbólumként a logó-t jelölte meg (16. ábra).

16. ábra: Az akciócsoportok szimbolikus kifejeződése (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

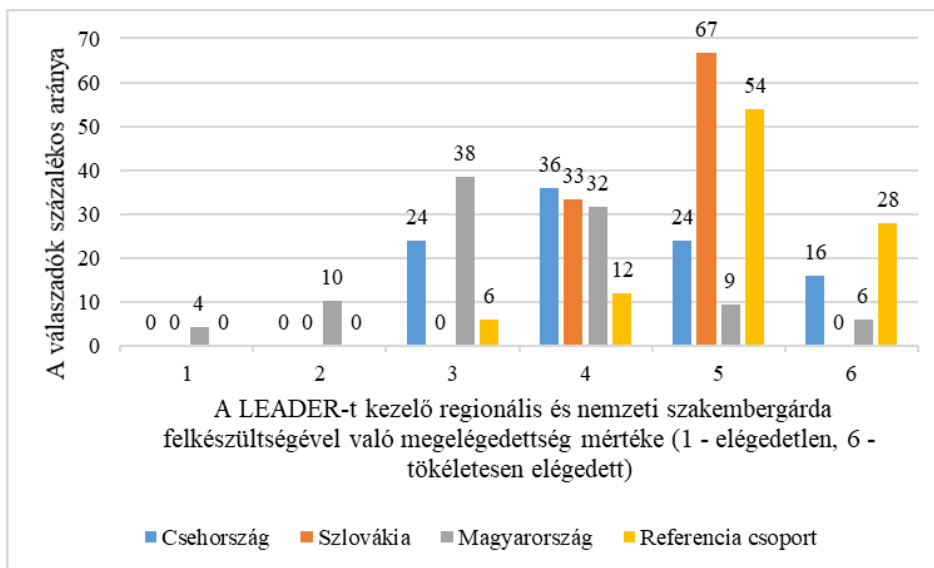
A LEADER programot kezelő helyi szakembergárda megítélése Magyarországon mondható a legrosszabbnak a vizsgált országok és a referenciacsoport által adott válaszok alapján. A magyar válaszadók mérsékelten elégedettek a helyi szakembergárda felkészültségével, míg Csehországban, Szlovákiában és a referenciacsoport országaiban pedig jellemzően nagyon elégedettek a LEADER-t kezelő helyi szakemberek felkészültségével (17. ábra).

17. ábra: A LEADER programot kezelő helyi szakembergárda felkészültségének megítélése (n=223).

Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

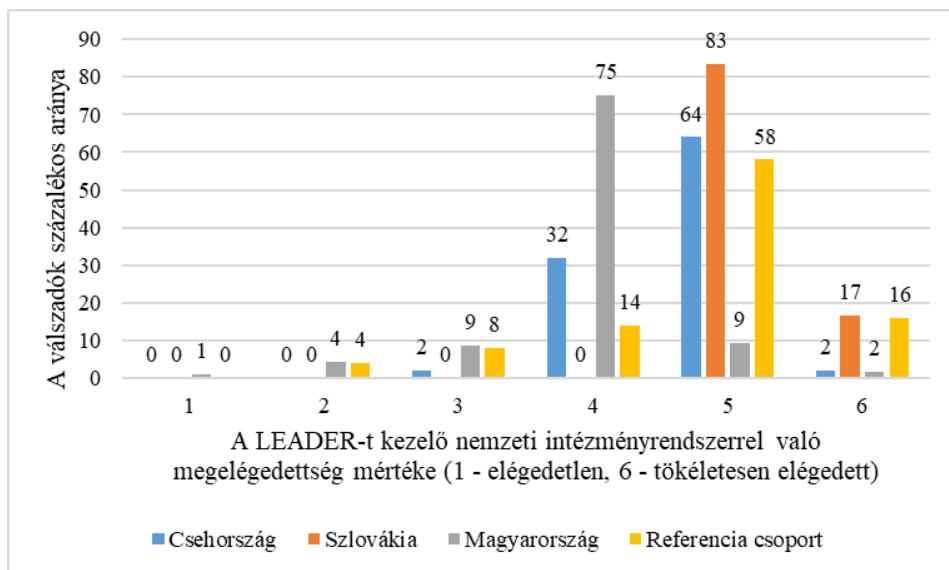
A LEADER programot kezelő regionális és nemzeti szakemberek felkészültségével való megelégedettség Magyarországon igen vegyesnek bizonyult a válaszadók körében, minden bizonnyal a saját negatív, illetve pozitív tapasztalatok mutatkoznak meg a válaszokban, amelyet a kitöltők átéltek a regionális és a nemzeti szakértői körrel történt kommunikáció és ügyintézés során. A csehek is igen változatosan értékelték ezt a szakembergárdát a 6 fokozatú skálán, míg a szlovákoknál és a referenciacsoport országainál a válaszadók jellemzően nagyon meg vannak elégedve a regionális és a nemzeti szakmai stábbal. Azonban a referenciacsoportnál megmutatkozik néhány kitöltő véleményében az, hogy némiképp náluk is feltűnik bizonyos elégedetlenség e téren is (18. ábra).

18. ábra: A LEADER-t kezelő regionális és nemzeti szakembergárda felkészültségének megítélése (n=223).

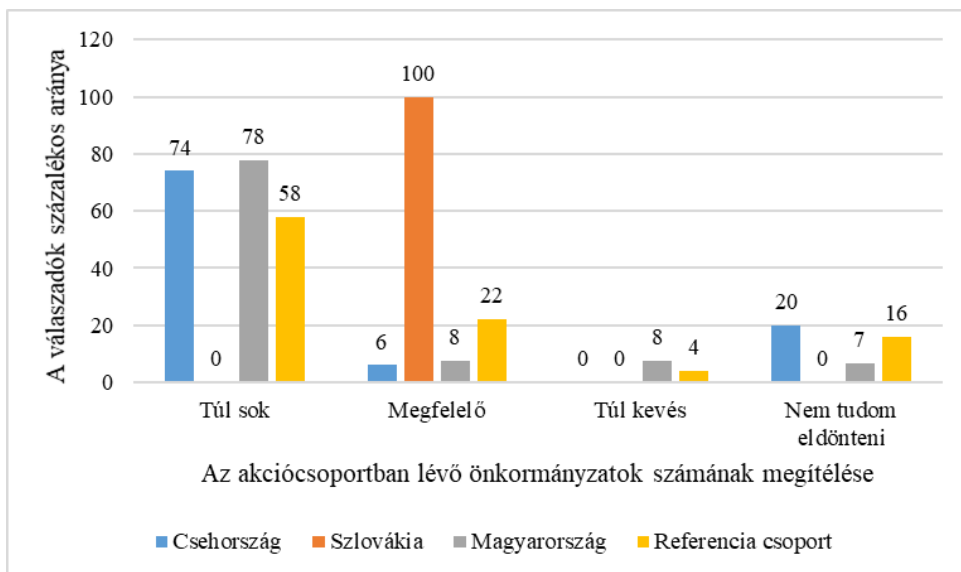
Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

A LEADER-t kezelő nemzeti intézményrendszerrel való megelégedettség kapcsolatban szintén vegyesek a vélemények, értékelések. A magyar válaszadók esetében a legtöbben a hatfokozatú skálán 4-esre értékelték a nemzeti intézményrendszer működését, tehát mérsékelt a megelégedettségük. A cseh válaszadók többsége nagyon elégedett a nemzeti intézményrendszerrel, de jónéhány válaszadó csak mérsékelt megelégedettséget mutatott. Szlovákiában a válaszadók többsége nagyon elégedett a nemzeti intézményrendszerrel, míg egy kisebb csoportja a válaszadóknak pedig teljes mértékben elégedett. A referenciacsoportot alkotók válaszai vegyesek, a hatfokozatú skálán 2-estől 6-osig érkeztek válaszok, azonban a legtöbben mégis nagyon meg vannak elégedve a nemzeti intézményrendszerükkel (19. ábra).

19. ábra: A LEADER-t kezelő nemzeti intézményrendszer megítélése (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

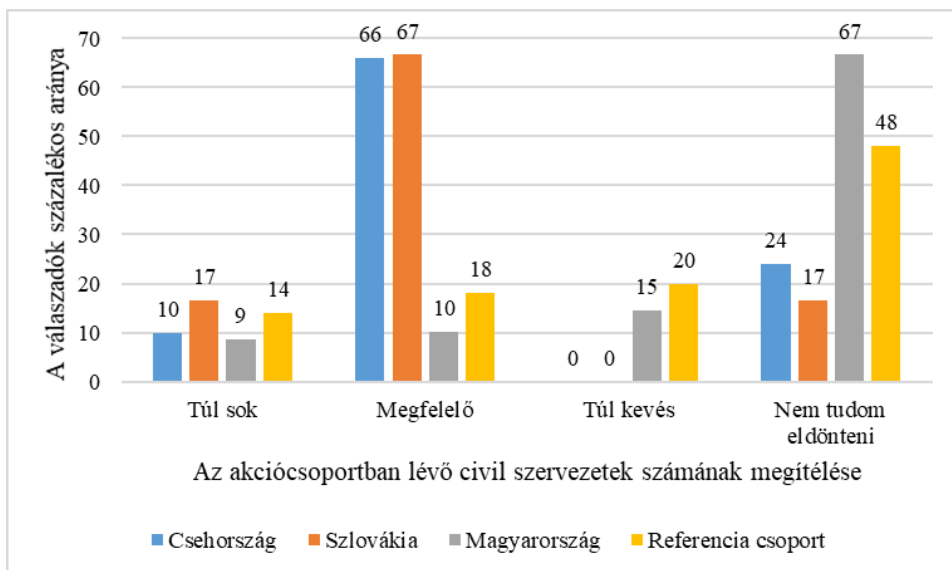
Az akciócsoportokhoz tartozó önkormányzatok számának megítélése igen egyhangú Csehországban, Magyarországon és a referenciacsoport országaiban. Ezekben az országokban a legtöbben úgy ítélik meg, hogy túl sok az akciócsoportokhoz tartozó önkormányzatoknak a száma, míg Szlovákiában – ahol tudjuk, hogy kisebb méretűek az akciócsoportok – elégedettek az önkormányzatok számával, tehát megfelelő méretűnek tarták azt (20. ábra).

20. ábra: Az akciócsoporthoz tartozó önkormányzatok számának megítélése (n=223).

Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

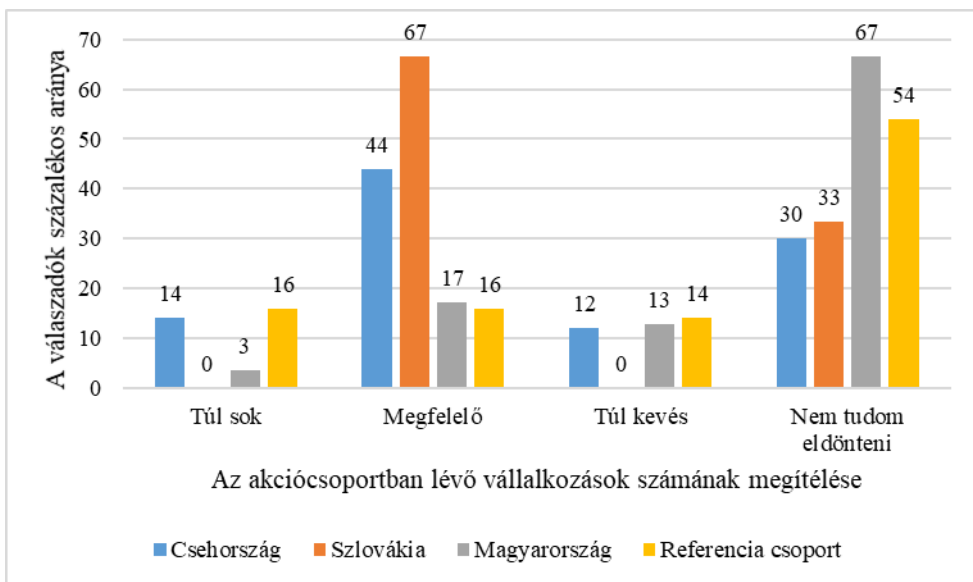
Az akciócsoporthoz tartozó civil szervezetek számának megítélésére Magyarországon és a referenciacsoport országaiban a legtöbben azt a választ adták, hogy nem tudják eldönteni. Ez arra enged következtetni, hogy nincsenek tisztában azzal, hogy pontosan milyen arányban vannak jelen a civil szervezetek az akciócsoporthoz, bár az önkormányzaton kívüli tagság (civil szervezetek, magánszemélyek, vállalkozások) száma és pontos tagsága folyamatosan változó dolog az akciócsoporthoz mindennapi életében. Csehországban és Szlovákiában a legtöbben megfelelő számúnak tarták a civil szervezeteket az akciócsoporthozban (21. ábra).

21. ábra: Az akciócsoporthoz tartozó civil szervezetek számának megítélése (n=223).

Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

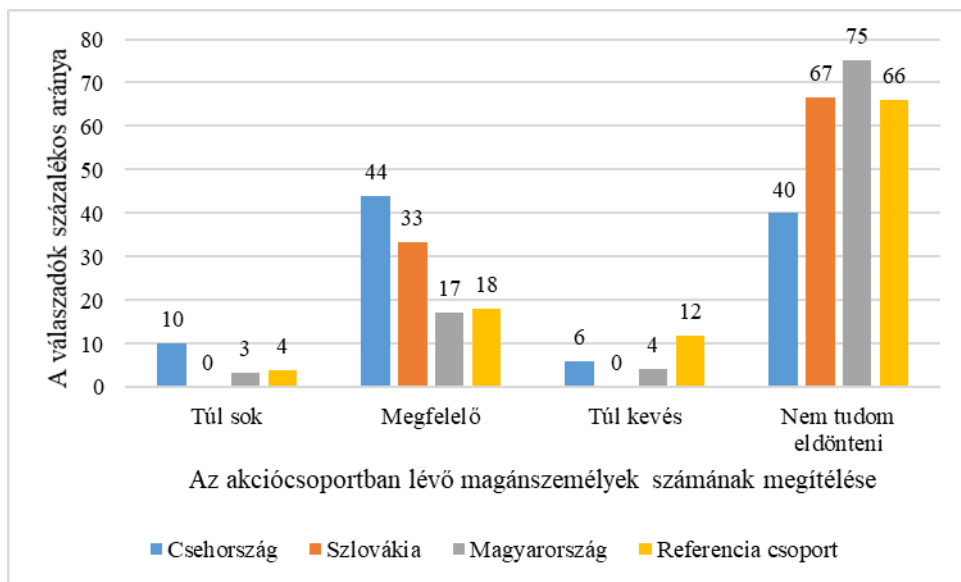
Az akciócsoporthoz tartozó vállalkozások számának megítélése Magyarországon és a referenciacsoport országaiban hasonló képet mutat, mint a civil szervezetek megítélésénél. Ebben az esetben is a legtöbben azt a választ adták, hogy nem tudják megítélni az arányukat az akciócsoporthoz belül. Azonban mind a magyar, mind a referenciacsoport válaszadóitól érkeztek válaszok minden egyéb értékkategóriába is. Csehországban is igen eltérően vélekednek ebben a kérdéskörben, azonban a legtöbben mégis úgy ítélték meg, hogy megfelelő számú vállalkozás van az egyes akciócsoporthoz tartozó tagjaiban. A szlovák válaszadók kétféleképpen gondolták a vállalkozások számát, egy részük nem tudja eldönteni, azonban a többségük mégis megfelelő számúnak gondolta (22. ábra).

22. ábra: Az akció csoportokban jelen lévő vállalkozások számának megítélése (n=223).

Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

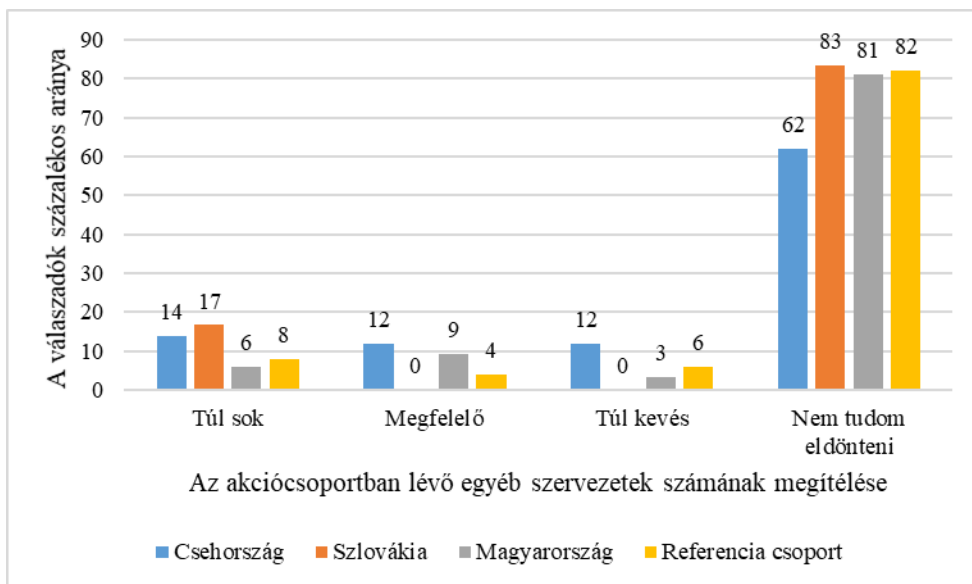
A magánszemélyek számának megítélése az akció csoportokon belül nagyon hasonló a vállalkozások számának megítéléséhez. Szinte alig tér el egymástól a két diagram, amely a válaszok számát ábrázolja. A magyar és a referenciacsoport országainak válaszadói a magánszemélyek számának megítélésekor a legtöbb szavazatot arra adták le, hogy nem tudják a számukat megítélni. A cseh válaszadók majdnem megegyező mértékben szavaztak arra, hogy megfelelő számúnak tartják a magánszemélyek számát és hogy nem tudják eldönteni. A szlovákiai kitöltők többsége nem tudja megítélni a magánszemélyek számát az akció csoportokon belül, de tőlük is érkeztek olyan válaszok, amelyekben megfelelő számúnak tartják (23. ábra).

23. ábra: Az akciócsoportban jelen levő magánszemélyek számának megítélése (n=223).

Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

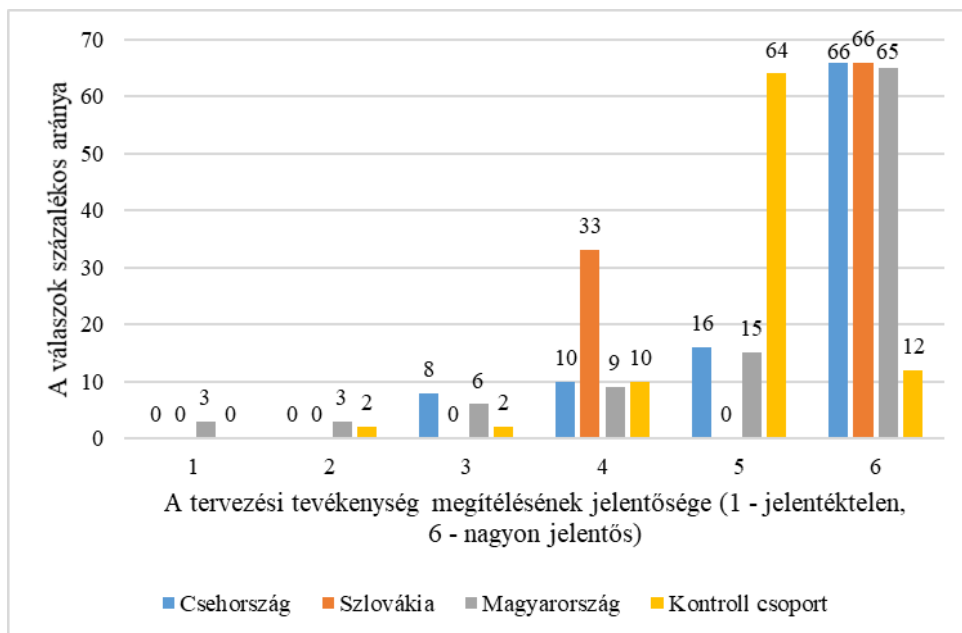
Végül az akciócsoport tagságában megjelenő egyéb szervezetek számának megítéléséről kérdeztem a kitöltőket, amely egyhangú eredményt hozott, mint a három ország és a referenciacsoport kitöltői között. A legtöbben egyértelműen azt a választ adták, hogy nem tudják megítélni az akciócsoportokban szereplő egyéb szervezetek számát (24. ábra).

24. ábra: Az akciócsoportban jelen lévő egyéb szervezetek számának megítélése (n=223).

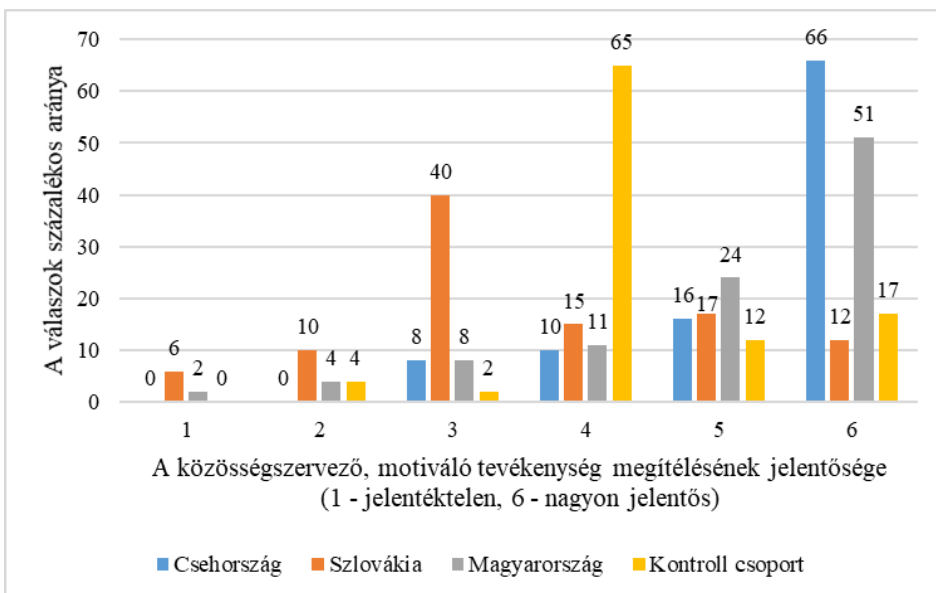
Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

A kérdőíves felmérésben rákérdeztem arra is, hogyan értékeli az akciócsoport tagsága az egyes akciócsoportok különböző tevékenységtípusaiban folyó munkát. Ennél a résznél szintén egy hatfokozatú Likert skálán kellett meghatározniuk, hogy az akciócsoportjuk hogyan teljesít a tervezésben, a helyi szereplők motiválásában és közösségszervezésben, forráselosztó tevékenységben, a LEADER-en kívüli egyéb források elnyerésében és a magánszektor és a közszektor együttműködésének erősítésében. A vizsgálat alapján az állapítható meg, hogy mindhárom vizsgált országban és a referenciacsoport országaiban is a tervezés, mint tevékenység alapvetően nagyon fontos feladat az akcióterületen és sikeresen funkcionál (25. ábra).

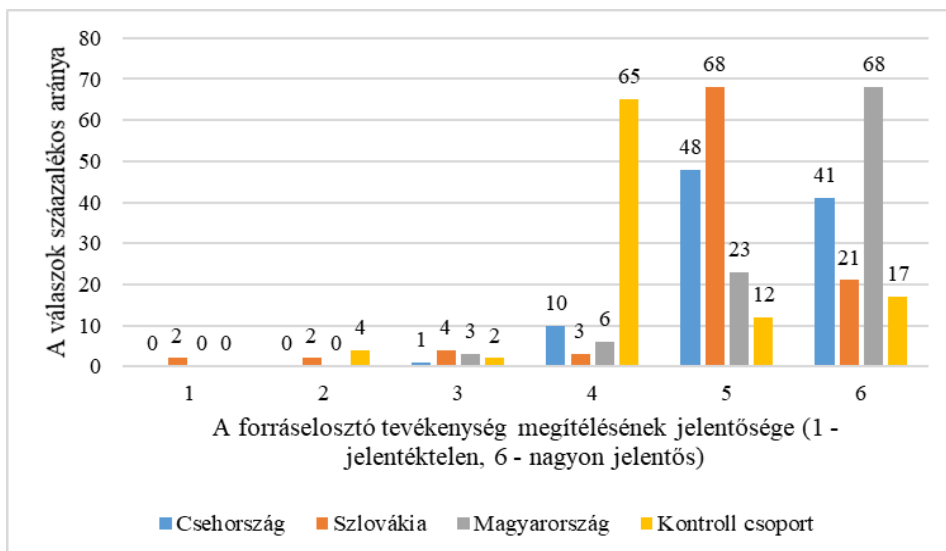
25. ábra: A tervezési folyamat jelentőségének megítélése a vizsgált országok akciócsoportjainak tagsága szerint (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

A LEADER akciócsoportok, egy másik igen fontos tevékenysége a közösségszervezés, szereplők motiválása és mobilizálása. Ebben a tevékenységben Magyarország bizonyult a legaktívabbnak, öt követik a referenciacsoport országai, ahol szintén jelentősnek ítélik meg a tevékenységet, a másik két vizsgált ország akciócsoportjai inkább csak közepes mértékben teljesítenek ennek a tevékenységnek a tekintetében (26. ábra).

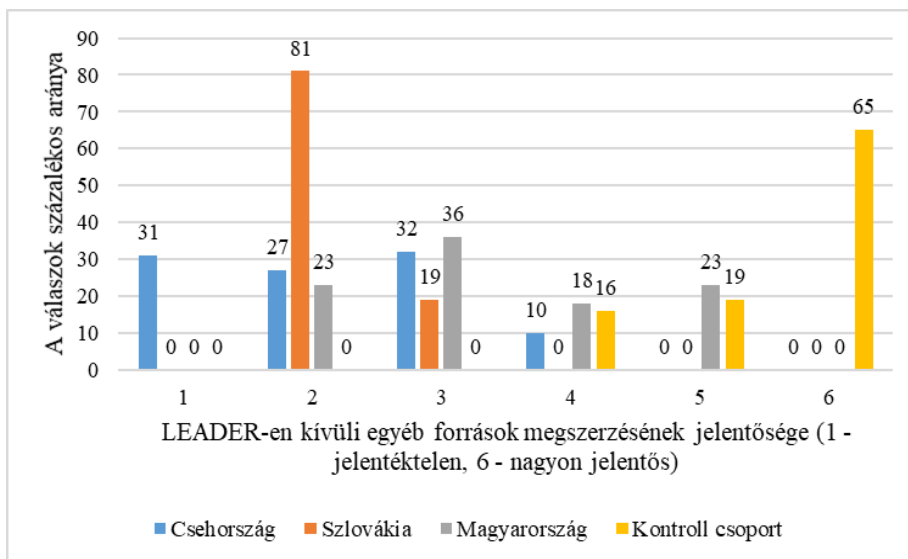
26. ábra: A közösség-szervező, motiváló tevékenység jelentőségének megítélése a vizsgált országok akciócsoportjainak tagsága szerint (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

A következő tevékenység a helyi akciócsoportok életében, amelyről a kitöltőket kérdeztem az a LEADER fejlesztési forrásainak szétosztása a saját akcióterületén. Ez a tevékenység kivétel nélkül, minden vizsgált országban kifejezetten fontos tevékenysége az akciócsoportoknak. Talán a referenciacsoport országaiban bizonyult kevésbé jelentős feladatnak (27. ábra).

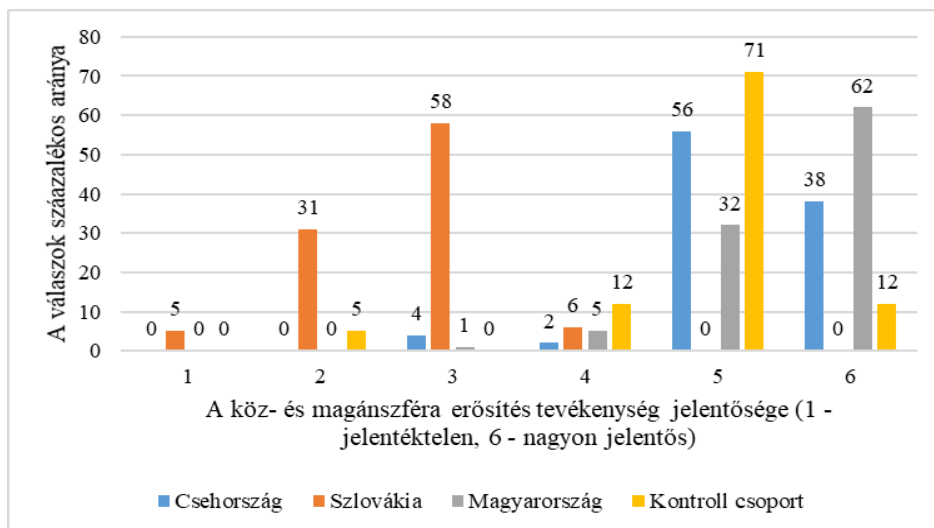
27. ábra: A forráselosztó tevékenység jelentőségének megítélése a vizsgált országok akciócsoportjainak tagsága szerint (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

Az eddigi vizsgált tevékenységekhez képest, talán az eddigi legkevésbé jelentős tevékenységnek ítélték meg a LEADER-en kívüli más források elnyerését a tagok. A vizsgált három országban ez a tevékenység Magyarországon bizonyult a legjelentősebbnek. Megfigyelhető az is, hogy a referencia csoportban, ahol főként nyugat-európai tagállamok szerepelnek, ott a legjelentősebb ez a tevékenység. Ez azt mutatja, hogy valószínűleg az akciócsoportok nem csak a IV. tengely forrásaira „szakosodtak”, hanem ők maguk is pályáznak egyéb fejlesztési forrásokra (28. ábra).

28. ábra: A LEADER-en kívüli forrásmegszerzés tevékenység jelentőségének megítélése a vizsgált országok akciócsoportjainak tagsága szerint (n=223).
 Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

Egy másik nagyon fontos tevékenysége az akciócsoportoknak a köz- és magánszféra együttműködésének elősegítése. A vizsgált három ország akciócsoportjai közül a magyarok és a csehek tartották ezt a tevékenységet fontosnak, míg Szlovákiában kevésbé tulajdonítottak ennek nagy jelentőséget. A referenciacsoport pedig a magyar és a cseh akciócsoportokhoz hasonlóan fontosnak találta a magánszféra és a közszféra közötti kapcsolat erősítését (29. ábra).

29. ábra: A köz- és magánszektor erősítése tevékenység jelentőségének megítélése a vizsgált országok akciócsoportjainak tagsága szerint (n=223).

Forrás: Saját szerkesztés a kérdőíves vizsgálat alapján

A válaszok alapján azt láthatjuk, hogy az egyes EU-s tagországokban rendkívül eltérő tevékenységek a legfontosabbak az akciócsoportok számára. Ha csak szűken, a saját kutatásban vizsgált három országot tekintjük, ez akkor is elmondható. De, ami talán a legszorosabb kapcsolódási pont az országok között, hogy a tervezés és a forráselosztó tevékenység rendkívül fontos minden LEADER programot megvalósító országnak.

Összességében a kelet-közép-európai LEADER akciócsoportok inkább helyi szinten, a közösség motiválására és a forráselosztásra koncentrálnak, míg a nyugat-európaiak szélesebb körű, több forrást kezelő és fejlettebb hálózattal rendelkező akciócsoportokat alkotnak, amelyek a közszolgáltatások és a magánszektor közötti együttműködést is nagyobb mértékben erősítik.

3.1.2. A vizsgált országok akciócsoportjainak kormányzási szintjére vonatkozó vizsgálata

Ez az alfejezet a második kutatási kérdésre kíván választ adni, amely így hangzott: Milyen különbségek figyelhetők meg a kormányzási szintek tekintetében az egyes országok között?

A Lukesch által kifejlesztett irányítási-forma (governance-forma: forms-of-governance, FOG) kérdőív alkalmas lehet arra, hogy megvizsgáljuk, hogy a különböző akciócsoportok mennyire tudtak előre lépni a LEADER program megvalósításában, mennyire fejlett már az akciócsoport. (Lukesch, 2007). A vizsgált három országban és a kontroll csoport országaiban kérdőíves felmérést készítettem,

melynek a dolgozatomban, korábbi 2.4 pontjában már említett Lukesch, The LAG Handbook-jában található kérdéssor volt az alapja, mely a kormányzási szintek megállapítását hivatott megállapítani.

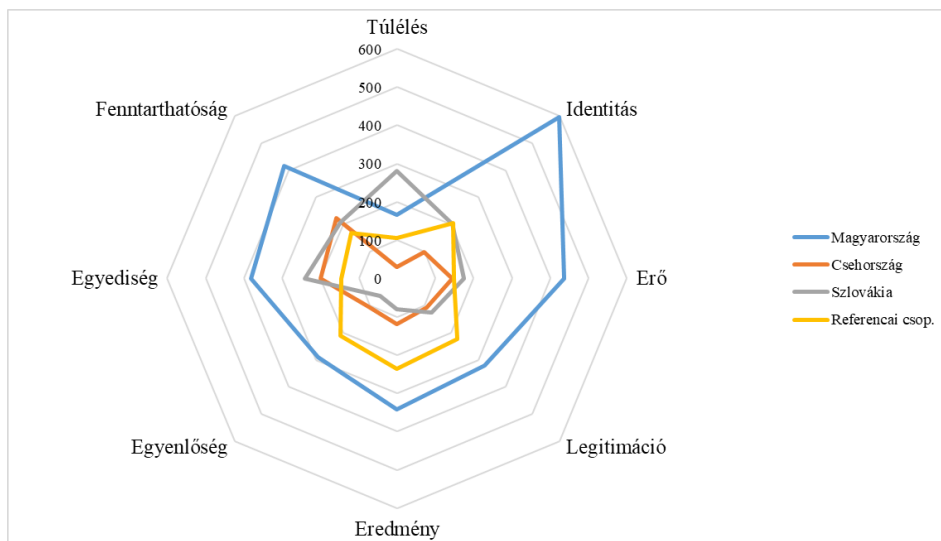
A jelenleg folyó 2014–2020 ciklusban már jóval megnövekedtek az akciócsoportok száma az előző időszakhoz képest két országban, jelenleg Csehországban 180, Szlovákiában 110 akciócsoport működik, míg Magyarországon egy jóval mérsékeltebb növekedés ment végbe, 103 akciócsoport működik, mivel a 2014–2020-as ciklust megelőző időszakokban már nagyon nagy arányban le volt fedve az ország akciócsoportokkal.

A kérdőíveket cseh, szlovák és magyar nyelven küldtük ki az érintett akciócsoportoknak, annak érdekében, hogy minél szélesebb kör töltse ki a kérdőíveket. A referenciacsoport országainak pedig angol nyelven került kiküldésre a kérdőív.

A kérdőív kérdéseire 8 válaszlehetőség tartozott, amely közül mindegyik a jó kormányzás egy-egy szintjéhez kapcsolódott, minden kérdésre maximum 3 választ lehetett adni. A diagramról azt olvashatjuk le, hogy az egyes kormányzási szintekhez tartozó válaszok hányszor érkeztek be a kitöltőktől a kérdésekhez kapcsolódóan.

A beérkezett válaszok alapján az állapítható meg, hogy a három ország közül Csehország akciócsoportjai tartanak a legelőrébb a fejlettségben a Lukesch (2007) által meghatározott evolúció tekintetében, ugyanis a fenntarthatósági szintjéhez tartozó válaszokat jelölték meg a legtöbben. Ez azt jelenti, hogy a cseh akciócsoportok a nyolcadik szakaszban járnak, ami egy jól működő, hálózatosodott és önmagát szervesen újratermelő csoportosulásként működik, meglehet, hogy a külső erőforrásoktól független, vagyis az Európai Unió által nyújtott működési költségektől független a működése. A válaszok alapján (30. ábra) a magyar akciócsoportok az „identitás” szintjén állnak, amely a második a sorban, tehát esetükben létezik a területi alapú identitás, ami képes a helyi szereplők bizonyos szintű mobilizálására. A szlovákiai akciócsoportok a „túlélés” szakaszában vannak jelenleg, a válaszadók véleménye alapján, ami annyit jelent, hogy az önszerveződés gyenge, ami nevezhető a LEADER-t megelőző állapotnak is, tehát a működés kezdetleges. Ez Szlovákia esetében azzal magyarázható, hogy nagyon sok akciócsoportnak a 2014–2020-as ciklus a legelső, melyben akciócsoportként működnek.

A szlovák akciócsoportok esetében abszolút kirajzolódik az a tény, hogy ők kapcsolódtak be a három ország közül a legkésőbb a LEADER programba, gyakorlatilag a mostanit megelőző ciklusban (2007–2013) állították fel először az akciócsoportjaikat, ebből kifolyólag az akciócsoportjaik helyzete még kevésbé stabil, LEADER-szerű, mint a másik két országbeli társaiké.

30. ábra: A vizsgált országok eredményei a Lukesch féle kormányzási szintek megállapítására kitöltött kérdőívek alapján, az ábrán az adott kormányzási szinthez kapcsolódóan beérkezett válaszok száma látható (n=223)

Forrás: Saját szerkesztés a beérkezett válaszok alapján

Patkós (2023) munkájában egy korábbi időpontban, de szintén a 2014-2020-as tervezési időszakban felmérte az általam is vizsgált országok akciócsoportjainak irányítási szintjét. Ennek alapján megállapítható, hogy ilyen rövid idő alatt nem változik számottevően az akciócsoportok kormányzási szintje, azonban Csehországban az eltelt idő alatt fejlődés tapasztalható. A szerző által bemutatott eredmények azt mutatták, hogy a Visegrádi Együttműködés országainak a fejlettségi szintje elmaradottabb a nyugat-európai államoké, azonban a csehek kormányzási szintje kiemelkedik a visegrádi országok közül.

A három vizsgált ország LEADER akciócsoportjainak kormányzási szintjei között markáns különbségek figyelhetők meg, amelyek elsősorban a programok megvalósításának időtartamával és az akciócsoportok fejlődési szakaszaival állnak összefüggésben. Csehország a legfejlettebb, míg Magyarország köztes helyet foglal el. Szlovákia, mint legfiatalabb szereplő a LEADER programban, még a túlélés szakaszában tart, amely a program későbbi bevezetésének és a regionális önszerveződés alacsonyabb szintjének tudható be. Az eltérő kormányzási szintek nemcsak a helyi akciócsoportok működési stabilitását és fejlettségét tükrözik, hanem azt is, hogy az egyes országok hogyan építik be a LEADER programot a vidékfejlesztési stratégiáikba, figyelembe véve a helyi sajátosságokat, gazdasági környezetet és az EU-s támogatások hatását.

3.2. A forráselosztás területisége és a HACCS-ok jellemzői közötti kapcsolat

3.2.1. A vizsgált országok jövedelmi térszerkezetének bemutatása

Ahhoz, hogy a további kutatási kérdésekhez kapcsolódóan ki tudjam fejteni a kutatási eredményemet, először szükséges áttekinteni a dolgozatban a vizsgált országok jövedelmi térszerkezetét. Ez az áttekintés alapvető jelentőségű, mivel a jövedelmi térszerkezet szorosan összefügg a forráselosztási egyenlőtlenséggel, amely a következő fejezetek egyik központi témája lesz. A forráselosztási egyenlőtlenség szoros kapcsolatban áll a területi jövedelmi különbségekkel, hiszen a régiók közötti jövedelemkülönbségek meghatározzák a rendelkezésre álló erőforrásokat, az életminőséget, valamint a gazdasági fejlesztési lehetőségeket. Ezért a jövedelmi térszerkezet vizsgálata nemcsak kontextust teremt a dolgozat további fejezeteihez, hanem segít feltárni azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják a források egyenlőtlen eloszlását az egyes régiók között.

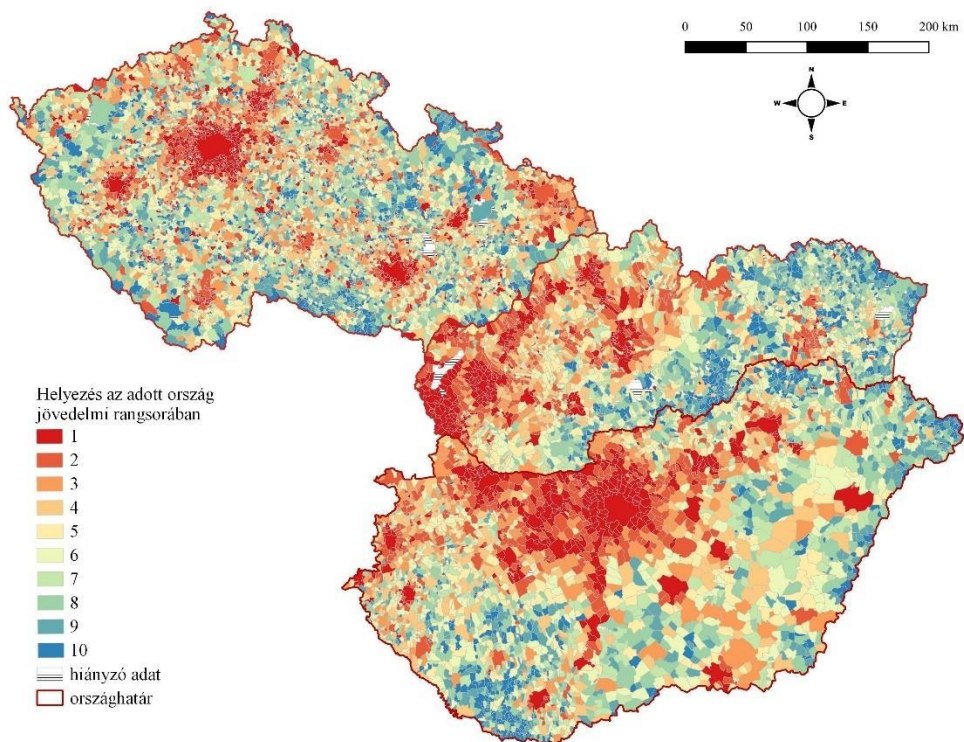
A LEADER program legfőbb céljai közé tartozik, hogy az alacsony jövedelmű települések a program által plusz forrásokhoz juthassanak, megnövekedjenek a befektetések és további gazdaságélénkítő projektek valósuljanak meg.

A vizsgált három ország területi szerkezete jövedelmi szempontból igen sokszínűnek mutatkozik. Kutatásomban szerepet játszik a települések jövedelem adatának vizsgálata a megfigyelt időszakon (2007–2013) belül, ugyanis a jövedelem az egyik legérzékenyebb társadalmi jelzőszám (Major et al., 1999). Az alacsony jövedelmi szint összetett problémakörre utal, mivel ezáltal csökken az adott település gazdasági potenciálja és a kisebb fogyasztási oldal kevesebb vállalkozást tud éltetni (Pénzes, 2010).

A szocialista országokban a különbségek eltüntetése tudatos törekvés volt, ezzel a nagyvárosok és a vidéki területek fejlettségét azonos színvonalon igyekeztek megtartani (Nemes Nagy, 2005a; Gyuris, 2011). Mindez, mondhatni egy csapással véget ért a rendszerváltással, ezáltal teljesen összeroskadt a rurális térségek feldolgozóipara, megszűnt a vidéki-paraszti életmódot fenntartó gazdasági infrastruktúra. Ezek következtében elkezdődött a poszt szocialista válság és kibontakozott a technológiai fejlődésre építő nagyvárosok fejlődésének időszaka (Kollai, 2019). Ezt követően, a megváltozott viszonyoknak köszönhetően, a vizsgált három országban is megkezdődött a vidéki térségek gazdasági, jövedelmi helyzetének differenciálódása.

Jelen fejezet mutatja be a települések egy főre eső jövedelmi helyzetét 2011-ben a vizsgált országokban. A településeket sorrendbe állítottuk és tizedek szerint csoportosítottuk őket. Minden elemzett országban a saját települési rangsora szerint van azonos számú település a csoportokban. A térképen vörös színnel láthatjuk azokat a településeket ábrázolva, amelyek a legmagasabb egy főre jutó jövedelemmel

rendelkeznek az országukban (31. ábra). Láthatóan a vizsgált államok egyértelműen legfontosabb gazdasági központjai a fővárosok, ahogy azt korábban már más források is megállapították. (Csomós, 2011)

31. ábra: A vizsgált három ország településeinek egy főre eső jövedelmi viszonyának bemutatása a saját országához viszonyítva
 Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Magyarország tekintetében a legsikeresebb, legnagyobb egy főre jutó jövedelemmel rendelkező települések Budapest és a körülötte elhelyezkedő települések, de az ország északnyugati részén is szép számmal mutatkoznak kiemelkedően jó jövedelemmel rendelkező települések, ez részben az oda érkező jelentős foglalkoztatást biztosító külföldi beruházásoknak az eredménye. Ezen kívül megjelenik még a megyeszékhelyek meghatározó szerepe is a vidéki területeken.

Szlovákia esetében a legtöbb befektetés Pozsony és a fővárosi térségbe áramlik, ami a jövedelmi viszonyait is megerősíti a térségnek, a térképen is markánsan kirajzolódik, egyértelműen a leghangsúlyosabb és a legfejlettebb terület a főváros, Pozsony térsége, mely az egy főre jutó jövedelmi viszonyok tekintetében is megmutatkozik. De kiemelkednek a cseh határmenti régiókban található települések, valamint Besztercebánya és Zsolna vonzáskörzetében levő települések is. Az ország

keleti felén pedig a leghangsúlyosabb terület a Kassa és vonzáskörzetébe tartozó települések.

Csehországban Prága és környéke az, amely az elkészített jövedelmi viszonyokat ábrázoló térképen a legszembetűnőbb, a legmagasabb egy főre jutó jövedelemmel itt rendelkeznek a lakosok. Ezen kívül még Brno, Ostrava és Plzen környéki települések azok, amelyek a legkiemelkedőbb egy főre jutó jövedelmet tudták realizálni a vizsgált időszakban.

A legperiférikusabb helyzetben, azaz a legalsó jövedelmi tizedbe tartozó települések Magyarországon a délnyugati országrészben, az északkeleti régióban és a román határ mentén találhatók. Szlovákia esetében a keleti országrész az amelyik a leginkább fejlesztésre szorul (Pažitný et al., 2004), de a déli területeken a magyar határ mentén is találunk jövedelmi szempontból periférikus helyzetben lévő településeket. Csehország esetében némileg széttagoltabbnak tűnik a legperiférikusabb települések elhelyezkedése az országhatáron belül. Találhatunk alacsony egy főre jutó jövedelmű települést az osztrák határ mentén, a német határ és a főváros közötti települések között, valamint elszórtan az északkeleti országrészben is.

Az előbbieken leírtakhoz képest LEADER helyi akciócsoportok Magyarország esetében nem csak a kedvező vagy a kedvezőtlen jövedelmi viszonyokkal rendelkező területeken alakultak meg. Szinte a teljes ország lefedett volt a 2007–2013 közötti időszakban akciócsoportokkal, kivéve a főváros területét, valamint elszórván az ország területén találhatunk néhány nagyvárost melynek nem csatlakozhattak a LEADER programhoz és nem pályázhattak. Ezzel szemben, ahogy korábban már említettem, a másik két vizsgált ország területének jóval kisebb része volt lefedve akciócsoportokkal. Szlovákiában az ország északnyugati területein – ahol kedvezőbbek a jövedelmi viszonyok - és a középső-déli területein – ahol kedvezőtlen jövedelmi viszonyok uralkodtak -találhattunk akciócsoportokat a vizsgált időszakban. Csehország szerte a szlováknál jóval több akciócsoport volt ebben az időszakban, azonban nem mondható el a cseh akciócsoportokról, hogy kimondottan kedvező vagy kedvezőtlen jövedelmi viszonyokkal rendelkező területeken alakultak volna ki. Az viszont elmondható, hogy az északnyugati és a déli országrészben a legritkább az akciócsoportok előfordulása.

3.2.2. A forráselosztás területisége

A kérdőíves vizsgálat alkalmával kiderült, hogy mind a három vizsgált országban fontos szerepet tölt be az akciócsoportok életében a forrásallokációs művelet. Ebből kifolyólag szerettem volna közelebbről megvizsgálni a három ország akciócsoportjainak ezt a tevékenységét. A forráselosztó tevékenység tekintetében az akciócsoportok forráselosztásának egyenlőtlenségére kívántam koncentrálni a társadalmi igazságosság aspektusából.

A területi egyenlőtlenségi vizsgálatok alkalmával a Hoover-index, a Gini-index és a logaritmikusan súlyozott relatív szórás került alkalmazásra⁷. A vizsgálat során az adatbázisba rendezett adatokon történtek a számítások, amelyek a 2007–2013 közötti időszak összes LEADER forrását jelenti Csehországban, Szlovákiában és Magyarországon, települési szinten.

Az EU-s források megfelelően decentralizált elosztása kulcsfontosságú tényező a területi egyenlőtlenségek mérséklésében. A szakirodalom szerint a források igazságosabb és célzottabb elosztása jelentős mértékben hozzájárulhat a különböző régiók közötti gazdasági és társadalmi különbségek csökkentéséhez. Például a LEADER-program, amely a vidéki fejlesztésre irányuló uniós támogatásokat helyben elérhetővé teszi, lehetőséget biztosít a hátrányos helyzetű területeken élő közösségek számára, hogy aktívan részt vegyenek a fejlődésükben. Ennek köszönhetően nemcsak a gazdasági fejlődés javulhat, hanem a helyi közösségek is erősebben bevonódhatnak a döntéshozatalba, ami fokozza a társadalmi kohéziót. Az EU-s források decentralizált elosztásának előnyeit több kutatás is alátámasztja, amelyek kimutatták, hogy ez a megközelítés a területi különbségek mérsékléséhez és a helyi gazdaságok versenyképességének növeléséhez vezethet (Nemes et al., 2007; Nardone et al., 2010).

Az egyenlőtlenségi számításokat mind a három ország összes akciócsoportjára vonatkozóan elvégeztük, tehát Magyarország esetében 96, Szlovákia esetében 29, míg Csehország esetében 114 LEADER helyi akciócsoport forráselosztási egyenlőtlenségei kerültek kiszámításra.

Az egyenlőtlenségi számítások célja minden egyes akciócsoportra vonatkozóan az, hogy az akciócsoport az összes hozzá tartozó település között milyen egyenletesen vagy egyenlőtlenül osztotta szét az EMVA IV. tengelyéből tovább pályáztatás útján a LEADER forrásokat.

Csehország 114 akciócsoportjába összesen 3738 település tartozott, ezek közül a települések közül összesen 1157 település volt, amelyek semennyi támogatási forráshoz nem jutottak a IV. tengely forrásaiból, tehát a programban résztvevő települések 30,95%-a egyáltalán nem részesedett LEADER forrásból.

Szlovákia akciócsoportjaiban összesen 541 tagtelepülés volt, melyek közül csupán 46 település volt, amely nem részesült LEADER forrásból, ez a tagtelepülések 8,5%-át jelenti, véleményem szerint ez a százalékos érték igen pozitív, annak ellenére is, hogy viszonylag kisebb területen valósították meg a LEADER programot Szlovákiában.

A 96 magyar akciócsoportba összesen 3023 település tartozott, melyből 778 település egyáltalán nem részesült a IV. tengely forrásaiból. Ez az összes tagtelepülés

⁷ A Gini-index és a logaritmikusan súlyozott relatív szórás eredményeinek térképes ábrázolása a 2. számú mellékletben található.

25,7%-át jelentette. A LEADER forrásból nem részesült települések a három országban átlagosan Csehországban voltak a legkisebb népességűek (5. táblázat).

5. táblázat: A vizsgált három ország akciócsoportjainak darabszáma és a programban részt vevő települések száma a 2007–2013 közötti időszakban

	Csehország	Szlovákia	Magyarország
akciócsoportok száma (db)	114	29	96
Programban résztvevő települések száma (db)	3738 (100 %)	541 (100 %)	3023 (100%)
LEADER forrásból nem részesült települések száma (db)	1157 (30,95%)	46 (8,5%)	778 (25,7%)
Forrásból nem részesedett települések lakosságának mediánja (fő)	420	666	820

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Csehországban a legmagasabb forráselosztási egyenlőtlenségek a Hoover-index (32. ábra) és a Gini-index alapján az északnyugati országgrészben található akciócsoportoknál jellemzőek, de az ország középső területein is található akciócsoportok, amelyek a legegyenlőtlenebb forráselosztási kategóriába tartoznak. Azok az akciócsoportok, akik a legegyenlőtlenebben osztották szét a településeik között a forrásokat jellemzően a keleti országgrészben találhatóak. Ugyan ezekről az akciócsoportokról elmondható, hogy a jövedelmi helyzetük az országon belüli viszonyításban kedvezőtlenebb.

Szlovákiában egy akciócsoportot látunk, amely kiemelkedően magas forráselosztási egyenlőtlenséget mutat a Hoover-index számításai alapján (31. ábra).

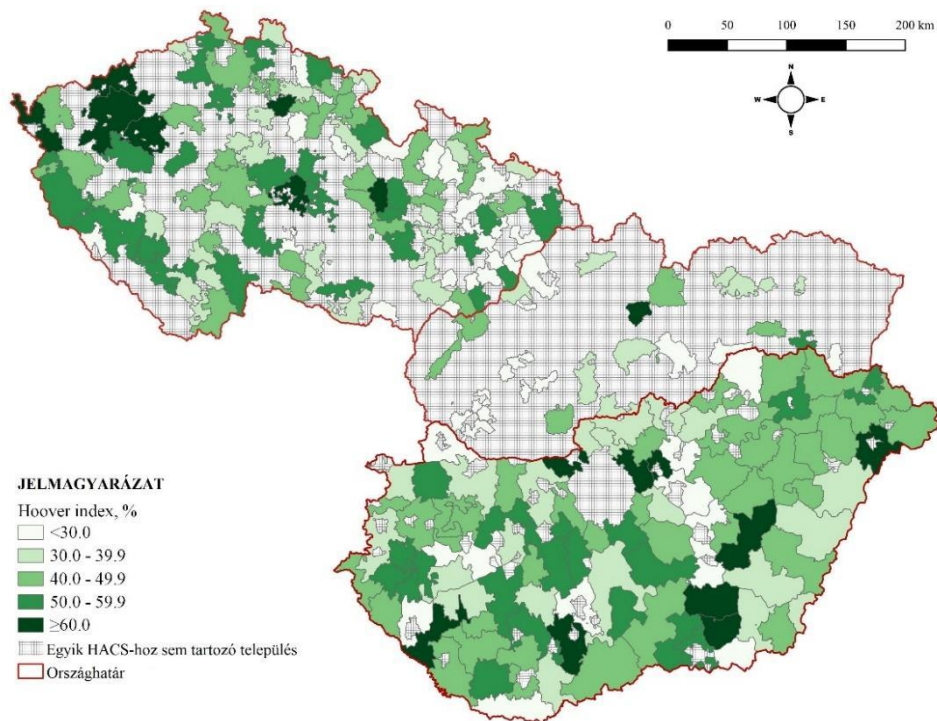
Magyarországon a Hoover-index alapján egyenlőtlen forráselosztással jellemezhető HACS-ok országszerte megtalálhatóak, hét csomópontot is találunk a térképen, ahol magas az egyenlőtlenség. Ezen a hét gócponton belül kilenc akciócsoport található (6.táblázat), mely közül hat kedvezőbb jövedelmi helyzetű térségben található, ezeket a táblázatban kék háttérrel jelöltem.

6. táblázat: A legegyenlőtlenebb LEADER forráselosztást mutató akciócsoportok Magyarországon

Akciócsoport neve	Székhely	Hoover-index érték (%)
A Vásárhelyi Vidék Jövőjéért Egyesület	Hódmezővásárhely	61.5937
Alsó-Tisza Vidék Fejlesztéséért Egyesület	Csongrád	81.8014
Duna-Pilis-Gerecse Vidékfejlesztési Egyesület	Csolnok	61.6602
Észak Kelet - Pest Megyei Leader Egyesület	Aszód	65.8060
Nagykunságért Térségi Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	Túrkeve	61.6028
Nyírség Fejlődéséért Leader Egyesület	Nyíradony	64.4519
Sárköz-Dunavölgye-Siómente Egyesület	Szekszárd	64.4021
Vidékünk a Jövők Szövetsége	Curgó	60.0216
Zagyvaság Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	Hatvan	64.7888

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Ahogy az a módszertani részben bemutatásra került, a Hoover-index és a Gini-index számítások esetében jellemzően hasonló képet láthatunk az egyenlőtlenségek terén, azonban a logaritmikus súlyozott relatív szórás más értékeket mutat a forráselosztások tekintetében. Ennek az oka az, hogy a logaritmikus súlyozott relatív szórás az adatsor más részeire „érzékeny”, mint a Hoover-index és a Gini-index, ennél a szórás típusú mutatónál az adatsor szélső értékei hangsúlyosabban jelennek meg a számítás eredményében (Tóth, 2003). Ezért mutat némiképp eltérő képet, ha a három egyenlőtlenségi mutató eredményeit térképen ábrázoljuk (32, 43, 44. ábra).

32. ábra: A vizsgált három ország forráselosztásának Hoover-index értékei (%)
 Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

A 7. táblázatban láthatjuk az előzőekben térképen ábrázolt adatokat a Hoover-index tekintetében. Az olvasható le erről a táblázatból, hogy a Hoover-index értékek az egyes országokban, hogy oszlanak meg a kialakított egyenlőtlenségi kategóriák alapján. Piros színnel az országokban domináns kategóriák láthatók.

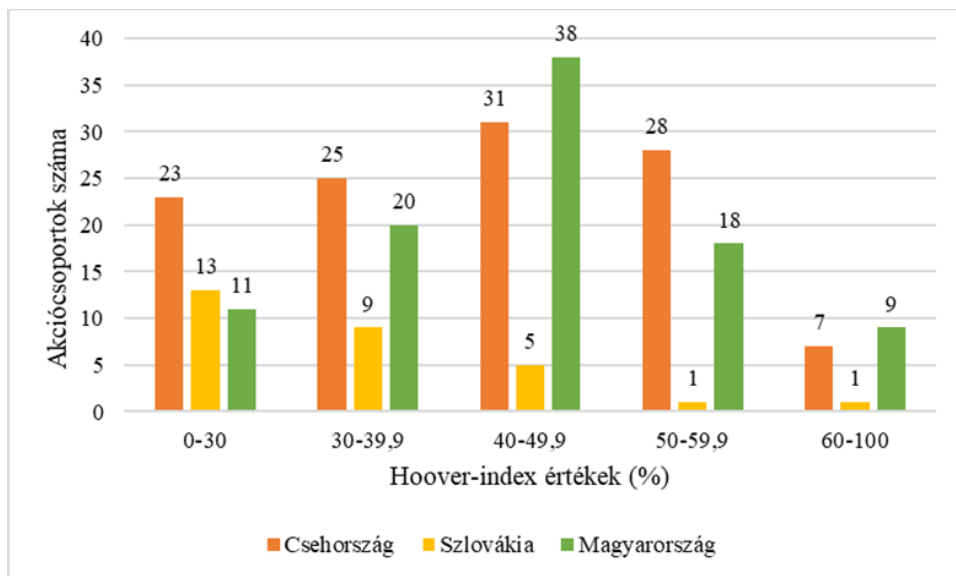
7. táblázat: A három vizsgált ország Hoover-index értékeinek megoszlása a kialakított forráselosztási egyenlőtlenség kategóriáiban

	Csehország	Szlovákia	Magyarország
Hoover-index értékek (%)	kategóriába tartozó akciócsoportok		
<30,0	23 db (20,1%)	13 db (44,8%)	11 db (11,45%)
30,0–39,9	25 db (21,9%)	9 db (31%)	20 db (20,8%)
40,0–49,9	31 db (27,1%)	5 db (17,2%)	38 db (39,6%)
50,0–59,9	28 db (24,5%)	1 db (3,4%)	18 db (18,7%)
>=60,0	7 db (6,1%)	1 db (3,4%)	9 db (9,3%)

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

A Hoover-index és a Gini-index számítások esetében azonos képet mutatnak az egyenlőtlenségek terén, azonban a logaritmikus súlyozott relatív szórás némiképp más értékeket mutat az elosztások tekintetében, melynek módszertani okát már taglaltuk.

Csehországban a legtöbb akciócsoport, szám szerint 31 a közepes Hoover-index kategóriába került ez az akciócsoportok, ez az összes cseh akciócsoport 27,1%-át teszi ki, tehát ebben az országban többség 40,0–49,9% közötti Hoover-indexet ért el. Szlovákiában a legtöbb akciócsoport, 13 db a legalacsonyabb Hoover-index kategóriába sorolható, ez 44,8%-át jelenti az összes akciócsoportnak, míg Magyarország esetében is, Csehországhoz hasonlóan az tapasztalható, hogy a legtöbb akciócsoport, 38 db a 40,0-49,9% közötti Hoover-indexet elért kategóriájába sorolható (33. ábra). Ezek alapján az látható, hogy arányaiban Szlovákiában történt a források legegyszerűsebb elosztása a vizsgált három ország közül, hiszen közel az akciócsoportok fele a 30%-os Hoover-index érték alatti tartományban maradt (33. ábra).

33. ábra: A vizsgált három ország akciócsoportjainak LEADER forráselosztásának Hoover-index értékei

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

3.2.3. A HACS-ok társadalomföldrajzi jellemzői és a forráselosztás közötti kapcsolat

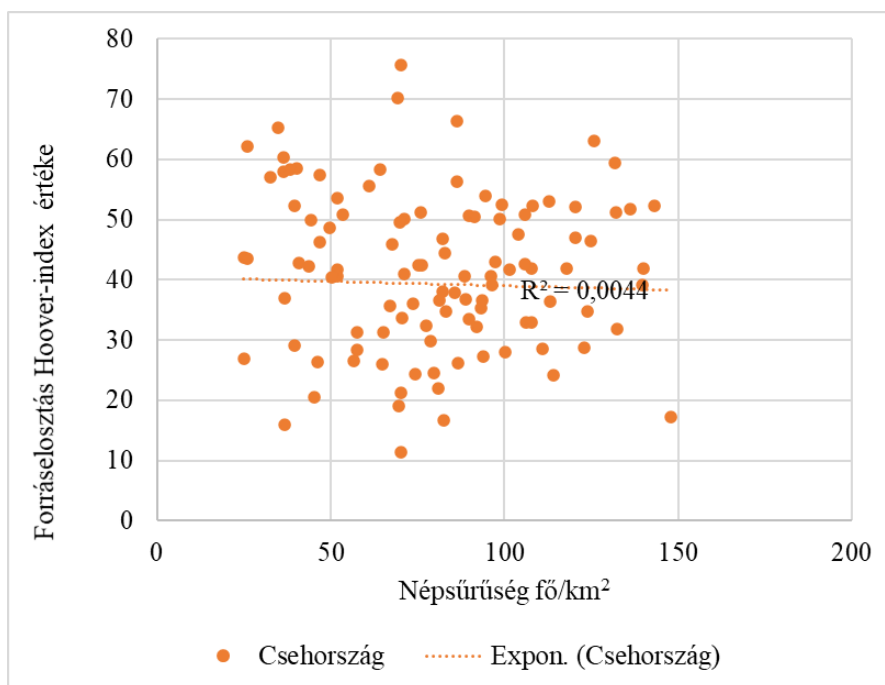
Ez az alfejezet a harmadik kutatási kérdés megválaszolására irányul, mely során azt vizsgáltam meg, hogy mely társadalomföldrajzi jellemzők befolyásolják a helyi akciócsoportok esetében a forráselosztást.

A vidékiség, vidékiesség, vidéki terek lehatárolására a legelfogadottabb mutató a népsűrűség. A népsűrűség tekintetében sem egyértelmű az a határérték, amely felett, vagy éppen alatt egy adott területet vidéki térnek tekintenek. Jobbára települési szinten a 100 lakos/km², vagy a térségi népességkoncentráció figyelembevételével a 150 lakos/km² az a népsűrűségi határérték, ami alapján a vidéki tereket felosztják (Csatári et al., 2006). A magasabb népsűrűségű területek ennek megfelelően magasabb fokú társadalmi tőkével, sűrűbb társadalmi kapcsolatokkal kellene, hogy rendelkezzenek, ez alapján feltételezzük, hogy a magasabb fokú intézményesültség miatt itt egyenletesebb forráselosztás realizálódhat.

Annak érdekében, hogy kicsit jobban lássuk az akciócsoportok népsűrűségének és az egyenlőtlenségi értékeinek eredményeit, csoportokra osztottam őket. A Hoover-index alapján a már korábbiakban bemutatott módon, a kialakított öt kategóriába soroltam be az akciócsoportokat, a népsűrűségük szerint pedig két csoport került kialakításra, minden ország esetében elkülönítésre kerültek az átlag alatti és az átlag

feletti népsűrűségű akciócsoportok mind a három ország esetében a saját országuk-beli akciócsoportjaik népsűrűségi átlaga alapján.

Csehország esetében a Hoover-index és az akciócsoportok népsűrűségének összevetésekor a 34. ábrán látható diagramon nem figyelhető meg kapcsolat az adatok között, a diagram azoknak az akciócsoportoknak a népsűrűségét tartalmazza, amelyeknek a népsűrűsége maximum 150 fő/km². Mind az alacsony és a magas népsűrűségű kategóriába is tartozik alacsony és magas Hoover-indexű akciócsoport. A két adatsor között nem mutatkozik összefüggés.

34. ábra: Csehország forráseloszlásának Hoover-index értékeinek és az akciócsoportok népsűrűségeinek összefüggését ábrázoló diagram
Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

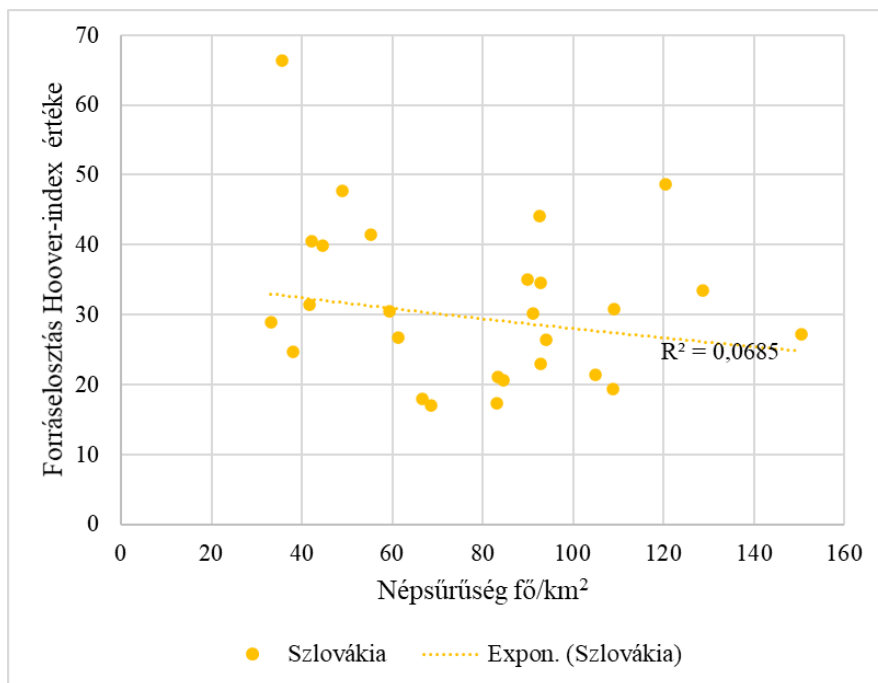
Csehországban az akciócsoportok népsűrűsége átlagosan 89 fő/km² volt a vizsgált időszakban. A nagyobb népsűrűségű, azaz az átlag feletti csoportba tartozó, kisebb forráselosztási egyenlőtlenséget mutató akciócsoportok Csehország esetében az 24. táblázatban láthatók, piros háttérrel jelölve. Ebbe a kategóriába összesen 6 helyi közösség sorolható, amely az összes cseh akciócsoportnak a 5,2%-át jelenti (8. táblázat).

8. táblázat: A cseh akciócsoportok népsűrűségének és Hoover-index értékének megoszlása

		Csehország				
		Hoover-index értékek (%)				
		<30,0 %	30,0– 39,9 %	40,0–49,9 %	50,0– 59,9 %	>=60,0 %
népsűrűség	átlag alatti	17	11	18	13	6
	átlag feletti	6	14	13	15	1
összesen:		23	25	31	28	7

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatok alapján összeállított adatbázis alapján.

A szlovák akciócsoportok esetében a népsűrűségi adatok és a Hoover-index értékek között szintén gyenge, elhanyagolható kapcsolat mutatkozik (35. ábra). Az látható a diagramon, hogy az akciócsoportok népsűrűsége igen széles skálán mozog. A kicsi és a nagy népsűrűségű akciócsoportokhoz nem rendelhető általánosságban alacsony vagy magas Hoover-index érték.

35. ábra: Szlovákia forráselosztásának Hoover-index értékeinek és az akciócsoportok népsűrűségeinek összefüggését ábrázoló diagram
Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Szlovákia esetében az ország akciócsoportjainak népsűrűségi átlaga 87 fő/km² volt a 2007–2013 közötti időszakban. A szlovák akciócsoportok népsűrűségét és

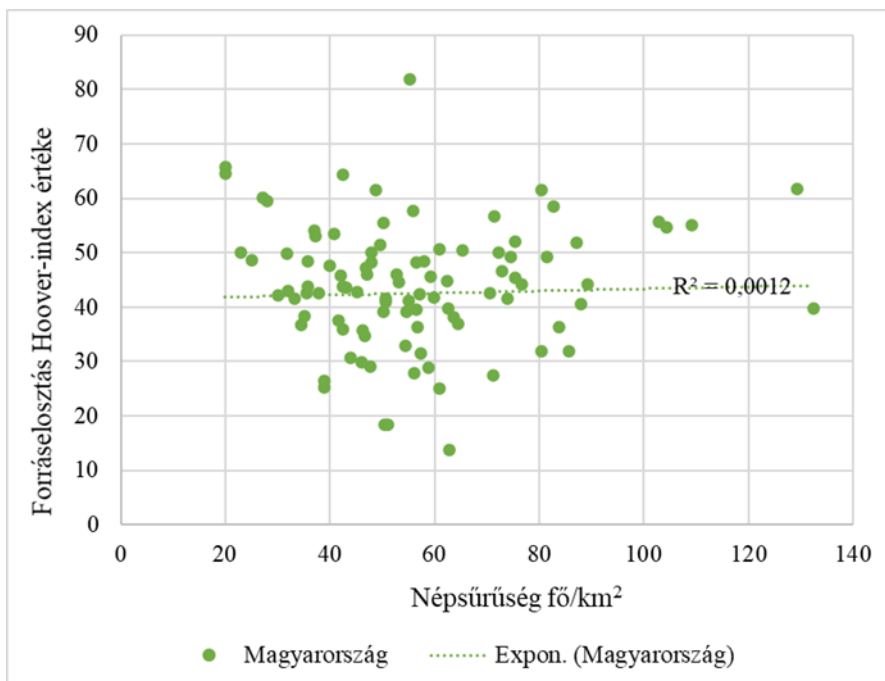
Hoover-index értékét összefoglaló táblázatban piros háttérszínnel került megjelölésre a nagy népsűrűségű és alacsony forráselosztási kategóriába tartozó akciócsoportok darabszáma (9. táblázat). Szlovákia esetében ebbe a magas népsűrűségi és alacsony forráselosztási egyenlőtlenségi kategóriába összesen 5 akciócsoport sorolható, amely az összes, szlovák akciócsoportnak a 17,2%-át jelenti.

9. táblázat: A szlovák akciócsoportok népsűrűségének és Hoover-index értékének megoszlása

		Szlovákia				
		Hoover-index értékek (%)				
		<30,0 %	30,0–39,9 %	40,0–49,9 %	50,0–59,9 %	>=60,0 %
népsűrűség	átlag alatti	8	3	3	0	1
	átlag feletti	5	6	2	1	0
összesen:		13	9	5	1	1

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Magyarországon az összefüggés (0,0012) jelentősen gyengébb, mint Szlovákiában (0,0658), és enyhén gyengébb, mint Csehországban (0,0044). Ez azt jelzi, hogy Magyarországon az adatsorok között az összefüggés szinte teljesen hiányzik a másik két országhoz képest (36. ábra). A magyar akciócsoportok esetében is a maximum 150 fő/km² népsűrűségű adatok kerültek ábrázolásra a diagramon.

36. ábra: A magyar HACS-ok forráseloszlásának Hoover-index értékeinek és az akciócsoportok népsűrűségeinek összefüggését ábrázoló diagram
 Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

A három ország közül a vizsgált időszakban Magyarországon volt az akciócsoportok átlagos népsűrűsége a legalacsonyabb, egészen pontosan 58 fő/km². Az átlag alatti akciócsoportok száma 59, míg az átlag felettieké pedig 37. A magas népsűrűségű és kis forráselosztási egyenlőtlenségű akciócsoportok közé Magyarországon csupán 4 sorolható a vizsgált időszakban, ez az összes magyar akciócsoport 4,1%-a (10. táblázat).

10. táblázat: A magyar akciócsoportok népsűrűségének és Hoover-index értékének megoszlása

		Magyarország				
		Hoover-index értékek (%)				
		<30,0 %	30,0–39,9 %	40,0–49,9 %	50,0–59,9 %	>=60,0 %
népsűrűség	átlag alatti	7	13	25	8	6
	átlag feletti	4	7	13	10	3
összesen:		11	20	38	18	9

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Az akció csoportok népsűrűsége és a forráselosztási egyenlőtlenségük közötti kapcsolatot statisztikai hipotézisvizsgálattal is megvizsgáltam. A népsűrűségi adatok és a forráselosztási egyenlőtlenségek összevetésére Spearman-féle rangkorrelációt alkalmaztam. A cseh akció csoportokon elvégzett tesz eredménye az alábbiak szerint alakult:

$$r_s = -0,41; p = 0,662$$

Csehországban az akció csoportok népsűrűségi adatok és a Hoover-index értékek között gyenge negatív kapcsolat van. A szignifikancia teszt eredménye magas lett, (0,662), ami azt jelzi, hogy a negatív korreláció statisztikailag nem szignifikáns.

A magyarországi adatokat megvizsgálva az alábbi eredményeket kaptam:

$$r_s = -0,011; p = 0,918$$

Ezek alapján a népsűrűség és a Hoover-index között nincs semmilyen szignifikáns kapcsolat Magyarország esetében.

Szlovákiát is a vizsgálat alá vetette és az alábbi eredmények születtek a tesztelés után:

$$r_s = -0,018; p = 0,927$$

A korrelációt tekintve az mondható el, hogy nagyon közel van a 0-hoz, ami azt jelenti, hogy nincs kimutatható kapcsolat a népsűrűség és a Hoover-index értékek között. A p-érték pedig rendkívül magas. Ez azt jelenti, hogy a korreláció statisztikáikat nem szignifikáns.

A 2008 és 2009-es években lejátszódott gazdasági válság tovább súlyosbította az amúgy is fennálló munkanélküliséget, főképp azokban az országokban, amelyeket a recesszió a legnagyobb mértékben sújtott (O'Reilly et al., 2015; Medgyesi 2018). A kirekesztettség és a szegénység kockázatával nagyobb eséllyel szembesülnek a vidéki területek lakosai, a rудalás szegénység azonban az átlagosnál is nagyobb az Európai Unióhoz 2004-ben csatlakozott tagállamok körében (Várad, 2015). A vidéki térségekben az Európai Unió szinten is általánossá vált a munkanélküliség és az alacsony jövedelmi szint problémája, ezért azt gondolom, hogy azokban az akció csoportokban, ahol fejlettebb, azaz alacsonyabb munkanélküliségi rátával és magasabb egy főre jutó jövedelemmel rendelkező települések vannak ott a forrásokat egyenletesebben tudják a települések között szétosztani.

Megvizsgáltam az átlag feletti jövedelemmel és az átlag alatti munkanélküliségi rátával rendelkező akció csoportokat és ezt követően megnéztem ezen HACS-ok Hoover-index értékét, amely a LEADER forráselosztás egyenlőtlenségét fejezi ki. Ebbe a szűkített csoportba, amely a jobb anyagi helyzetben lévő településeken élők akció csoportjait különíti el Csehországban 32 akció csoport sorolható (11. táblázat).

11. táblázat: A cseh akciócsoportokra számított jövedelmi értékek és munkanélküliségi adatok összevetése a forráselosztási egyenlőtlenséggel

	Csehország					összesen (db)
	Hoover-index értékek					
	<30,0 %	30,0–39,9 %	40,0– 49,9 %	50,0– 59,9 %	>=60,0 %	
átlag feletti jövedelem, átlag alatti munkanélküliségi ráta	5 db (15,2%)	10 db (30,4%)	9 db (27,2%)	9 db (27,2%)	0 db (0%)	28

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Ennek a jövedelmileg fejlettebb és jobb munkaerőpiaci környezetbe tartozó csoportnak egyetlen tagja sem tartozik a nagyon magas, 60% feletti Hoover-index értékű kategóriába. A többi akciócsoport eloszlik a többi egyenlőtlenségi kategória között, azonban a legalacsonyabb egyenlőtlenségi kategóriába csupán csak az akciócsoportok 15,2%-a sorolható. Ami azt mutatja, hogy a fejlettebbnek tekinthető akciócsoportokra nem mondható Csehország esetében egyértelműen, hogy egyenletes forráselosztást biztosítottak a tagtelepüléseik között a 2007–2013 közötti időszakban.

Az átlag feletti jövedelemmel és az átlag alatti munkanélküliségi rátával rendelkező akciócsoportok száma Szlovákiában 15 db volt. Ezek közül a legalacsonyabb forráselosztási csoportba 8 akciócsoport sorolható, tehát az akciócsoportok 53%-a 30% alatti Hoover-index értéket ért el. Szlovákiában a fejlettebb akciócsoportok több mint a fele a legalacsonyabb Hoover-index értékű kategóriába sorolhatók (12. táblázat). A legegyenlőtlenebb forráselosztást mutató akciócsoport a Fiestán akácán skupina Chopok juh, mely 9 tagtelepüléssel rendelkezett a vizsgált időszakban és a fejlettebb akciócsoportok közül pedig a legmagasabb munkanélküliségi rátát produkáló akciócsoport volt (13. táblázat). A teljes akciócsoportra jutó fejlesztési forrás 55%-át a székhely település nyerte el, s volt három olyan tagtelepülése, amely egyáltalán nem részesült LEADER fejlesztési forrásból.

12. táblázat: Szlovák akcióscsoportokra számított jövedelmi értékek és munkanélküliségi adatok összevetése a forráselosztási egyenlőtlenséggel

	Szlovákia					összesen (db)
	Hoover-index értékek					
	<30,0 %	30,0- 39,9 %	40,0- 49,9 %	50,0- 59,9 %	>=60,0 %	
átlag feletti jövedelem, átlag alatti munkanélküliségi ráta	8 (53%)	2 (13%)	3 (20%)	1 (7%)	1 (7%)	15

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

13. táblázat: A Miestna kanca skupina Chopok juh 2007–2013 közötti LEADER forrásainak megoszlása a tagtelepülései között

Tagtelepülés neve	Összes elnyert forrás a IV. tengelyből	Egy főre jutó elnyert forrás a IV. tengelyből	Támogatásra jogosult lakosságszám	Részesedés az összes elnyert forrásból (%)
Nemeske	0	0	1 843	0
Podbrezová	0	0	4 200	0
Predajná	167 769	122	1 371	10
Horná Lehota	123 570	216	573	8
Dolná Lehota	0	0	719	0
Mýto pod	907 427	1 662	546	55
Bystrá	350 601	1 762	199	21
Ráztoka	21 683	73	296	1
Jasenie	70 850	64	1 113	4

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

A magyar akcióscsoportok közül az átlag feletti jövedelmű és átlag alatti munkanélküliségű akcióscsoportok közé 39 sorolható. Ezek közül a legalacsonyabb forráselosztási kategóriába csupán 5 db, vagyis az akcióscsoportok 13%-a került. Érdekes, hogy a legmagasabb forráselosztási kategóriába 4 darab akcióscsoport is tartozik, vagyis a 10% igen magas egyenlőtlenséget mutatott (14. táblázat). Ezek az akcióscsoportok a 22 tagtelepülésű Duna-Pilis-Gerecse Vidékfejlesztési Egyesület, az Észak Kelet–Pest Megyei Leader Egyesület, mely 24 tagtelepüléssel rendelkezett, a Sárköz-Dunavölgye-Siómente Egyesület, amely egyel több, azaz 25 tagtelepülést számlált, míg a negyedik HACS a Zagyvaság Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület volt, ez csupán 12 tagtelepülésből álló akcióscsoport volt 2007–2013 között.

14. táblázat: A magyar akció csoportokra számított jövedelmi értékek és munkanélküliségi adatok összevetése a forráselosztási egyenlőtlenséggel

	Magyarország					összesen (db)
	Hoover-index értékek					
	<30,0 %	30,0– 39,9 %	40,0– 49,9 %	50,0– 59,9 %	>=60,0 %	
átlag feletti jövedelem, átlag alatti munkanélküliségi ráta	5 db (13%)	10 db (27%)	11 db (28%)	9 db (26%)	4 db (10%)	39

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Kiemelkedik az előbbieken felsorolt négy HACS közül a Zagyvaság HACS, amely, mint említettem a legmagasabb egyenlőtlenségi kategóriába tartozó akció csoportok közé sorolandó (64,7%), viszont közülük a legkevesebb tagtelepülést számlálta (12 db). A hatvani székhelyű HACS minden tagtelepülése részesedett a IV. tengely forrásaiból, azonban rendkívül egyenlőtlen eloszlásban. Kiemelkedően nagy összegeket kapott, Apc, Ecséd és Petőfibánya. Az akció csoportban kiosztott források 57%-ára pályáztak sikeresen, amely nagyjából 113 millió Ft. összeget jelentett.

15. táblázat: A Zagyvaság Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület 2007–2013 közötti LEADER forrásainak megoszlása a tagtelepülések között

Tagtelepülés neve	Összes elnyert forrás a IV. tengelyből (Forint)	Egy főre jutó elnyert forrás a IV. tengelyből (Forint)	Támogatásra jogosult lakosság szám (fő)	Részesedés az összes elnyert forrásból (%)
Apc	37 496 841	13 939	2690	17
Boldog	19 926 211	6 415	3106	9
Csány	12 594 763	5 433	2318	6
Ecséd	49 076 939	3171	3449	22
Heréd	12 757 817	6 220	2051	5
Hort	10 271 296	2 658	3864	5
Kerekharaszt	4 272 585	4 197	1018	2
Lőrinci	15 582 057	2 552	6106	7
Nagykökényes	5 128 822	8 299	618	2
Petőfibánya	40 266 078	13 435	2997	18
Rózsaszentmárton	2 793 749	1 344	2078	1
Zagyvaszántó	15 489 327	7 645	2026	7

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

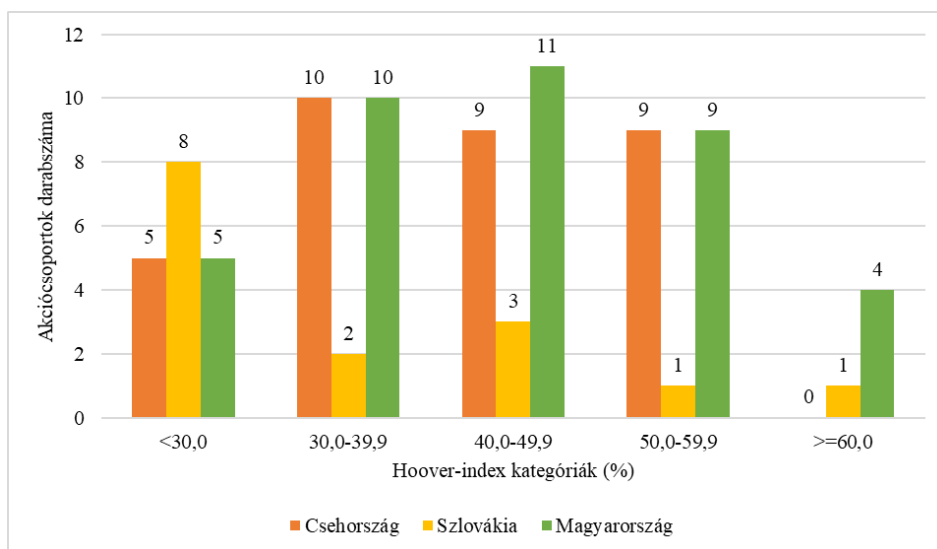
Az említett négy legmagasabb forráselosztási egyenlőtlenséget mutató akciócsoport közül a legmagasabb egyenlőtlenségi indexet az Észak Kelet - Pest Megyei Leader Egyesület érte el (65,8%) (16. táblázat). A 24 tagtelepülés közül 11 nem részesedett a IV. tengely forrásaiból a 2007–2013 közötti időszakban. Azonban itt is voltak olyan települések, amelyek kiemelkedően teljesítettek a források lehívását tekintve. Acsa és Kartal települései összesen a teljes, az akciócsoporton belül kiosztott források 48%-át nyerték el. A magas egyenlőtlenséget az okozta, hogy szinte a tagtelepüléseinek a fele nem tudott valamilyen okból forráshoz jutni a IV. tengelyből, valamint a forrásból részesedett települések között is egyenlőtlen az elosztás.

16. táblázat: Az Észak Kelet-Pest Megyei Leader Egyesület 2007–2013 közötti LEADER forrásainak megoszlása a tagtelepülései között

Tagtelepülés neve	Összes elnyert forrás a IV. tengelyből	Egy főre jutó elnyert forrás a IV. tengelyből	Támogatás a jogosult lakosságszá	Részesedés az összes elnyert forrásból (%)
Acsa	141 501 974	94968	1490	18
Aszód	0	0	6040	0
Bag	0	0	3900	0
Csóvár	42 258 253	64418	656	5
Dány	31 483 613	7167	4393	4
Domony	0	0	2028	0
Galgagyörk	0	0	1086	0
Galgahévíz	57 097 028	22400	2549	7
Galgamácsa	0	0	1956	0
Hévízgyörk	66 789 057	21812	3062	8
Iklad	39 541 404	18486	2139	5
Kartal	239 261 985	40375	5926	30
Kisnémedi	91482749	129763	705	12
Püspökhatvan	37 134 911	24495	1516	5
Püspökszilágy	673 794	901	748	0
Tura	15 831 081	1968	8045	2
Vácduka	0	0	1140	0
Vácegres	0	0	859	0
Váchartyán	0	0	1786	0
Váckisújfalu	0	0	476	0
Vácszentlászló	18 612 986	9173	2029	2
Valkó	0	0	2405	0
Verseg	0	0	1416	0
Zsámbok	11 418 108	4597	2484	1

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

A magas eloszlási egyenlőtlenséget jellemzően az okozta, hogy vagy nem juttatott minden településre forrást az akciócsoport, vagy pedig volt 1-2 kiemelkedő forráslelővel rendelkező tagja. A fejlettebb akciócsoportok Hoover-index értékeinek országokénti bontását a 37. ábra tartalmazza.

37. ábra: A vizsgált három ország fejlettebb akciócsoportjainak (átlag feletti egy főre jutó jövedelemmel és átlag alatti munkanélküliségi rátával rendelkező) megoszlása az egyes Hoover-index kategóriák között

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatok alapján összeállított adatbázis alapján.

Statisztikai hipotézisvizsgálatot végeztem azzal kapcsolatban, hogy a fejlettebb vagy a fejletlenebb akciócsoportok Hoover-index értékei alacsonyabbak-e. A vizsgálatra a Mann-Whitney U-tesztet használtam. Csehország esetében az eredmények az alábbiak:

$p = 0,455$; $U = 1217$, a fejlett akciócsoportok MR értéke = 33 és a fejletlenebb akciócsoportok MR értéke = 81

A teszt eredménye alapján nem mutatható ki statisztikailag szignifikáns különbség a fejlettebb és fejletlenebb akciócsoportok között a Hoover-index értékek tekintetében Csehországban.

Bár az átlagos rangok (MR) alapján a fejlettebb akciócsoportok Hoover-index értékei alacsonyabb rangot kaptak ($MR = 33$), mint a fejletlenebb akciócsoportok ($MR = 81$). Ez arra utal, hogy a fejlettebb akciócsoportok Hoover-index értékei valóban kisebbek lehetnek (azaz egyenletesebb lehet a forráselosztás), de mivel a különbség nem szignifikáns ($p = 0,455$), ez az eltérés statisztikailag nem igazolható.

Szlovákia esetében a vizsgálati eredmények az alábbiak:

$p=0,714$; $U=95$; a fejlettebb akciócsoportok MR értéke=15,69 és a fejletlenebb akciócsoportok MR értéke= 14,44

Ez azt jelenti, hogy nincs szignifikáns különbség a fejlettebb és a fejletlenebb akciócsoportok Hoover-index értékei között, tehát nem állapítható meg, hogy a fejlettebb akciócsoportoknak alacsonyabb (egyenletesebb) a forráselosztásuk. Bár a fejlettebb akciócsoport átlagos rangja magasabb (15,69), mint a fejletlenebb akciócsoport (14,44), a különbség kicsi, és mivel a p-érték nem szignifikáns, nem tekinthetjük ezt a különbséget statisztikáikat jelentősnek.

A magyar akciócsoportokkal végzett teszt eredményei a következők:

$p= 0,785$; $U=1097$; a fejlettebb akciócsoportok MR értéke=42 és a fejletlenebb akciócsoportok MR értéke= 54

Magyarország esetében szinte ugyanaz mondható el, mint az előzőekben Csehország esetében, miszerint a teszt nem mutatott szignifikáns különbséget a fejlettebb és a fejletlenebb akciócsoportok Hoover-index értékei között.

Bár az átlagos rangok alapján a fejlettebb csoportok Hoover-index értékei kisebbek lehetnek (egyenletesebb forráselosztást sugallnak), ez az eltérés nem elég nagy ahhoz, hogy statisztikailag igazolható legyen.

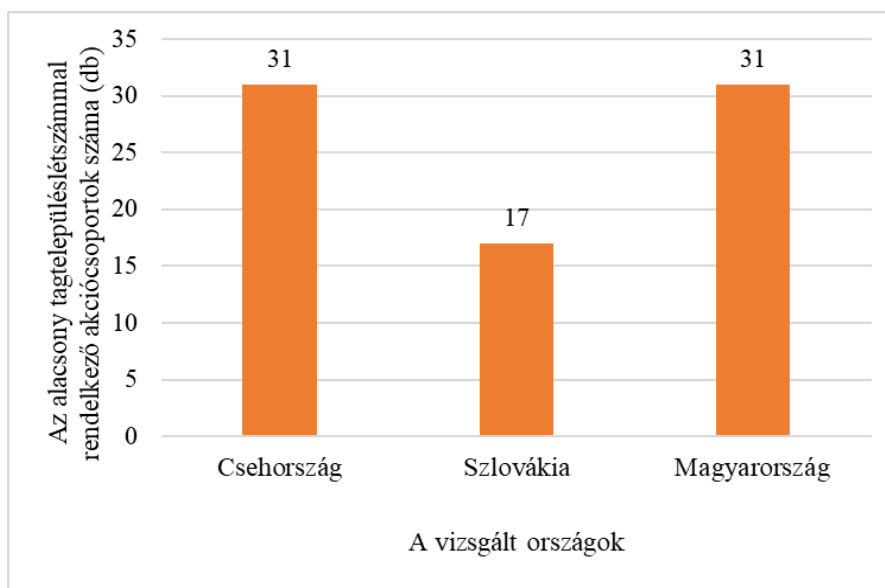
Véleményem szerint a LEADER helyi akciócsoportok tagtelepüléseinek száma egy igen sarkalatos pont egy akciócsoport életében. Ha kevesebb a tagtelepülések száma egyszerűbb a kommunikáció, az információáramlás, a személyes konzultációs lehetőségre is nagyobb hangsúly tudnak fektetni, több segítséget tudnak nyújtani a munkaszervezetben dolgozók, ha kevesebb települést kell gondozniuk, valamint jobban oda tudnak figyelni arra, hogy szélesebb körnek juttassanak LEADER forrásból támogatásokat. Ennek megfelelően a kevesebb tagtelepüléssel rendelkező LEADER helyi akciócsoportok egyenletesebben tudnak forrást biztosítani településeik számára. Ezt ellensúlyozhatja ugyanakkor, ha rendelkeznek olyan tagtelepüléssel, amely a saját akciócsoportjuk forrásra jogosult lakosságának 20%-át⁸ lefedik, abban az esetben az a „nagy” település „elszívja” a LEADER forrásokat a többi településtől és a forráselosztási egyenlőtlensége magas lesz ezeknek az akciócsoportoknak.

A fejlesztési források eloszlását vizsgáló munkák egy része kiemeli, hogy a LEADER források elnyerésében a kisvárosok szerepeltek sikeresebben, míg a periférián elhelyezkedő, kisebb települések kevésbé részesültek ezekből (Cañete, et al.; 2017, Janeté, et al., 2018). Más szerzők szerint a LEADER programban az informális körülmények nagyban befolyásolják a döntéshozatalt (Moharja, 2007; Marquardt et al., 2012; Vönk et al., 2014). Magyarországgal kapcsolatban olvasni

⁸ A 20%-os érték meghatározása Ondřej Konečnýval, a Mendel Egyetem intézetigazgatójával történt konzultáció során történt.

olyan megállapításokat, hogy tevékenykednek olyan akciócsoportok, amelyek visszaélnék a rájuk bízott döntéshozatali jogkörrel (Finta, 2015).

A három ország akciócsoportjait a tagtelepüléseik létszáma alapján sorba rendeztem, és az így kapott listát öt egyenlő részre osztottam. A felső kvintilisbe tartozó akciócsoportokat tekintem az alacsony tagtelepülésszámú akciócsoportoknak. Az elvégzett számítás alapján úgy vélem, hogy a 18 vagy annál kevesebb tagtelepüléssel rendelkező akciócsoportok mondhatók kevesebb tagtelepülésszámú helyi közösségnek. A három országban összesen 79 darab ilyen HACCS-ot találunk a vizsgált időszakban (38. ábra).

38. ábra: A vizsgált országok alacsony tagtelepülésszámú akciócsoportjainak darabszáma országon kenti bontásban

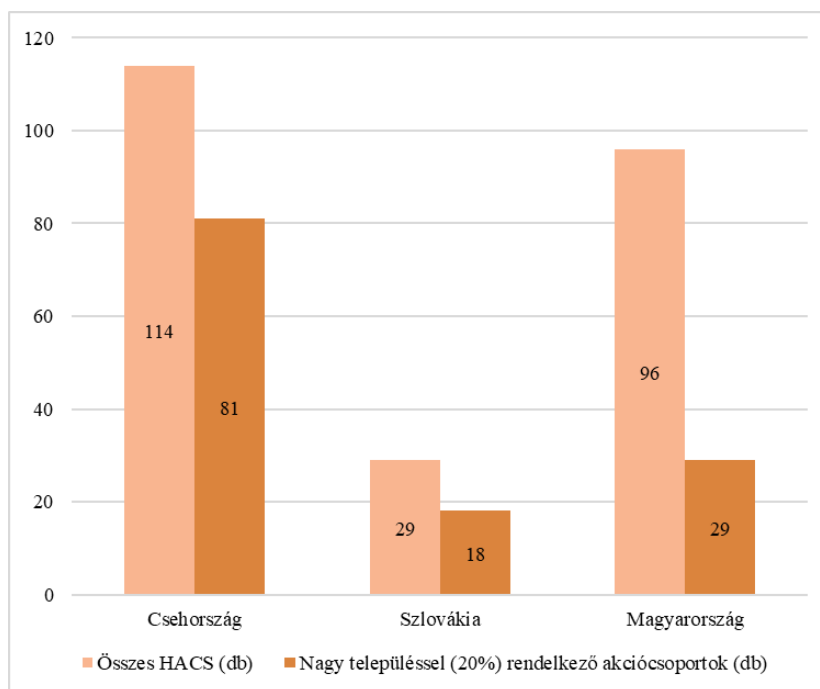
Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Ezt követően megvizsgáltam ezeket a szervezeteket országonként, hogy rendelkeznek-e olyan tagtelepüléssel, amelynek lakosság száma kiteszi az akciócsoport támogatásra jogosult lakosság számának 20%-át.

Feltételeztem, hogy amennyiben egy nagyobb település van az akciócsoportban, abban az esetben az magához vonzza a forrásokat, mivel ott nagyobb a társadalmi tőke, több a pályázatok elnyerésére alkalmas vállalkozás, amelyek a beruházási projekteket könnyedén meg tudják maguknak előlegezni. A kisebb, periférikus települések kevésbé tudnak érdemben hozzájárulni, vagy csatlakozni a fejlesztési programokhoz, hacsak kimondottan nem övezi ezt a kérdéskört kiemelt figyelem és tudatosan alakítják úgy (Kovács et al., 2011; Somlyódy né Pfeil, 2020), például az akciócsoportokon belül, hogy a marginális csoportok is minél szélesebb körben

bekapcsolódjanak a programba. Ehhez a helyi közösségeknek fel kell ismernie azt, hogy a LEADER programnak a célja hivatalosan nem az, hogy még jobban növeljük a különbségeket a települések között.

Akciócsoportonként maximum egy olyan település van, az akciócsoport összlakosságának 20%-át kiteszi. Megvizsgálva a három országot, Csehországban volt a vizsgált időszakban a legtöbb ilyen egység (39. ábra)

39. ábra: A nagy településsel rendelkező akciócsoportok számának alakulása országonként

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

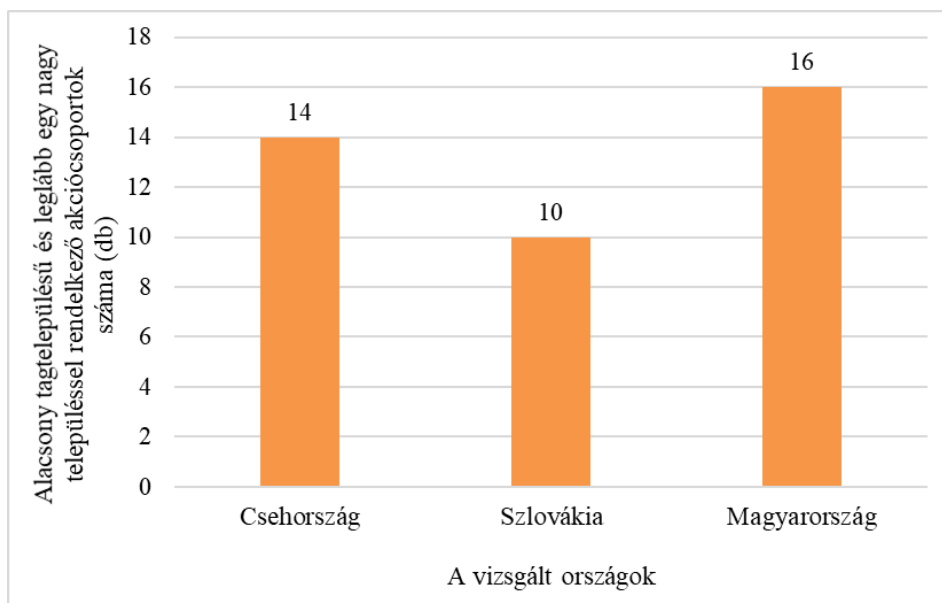
Csehországban az összes, 114 helyi akciócsoport közül 81-ben van olyan település, amely az egész akciócsoport népességének több mint 20%-át lefedi, tehát az akciócsoportok 71%-át jelenti. Azoknak az akciócsoportoknak, amelyekben van nagy település átlagosan a teljes HACS lakosságának 30%-át teszik ki, valamint átlagosan a források 13%-át nyerték el az akciócsoporton belül kiosztott forrásokból.

17. táblázat: A vizsgált három ország akciócsoportjaiban található települések vizsgálata

	Csehország	Szlovákia	Magyarország
Nagy településsel (20%) rendelkező akciócsoportok (db)	81 (71%)	18 (62%)	29 (30%)
Nagy települések rendelkező akciócsoportok melyben magas a forráselosztási egyenlőtlenség (db)	53 (65%)	6 (33%)	23 (79%)

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Miután azonosítottam azokat az akciócsoportokat, amelyek tagtelepülései között van olyan, ahol a támogatásra jogosult lakosság aránya eléri az akciócsoport lakosságának legalább 20%-át (17. táblázat), összehasonlítottam ezeket az adatbázisban szereplő azon csoportokkal, amelyek a 2007–2013 közötti időszakban legfeljebb 18 tagtelepüléssel rendelkeztek.

40. ábra: Alacsony tagtelepüléssel és legalább egy nagy településsel rendelkező akciócsoportok számának országonkénti bontása a 2007–2013 közötti időszakban
Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Mindhárom országban találni olyan akciócsoportokat, amelyre igaz az az állítás, hogy alacsony tagtelepülésszámmal rendelkeznek és van a települései között olyan amelyik az akciócsoport forrásra jogosult lakosságszámának 20%-át lefedi. Ez az együtt állás Csehországban 14, Szlovákiában 10, míg Magyarországon 16 HACS-ra volt igaz (40. ábra).

A 18. táblázatban láthatjuk a cseh akciócsoportok adatait. Ezeknek a helyi közösségeknek az átlagos Hoover-index értéke 46% volt, mely már egy közepes egyenlőtlenséget mutat a forráselosztások tekintetében. Az ábrázolt akciócsoportok közül a legkisebb arányú forráshoz az MAS Hornácko a Ostrožsko elnevezésű HACS jutott. Ennek a csoportnak 17 tagtelepülése van, a Hoover-index értéke pedig 47 volt. Minden tagtelepülésének juttatott LEADER forrást. A legnagyobb települése Veselí nad Moravou volt, viszont erre a településre jutott a legkevesebb LEADER forrás (406.000 cseh korona ~ 4.700.000 Ft.).

A 18. táblázatban található akciócsoportok közül a legnagyobb arányú LEADER forráshoz a Podhůří Železných hor akciócsoport jutott, amelynek 10 tagtelepülése volt, ezek közül 3 egyáltalán nem részesült LEADER forrásból. Azonban a legnagyobb települése Chotěboř, kiemelkedően magas mértékben tudta megszerezni a LEADER forrásokat az akciócsoporton belül, 8.592.448 cseh koronára (~ 96.000.000 Ft.) pályáztak sikeresen a településen, amely majd a 30%-át jelenti az akciócsoport összes forrásának.

18. táblázat: Azok a cseh akcióscsoportok, amelyek kevés tagtelepüléssel rendelkeztek a 2007–2013 közötti időszakban, valamint az akcióterületükön volt nagy település

HACS neve	Hoover-index értéke (%)	Tagtelepülések száma (db)	Nagy település lakosságának százalékos aránya az egész HACS lakosságához (%)	A nagy település által elnyert LEADER források százalékos aránya a HACS-ban kiosztott összes LEADER forráshoz képest (%)
MAS Broumovsko+	34	14	31	10
MAS Český ráj a Střední pojizeří	43	12	36	23
MAS Hornácko a Ostrožsko	47	17	31	1,1
MAS Nizký Jeseník	42	17	28	6
MAS Ploština	54	16	26	4,5
MAS Říčansko	42	16	27	18,2
MAS Rozvojové partnerství Regionu Hranicko	52	14	54	15
MAS Šluknovsko	41	18	29	7,1
MAS Třeboňsko	51	16	21	9,2
MAS Uničovsko	48	9	52	5,1
MAS Vyhlídky	53	11	53	9,1
MAS Zlatá cesta	43	6	87	16,6
Obecně prospěšná společnost pro Český ráj	50	15	46	16
Podhůří Železných hor	51	10	76	28,5

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

A szlovák akcióscsoportok Hoover-index értékei már jóval alacsonyabbnak mutatkoztak, átlagosan az értékük 32%. Ami jóval elmaradt az előzően bemutatott

cseh átlagos Hoover-index értékhez képest. A legkiegyenlítettibb forráseloszlást az Aurórámén elnevezésű HACS mutatta. Tagtelepüléseinek száma 14 darab volt, ezek közül 2 nem részesült LEADER forrásból. A legnépesebb települése Lehnice, amely a források 16,8%-át nyerte el, azaz 432.727 eurót (~125.500.000 Ft.). A legmagasabb egyenlőtlenséget Miestna akčná skupina Chopok juh érte el. A tagtelepüléseinek száma pedig 9 volt a vizsgált időszakban. Ezek közül 3 település nem részesült LEADER forrásból és ezek közül az egyik település éppen a legnagyobb lakosságszámú Podbrezová (19. táblázat).

19. táblázat: A szlovák akciócsoportok, amelyek kevés tagtelepüléssel rendelkeztek a 2007–2013 közötti időszakban, valamint az akcióterületükön volt nagy település

HACS neve	Hoover-index értéke (%)	Tagtelepülések száma (db)	Nagy település lakosságszámának aránya az egész HACS lakosságszámához (%)	A nagy település által elnyert LEADER források aránya a HACS-ban kiosztott összes forráshoz képest (%)
Miestna akčná skupina mikroregiónu Teplička	27	4	39	38,9
Agroprameň	17	14	20	23
MAS Šafrán	34	16	20	16,8
Miestna akčná skupina Chopok juh	66	9	39	0
Miestna akčná skupina Rudohorie, o.z	41	15	23	5,9
Miestna akčná skupina Stará Čierna voda	21	6	30	46,1
Občianske združenie pre rozvoj regiónu Spiš	33	9	33	11,6
OZ Mikroregión Radosinka	21	11	21	9,2
Partnerstvo BACHUREŇ	30	12	46	9,2
Podpoľanie	31	17	39	8,4

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

A magyar akciócsoporthoz átlagos Hoover-index értékei a legmagasabbak a három ország közül, 48%-os átlagos forráselosztási egyenlőtlenséget mutattak az 20. táblázatban ábrázolt akciócsoporthoz. A legalacsonyabb forráselosztási egyenlőtlenséget Maros-völgyi Leader Egyesület mutatta. A legnagyobb települése Makó azonban nem jutott egyáltalán LEADER forráshoz, ezen kívül még 3 település volt, amely semmilyen mértékben nem részesült a vizsgált forrásból. A legmagasabb egyenlőtlenséget az Alsó-Tisza Vidék Fejlesztéséért Egyesület mutatta, mely egészen magas 82%-os Hoover-index-szel osztotta szét a forrásokat a tagtelepülései között, annak ellenére, hogy minden településnek volt nyertes LEADER projekje. A legtöbb forrást azonban nem a legnagyobb támogatásra jogosult lakosságszámmal rendelkező Szentek kapta, amely még így is a források 31%-ára sikeresen pályázott, hanem a jóval kisebb támogatásra jogosult lakosságszámmal a programban résztvevő Csongrádon került leírásra.

20. táblázat: Azok a magyar akciócsoporthoz, amelyek kevés tagtelepüléssel rendelkeztek a 2007–2013 közötti időszakban, valamint az akcióterületükön volt nagy település

HACS neve	Hoover-index értéke (%)	Tagtelepülések száma (db)	Nagy település lakosságszámának százalékos aránya az egész HACS lakosságszámához (%)	A nagy település által elnyert LEADER források százalékos aránya a HACS-ban kiosztott össze forráshoz képest (%)
A Vásárhelyi Vidék Jövőjéért Egyesület	62	4	82	83,4
Alsó-Tisza Vidék Fejlesztéséért Egyesület	82	12	44	31
Gerje-sztók Helyi Vidékfejlesztési Közösség Egyesület	46	13	48	2,7
HA-VER Hajdúsági Versenyképesség Nonprofit Kft.	49	7	35	42,1
Hortobágyi Leader Nonprofit Kft.	43	11	33	37,9
Kis-Duna-Menti Vidékfejlesztési Egyesület	44	10	27	75,9

Körösök Völgye Akciócsoport Nonprofit Kft.	38	18	26	39,6
Maros-völgyi Leader Egyesület	28	17	51	0
Mezőföld Helyi Közösség Egyesület	48	10	24	20,2
Nagykunságért Térségi Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	62	8	31	7,4
Tisza-menti Leader Közhasznú Egyesület Kht.	44	8	37	53,2
Tiszatér Leader Egyesület	44	16	25	22,3
Tisza-tó Térsége Leader Egyesület	46	15	26	22,8
Tiszazugi-Leader Vidékfejlesztési Programiroda Nonprofit Kft.	29	10	36	65,2
Üde-Kunság Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	53	12	24	14,2
Velencei-tó Térségfejlesztő Egyesület	56	9	35	30,7

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

A három ország tekintetében, az akciócsoportoknak, amelyek megfelelően kevés tagtelepüléssel (18 alatti) rendelkeznek és van az akcióterületükön olyan település, amely a támogatásra jogosult lakosság szám 20%-át lefedi az átlagos Hoover-index értékük 44% (21. táblázat). Ezek alapján az mondható el, hogy ezen kritériumok alá vont akciócsoportok forráselosztási egyenlőtlensége magas.

21. táblázat: A kevés tagtelepüléssel és az akcióterületükön legalább egy, a lakónépesség 20%-át tömörítő településsel rendelkező akciócsoportok átlagos Hoover-index értékei országankénti bontásban

	Átlagos Hoover-index érték (%)
Csehország	46
Szlovákia	32
Magyarország	48
Összesen:	44

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

A három ország átlagos Hoover-index értékeit tekintve megállapítható, hogy a magyar HACS-okban a legmagasabb a LEADER források elosztásának az egyenlőtlensége, míg a legkisebb egyenlőtlenség Szlovákiában volt tapasztalható (22. táblázat).

22. táblázat: Összefoglaló táblázat a nagy településekkel rendelkező HACS-okról

Hoover-index	Magyarország		Csehország		Szlovákia		összesen	
	összes HAC	nagy-települések	összes HA	nagy-település	összes HACS	nagy-település	összes HACS	van nagy-település
alacsony	11 db 11,4 %	2 db	23 db 20,1 %	0 db	13 db 44,8 %	4 db	47 db 19,6 %	6 db
mérsékelt	20 db 20,8 %	1 db	25 db 21,9 %	1 db	9 db 31 %	4 db	54 db 22,5 %	6 db
közepes	38 db 39,5 %	8 db	31 db 27,1 %	7 db	5 db 17,2 %	1 db	74 db 30,9 %	16 db
közepesen magas	18 db 18,7 %	2 db	28 db 24,5 %	6 db	1 db 3,4 %	0 db	47 db 19,6 %	8 db
magas	9 db 9,3 %	3 db	7 db 6,1 %	0 db	1 db 3,4 %	1 db	17 db 7,11 %	4 db
összesen	96 db 100 %	16 db	114 db 100 %	14 db	29 db 100 %	10 db	239 db 100 %	40 db

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

3.2.4. A HACS-ok szervezeti jellemzői és a forráselosztás közötti kapcsolat

Minden akciócsoporthoz van egy székhelye, legtöbb esetben ott működik az akciócsoporthoz munkaszervezete, fizikailag ott található meg a munkaszervezeti irodák. Jellemzően a székhely település az akciócsoporthoz elnökének (aki sok esetben polgármestere valamely tagtelepülésnek) a települése és oda rendezik be a munkaszervezett irodáját, saját tapasztalatom alapján nem ritkán a polgármesteri hivatal épületébe. Ez a földrajzi közelség – véleményem szerint – ezeknek a településeknek a forrásszerzési lehetőségeit javíthatja.

A 23. táblázatban láthatjuk azoknak az akciócsoporthozoknak a számát és arányát, amelyeknek a székhely települése kapta a legtöbb forrást a IV. tengelyből, valamint azoknak az akciócsoporthozoknak arányát és a számát, amelyek esetében nem a székhely település részesedett a legtöbb forrásban.

23. táblázat: A legtöbb LEADER forrásban részesedett települések az akciócsoporthozokon belül

	Összes akciócsoporthoz száma	Akciócsoporthozok száma, amelyekben a székhely település kapta a legtöbb LEADER forrást	Akciócsoporthozok száma, amelyekben nem a székhely település kapta a legtöbb LEADER forrást
Csehország	114	49 (42,9%)	65 (57%)
Szlovákia	29	10 (34,5%)	19 (65,5%)
Magyarország	96	50 (52%)	46 (48%)
Összesen		109 (45%)	130 (55%)

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Azt láthatjuk, hogy Magyarországon bizonyult igaznak a legnagyobb mértékben, ugyanis az összes, 96 helyi akciócsoporthozból 50-ben a székhelyként működő település nyerte el a legtöbb forrást a IV. tengely kiosztott pénzekből. Tehát megállapítható, hogy a magyar akciócsoporthozok 52%-ánál igazolódott be az állítás, azonban ez az arány sem túl meggyőző. A többi országban még a magyarországinál is kisebb arányú volt azoknak a településeknek a száma, amely székhelyként funkcionált és a legtöbb LEADER forrást kapta.

Amennyiben megvizsgáljuk ugyan ebben a kontextusban az akciócsoporthozokat, de az egy főre jutó forrásokat vesszük alapul, már jóval eltérőbb számokat kapunk (24. táblázat). Láthatjuk, hogy jóval kisebb arányban részesülnek a legtöbb egy főre jutó támogatási összegben a székhely települések az akciócsoporthozokon belül, mintha a teljes LEADER forrásokat nézzük. A székhely településekről általánosságban

elmondható, hogy az akciócsoportokon belül viszonylag népesebb lakosságszámmal rendelkeznek, ezért a hozzájuk eljutó források egy főre lebontott értéke alacsonyabb. Azonban azt is megfigyelhetjük, hogy a magyar akciócsoportok jellemző értéke rendkívül kiemelkedik a másik két ország közül. Magyarországon a „hely szelleme” a munkaszervezet ottlétének támogatást generáló hatása jelentős.

24. táblázat: A legtöbb egy főre jutó LEADER forrásban részesedett település az akciócsoportokon belül

	Összes akciócsoport száma	Akciócsoportok száma, amelyekben a székhely település kapta a legtöbb 1 főre jutó LEADER forrást	Akciócsoportok száma, amelyekben nem a székhely település kapta a legtöbb 1 főre jutó LEADER forrást
Csehország	114	5 (4,3%)	109 (95,7%)
Szlovákia	29	1 (3,4%)	28 (96,6%)
Magyarország	96	25 (26%)	71 (74%)
Összesen		31 (12,9%)	208 (87,1%)

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

A szakirodalom szerint a tapasztaltabb és intézményesebb helyi akciócsoportok befogadóbban, inkluzívabban működhetnek, integrálva a kevésbé fejlett területeket és társadalmi csoportokat is (Lukesch, 2007). Lukesch elméletéből kiindulva feltételezhető, hogy az akciócsoportok támogatáselosztási gyakorlatában is megmutatkozik az intézményesültség mértéke, vagyis, hogy a tapasztaltabb, „régebbi”, jobban beágyazott csoportok egyenletesebb elosztási gyakorlattal rendelkezhetnek.

A réginek nevezett akciócsoportok alatt azokat értem, amelyek a program megvalósítására már a 2004–2006 közötti időszakban létrejöttek és azok a 2007–2013 közötti időszakban is működtek, tehát már a második ciklusukat élték a vizsgált időszakban. Ezzel szemben vannak olyan „új” helyi közösségek, amelyek csak a 2007–2013 közötti időszakban kezdték meg a tevékenységüket. Magyarországon 68, Csehországban 10 HACS működött már a 2004–2006 közötti években, Szlovákiában pedig ezekhez a csoportokhoz egyet sem tudunk sorolni, hiszen a LEADER helyi akciócsoportjaikat a 2007–2013 közötti években hozták létre (25. táblázat).

25. táblázat: Az akció csoportok darabszámának változása 2004-2006-os ciklusról a 2007–2013 közötti ciklusra a vizsgált országokban

	Csehország	Szlovákia	Magyarország
2004-2006	10	0	68
2007–2013	114	29	96

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Csehországban a legmagasabb egyenlőtlenségi csoportba, azaz a 60%-os Hoover-indexet elért HACS-ok csoportjába egy akció csoport sem került be. Azonban a legtöbb – egészen pontosan 4 db HACS – az akció csoportok 40%-a a 40,0–49,9%-os Hoover-indexet produkáló csoportok közé sorolható, a további 3 kategóriába pedig 2-2 akció csoport került. Az újnak tekinthető akció csoportok száma Csehországban igen magas volt, 104 darab. Ezek az akció csoportok igen egyenletesen oszlanak el négy Hoover-index kategória között (26. táblázat).

26. táblázat: A csehországi „rég” és „új” akció csoportok Hoover-index eloszlásai az egyes kategóriákban

	Csehország				
	Hoover-index értékek (%)				
	<30 %	30,0–39,9 %	40,0–49,9 %	50,0–59,9 %	>=60 %
új HACS	21 db (20,1%)	23 db (22%)	27 db (25,9%)	26 db (25%)	7 db (6,7%)
rég HACS	2 db (20%)	2 db (20%)	4 db (40%)	2 db (20%)	0 db (0%)
összesen	23 db	25 db	31 db	28 db	7 db

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Szlovákiában a régi akció csoportok közé nem lehet egyik HACS-ot sem sorolni, hiszen mindet a 2007. év után létesítették. Az új akció csoportok jelentős része 44,8%-a került a legalacsonyabb forráselosztási egyenlőtlenséget mutató akció csoportok közé, míg további 31% került a második, mérsékelt egyenlőtlenséget mutatók (30,0–39,9%) közé (27. táblázat). Tehát, ezek az új szlovák akció csoportok többsége egyenletes forráselosztást biztosított a tagtelepülései között.

27. táblázat: A szlovákiai „rég” és „új” akciósoportok Hoover-index eloszlásai az egyes kategóriákban

Szlovákia					
Hoover-index értékek (%)					
	<30,0 %	30,0–39,9	40,0–49,9 %	50,0–59,9 %	>=60,0 %
új HACS	13 db (44,8 %)	9 db (31%)	5 db (17,2%)	1 db (3,4)	1 db (3,4%)

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Magyarország esetében a „rég” akciósoportok száma 68, az újaké pedig 28. A réginek mondhatók közül a legtöbben (42,6%) a közepes mértékű Hoover-indexűek csoportjába került, ez 29 db-ot jelentett. Az újonnan létesült HACS-ok közül a legtöbb itt is a közepes egyenlőtlenséget mutatók csoportjába került, azonban a közepesen magas és a magas kategóriába is került 5, illetve 4 darab helyi közösség (28. táblázat).

28. táblázat: A magyarországi „rég” és „új” akciósoportok Hoover-index eloszlásai az egyes kategóriákban

Magyarország					
Hoover-index értékek (%)					
	<30,0 %	30,0–39,9 %	40,0–49,9 %	50,0–59,9 %	>=60,0 %
új HACS	2 db (7,1%)	8 db (28,5%)	9 db (32,1%)	5 db (17,8%)	4 db (14,2%)
rég HACS	9 db (13,2%)	12 db (17,6%)	29 db (42,6%)	13 db (19,1%)	5 db (7,3%)
összesen	11 db	20 db	38 db	18 db	9 db

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Az elkészített adatbázisom alapján megállapítható, hogy Csehországban a régi akciósoportok átlagosan 38,9%-os Hoover-index eredményt értek el a LEADER forráselosztások tekintetében, míg az új akciósoportok pedig 41,9%-os értéket értek el. Szlovákiában mivel csak új akciósoportok vannak, ezért összehasonlítás nem lehetséges, azonban az megállapítható, hogy az akciósoportjaik átlagosan 32,1%-os egyenlőtlenséggel osztották szét a forrásait. Magyarország esetében az látható, hogy az új akciósoportok átlagosan 45,6%-os Hoover-indexet értek el, míg az régi akciósoportok pedig ennél kisebb egyenlőtlenséget, azaz 43,8%-ot (29. táblázat).

29. táblázat: A régi és új akciócsoportok Hoover-index értékeinek átlaga

	Átlagos Hoover-index érték (%)		
	Csehország	Szlovákia	Magyarország
új HACS	41,9	32,1	45,6
régi HACS	38,9	–	43,8

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Ezen kalkulációk alapján megállapítható, hogy mind a két országban, ahol ez a vizsgálat érdemben lefolytatható volt, tehát Csehországban és Magyarországon is a régebben, 2007 előtt létrehozott akciócsoportok némiképp egyenletesebben osztották szét a forrásaikat a településeik között, mint azok az akciócsoportok, amelyeket 2007 után létesítettek, ugyanakkor a különbség nem nevezhető szignifikánsnak.

Az új és a régi akciócsoportokat összevettem a forráselosztási egyenlőtlenségi adataikkal (Hoover-index). A vizsgálatot kizárólag a magyar és a cseh akciócsoportokon végeztem el, mivel az előzőekben már ismertetett okokból kifolyólag a szlovák akciócsoportok esetében nincs értelme. A vizsgálatra a Pearson-féle khi-négyzet teszt módszerét alkalmaztam. A vizsgálat elvégzése előtt azt feltételeztem, hogy az akciócsoportok kora összefüggésben van a hozzájuk tartozó forráselosztási egyenlőtlenséggel. A vizsgálati eredmények a magyar akciócsoportok esetében az alábbiak:

$$p = 0,000$$

A teszt eredménye alapján, ahol a p-érték 0,000, azt jelenti, hogy szignifikáns kapcsolat van az akciócsoportok kora és a hozzájuk tartozó forráselosztási egyenlőtlenség között Magyarországon. A kapott eredmények nagyon valószínűtlenül jöttek létre véletlenül, és erős statisztikai bizonyíték van arra, hogy az akciócsoportok kora és a forráselosztás egyenlőtlensége között valóban van összefüggés.

Csehország esetében a teszt eredménye az alábbi:

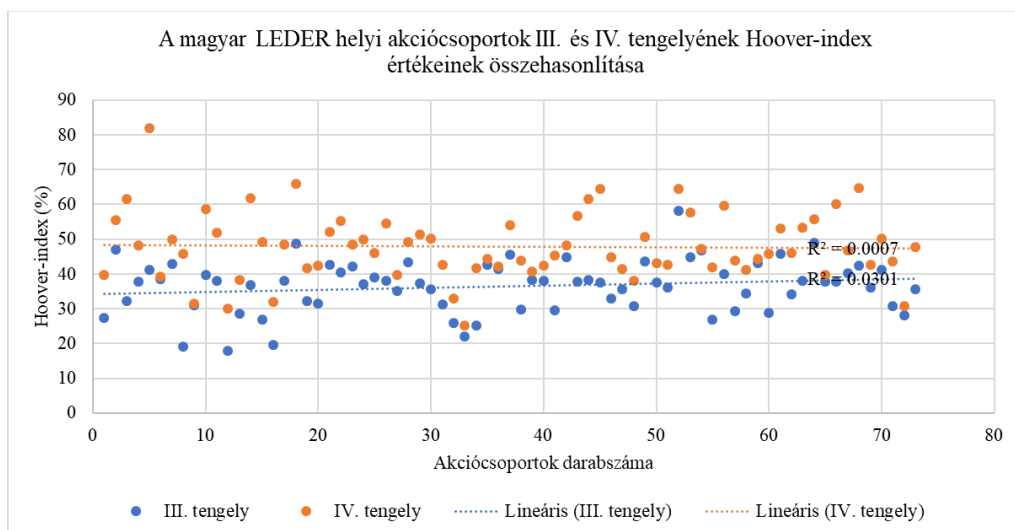
$$p = 0,000$$

Ez az eredmény megegyezik a magyar akciócsoportok eredményével, tehát a szignifikáns p-érték azt sugallja, hogy az akciócsoportok kora ténylegesen befolyásolja a forráselosztás mértékét vagy mintázatát Csehországban.

A magyar akciócsoportok a másik két országtól eltérően a III. tengely megvalósításában is szerepet játszottak, azonban ennél a tengelynél nem ők döntöttek a kedvezményezettekről, itt a központi döntéshozatal volt a jellemző. Ellentétben a IV. tengellyel, ahol mivel teljes mértékben az akciócsoportok döntöttek a kedvezményezettekről, ezért részrehajlóbbak tudtak lenni bizonyos településekkel, személyekkel ezáltal több LEADER forrást juttatni nekik.

A helyi gazdasági, politikai, valamint társadalmi elit és a személyes, rokon, vagy éppen baráti kapcsolatok, illetve a hallgatóságos ugyanannyira számítanak a döntéshozatalban, mint a hivatalos intézmények esetében a papírra vetett bürokratikus szabályok. Az igazi, jól felépített fejlődés csak e két rendszer, a bürokratikus és a hallgatóságos együttműködése esetén valósulhat meg. (Nemes, 2004) Az informális elemek szerepe a döntéshozatalban a LEADER valóságában sokkal fontosabb, mint a formális szabályoké (Volk et al., 2014).

A kutatásom során felállított adatbázis tartalmazza mind a III. és a IV. tengely teljes, településekre lebontott kiosztott forrás adatait. Az adatbázisban minden akciócsoportnak összevettem a III. és a IV. tengelyből kiosztott forráselosztási egyenlőtlenségi indexét. Ezek alapján az mutatkozott meg, hogy a 96 darab magyar LEADER helyi akciócsoport közül 70 esetben kisebb forráselosztási egyenlőtlenség adódott a III. tengelyből kiosztott forrásaiból (41. ábra). Ennek a legfőbb oka az lehet, hogy a III. tengely forrásainak kiosztása központilag történt, nem pedig helyi szinten, így az akciócsoporton belüli személyes kapcsolatok nem játszhattak szerepet a források odaítélésben.

41. ábra: A magyar LEADER helyi akciócsoportok III. és IV. tengelyében kiosztott források egyenlőtlenségeinek és az akciócsoport méretének összevetése
 Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Az adatbázisban szereplő adatok alapján megállapítható, hogy az esetek 73%-ban a III. tengely forrásai egyenletesebben oszlanak el, mint a IV. tengely forrásai. Ez igazolja is a szakirodalomban megfogalmazottakat is, miszerint a teljeskörűen a HACS által adminisztrált IV. tengelyes projektek esetében nagy a befolyása a helyi

baráti és rokoni kapcsolatoknak, ezáltal részrehajlóbbak tudnak lenni bizonyos esetekben a pályázókkal.

A 30. táblázatban láthatjuk azon akció csoportokat és a hozzájuk tartozó Hoover-index értékeket, amelyek a III. tengelyben nem mutattak egyenletesebb forráselosztást mint a IV. tengelyben. Összesen 23 akció csoportot lehet megemlíteni, ezek közül pedig az akció csoportok 64%-a már a második ciklusát élte a vizsgált időszakban. A táblázatban láthatjuk, hogy nagyon sok esetben igen kicsi különbség mutatkozott a III. és a IV. tengely Hoover-index értékei között. Kiemelendő a 88 tagtelepülésű Dél-Baranyai Határmenti Települések akció csoportja mely szinte a legalacsonyabb forráselosztási egyenlőtlenséget mutatta a felsorolt akció csoportok közül, mind a két tengely tekintetében 30% alatt maradt a Hoover-index értéke. Viszont annak ellenére, hogy a Hoover-index hasonló elosztási egyenlőtlenséget mutatott a III. tengelyből sokkal több település részesedett, mint a IV. tengelyből, azonban a III. tengelyben volt néhány kiemelkedő település, amely nagyobb arányban hívott le sikeresen forrásokat. A IV. tengelyre viszont az volt a jellemző, hogy kevesebb mint a települések fele nem részesedett forrásból és a részesedettek között pedig csupán két kiemelkedő települést találunk.

30. táblázat: Azon akció csoportok, amelyek a III. tengelyből osztott források tekintetében nem mutattak egyenletesebb forráselosztást mint a IV. tengelyben

Akció csoport neve	Hoover-index III. tengely	Hoover-index IV. tengely	Tagtelepülések száma	Akció csoport működési ciklusainak
3-as Kézfogás Nonprofit Kft.	35,94	35,87	24	1
Alpokalja-Ikva Mente Leader Egyesület	40,86	39,16	39	2
Bakony és Balaton Keleti Kapuja Egyesület	35,43	31,99	22	2
Bakonyalja-Kisalföld Kapuja Vidékfejlesztési Egyesület	41,75	40,93	25	2
Borsod-Torna-Gömör Egyesület	48,12	18,44	78	2
Börzsöny-Duna-Ipoly Vidékfejlesztési Egyesület	36,79	36,32	17	2
Dél-Baranya Határmenti Települések	29,25	29,13	88	2
Dél-Borsodi LEADER Egyesület	54,17	44,52	37	2
Dél-Mátra Közhasznú Egyesület	34,32	13,71	24	2

DIPO Duna-Ipoly Határmenti Együtműködések Helyi Közösségek Közhasznú Egyesület	54,27	36,87	19	1
Éltető Balaton- felvidékért Egyesület	32,05	25,26	60	2
Észak Hevesi Vidék Fejlesztéséért Közhasznú Egyesület	43,31	35,75	33	1
Hajdúvölgy- Körösmente Térség Fejlesztéséért Közhasznú Egyesület	40,52	36,79	16	1
Innovatív Dél-Zala Vidékfejlesztési Egyesület	36,35	26,48	46	2
Körösök Völgye Akciócsoport Nonprofit Kft.	52,57	37,60	18	2
Közép-Tisza-Zagyva Vidékfejlesztési Egyesület	39,69	27,78	17	2
Maros-völgyi Leader Egyesület	45,81	27,55	17	1
Strázsa-Felső Tápó Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	50,28	48,69	12	1
Szigetköz-Mosoni-Sík Leader Egyesület	43,33	18,46	35	2
Tiszasági-Leader Vidékfejlesztési Programiroda Nonprofit Kft.	34,99	28,90	10	1
Vasi Órtorony Közhasznú Egyesület	37,63	34,74	82	1
Zala Termárvölgye Egyesület	58,85	50,52	34	2
Zalai Dombháttól a Vulkánok Völgyéig Egyesület	46,38	36,28	44	2

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Statisztikai hipotézisvizsgálattal ellenőriztem, hogy a III. tengely tengelyhez tartozó Hoover-index értékek vajon statisztikailag is egyenletesebbnek bizonyulnak, mint a IV. tengelyhez tartozó Hoover-index értékek. A Mann-Whitney U-tesztet alkalmaztam a vizsgálatra. Az eredmények az alábbiak:

$p=0,000$; $U=2811$

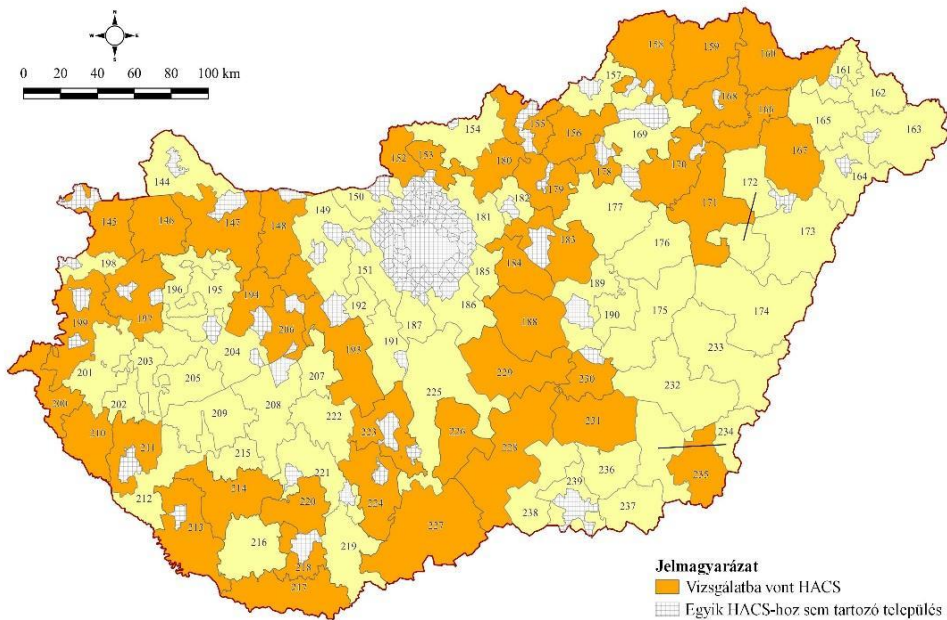
A 3. tengelyhez tartozó MR érték 77,78, a 4. tengelyhez tartozó MR érték 115,22

A $p = 0,000$ eredmény alapján biztosan kijelenthetjük, hogy a III-as és IV-es tengelyekhez tartozó Hoover-index értékek eloszlása között szignifikáns különbség van. Ez azt jelenti, hogy a két csoport nem azonos módon oszlik el, tehát a két tengely között valószínűleg eltérő forráselosztási egyenlőtlenség figyelhető meg.

A III. tengely csoportjának rangjai az összes adat közül alacsonyabban helyezkednek el (77,78), míg a 4. tengely csoportja a ranglistán magasabb helyen áll (115,22), ami arra utal, hogy az a csoport, amely a IV. tengelyhez tartozik, általában nagyobb értékekkel rendelkezik a Hoover-index szempontjából, tehát a forráselosztás egyenlőtlenebb a III. tengelyhez képest.

3.2.3. Az akciócsoportok forráselosza a szimbolikus kiformalódás tükrében

A 96 magyarországi HACS stratégiája közül kutatásom során 44 helyi vidékfejlesztési stratégiájához jutottam hozzá (42. ábra), mely a 2007–2013 közötti tervezési időszakra szolt. Miután megvizsgáltam a stratégiákat az állapítható meg, hogy a 44 stratégia közül 37-ben nem igaz az, hogy a stratégiában a legtöbbször említett település kapta az egy főre eső legmagasabb forrást a IV. tengely forrásaiból.

42. ábra: Az elemzésben résztvevő helyi akciócsoportok
Forrás: Saját szerkesztés⁹

Az 31. táblázat tartalmazza azon 37 db településeit, amelyek a legtöbb egy főre jutó támogatásban részesültek a IV. tengelyből azonban ezek nem a legtöbbször említett települések voltak a saját akciócsoportjuk vidékfejlesztési stratégiájában. A 31. táblázatban szereplő akciócsoportok közül 30 HACS már a 2004-es ciklusban létrejött, tehát a vizsgált időszak volt már a második tervezési időszak, amelyben LEADER akciócsoportként működtek.

⁹ Az akciócsoportok neveit tartalmazó táblázatot a térképen található kódszámmal együtt a tanulmány 1. számú melléklete tartalmazza.

31. táblázat: Az akciócsoportok legtöbb egy főre jutó támogatást elnyert településeinek listája az elérhető vidékfejlesztési stratégiákhoz kapcsolódóan, amelyek a legtöbbször voltak megemlítve a stratégiában

Település neve	HACS neve	1 főre jutó támogatási összeg (Ft)	Támogatásra jogosult lakosság szám (fő)
Kazár	36 Jó Palóc Közhasznú Egyesület	155 521	2109
Olaszfalva	A Bakonyért Vidékfejlesztési Akciócsoport Egyesület	54 125	1124
Detek	Abaúj Leader Egyesület	211 897	307
Csér	Alpokalja-Ikva Mente Leader Egyesület	111 080	48
Felgyő	Alsó-Tisza Vidék Fejlesztéséért Egyesület	1 416	1367
Alsóörs	Bakony és Balaton Keleti Kapuja Egyesület	47 724	1520
Kisigmánd	Bakonyalja-Kisalföld Kapuja Vidékfejlesztési Egyesület	69 667	535
Tésa	Börzsöny-Duna-Ipoly Vidékfejlesztési Egyesület	107 257	95
Tiszabábolna	Dél-Borsodi LEADER Egyesület	202 351	452
Atkár	Dél-Mátra Közhasznú Egyesület	84 104	1776
Szegi	Dél-Zempléni Nektár Leader Vidékfejl. Nonprofit Kft.	232 491	361
Bánk	DIPO Duna-Ipoly Határmenti Együttműködések Helyi Közösségek Közhasznú Egyesület	161 189	699
Bikács	Duna Összeköt Egyesület	345 412	476
Maklár	Eger Vidék Kincsei Térségi Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	34 174	2466
Mohács	Felső-Bácska Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	70 637	650
Nagykátán	Hajt-A Csapat Egyesület	111 957	699
Szentkirály	Homokhátság Fejlődéséért Nonprofit Kft.	59 701	1972
Folyás	Hortobágyi Leader Nonprofit Kft.	85 743	401
Újudvar	Innovatív Dél-Zala Vidékfejlesztési Egyesület	174 786	1071
Jászbaldogháza	Jászági Kistérségi Helyi Közösség Egyesület	39 787	1800
Medgyesegyháza	Kertészek Földje Akciócsoport Egyesület	99 444	4009
Móricgát	Kiskunok Vidékéért Egyesület	58 242	540
Kovácsszénája	Mecsekvidék Helyi Közösség Egyesület	230 874	80

Kárász	Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület	562 067	375
Zalasombatfa	Őrség Határok Nélkül Egyesület	198 956	54
Fenyőfő	Pannónia Kincse Leader Egyesület	211 236	153
Vásárosfalu	Rábaköz Vidékfejlesztési Egyesület	189 116	169
Somogyaszob	Rinya-Dráva Szövetség	81 471	1754
Bögöte	Sághegy Leader Egyesület	186 345	343
Szekszárd	Sárköz-Dunavölgye-Siómente Egyesület	134 328	898
Aba	Sárvíz Helyi Közösség	64 583	4654
Szabolcs	Tiszatér Leader Egyesület	110 465	398
Cserkeszölő	Tiszazugi-Leader Vidékfejlesztési Programiroda Nonprofit Kft.	28 408	2263
Felsőmarác	Vasi Őrtorony Közhasznú Egyesület	633 255	290
Kerkaszentkirály	Zala Zöld Szíve Vidékfejlesztési Egyesület	512 138	283
Komlóska	Zempléni Tájak Vidékfejlesztési Egyesület	119 733	338
Szilvásszentmárton	Zselici Lámpások Vidékfejlesztési Egyesület	1 106 016	214

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

Azok között a települések között, amelyek a legtöbb egy főre jutó támogatást kapták azonban nem a legtöbbször voltak megemlítve az akciócsoportjuk stratégiájában láthatunk egy települést, amely jóval kiemelkedik a többi közül. Szilvásszentmártonban 214 támogatásra jogosult lakos volt a 2007–2013 közötti időszakban. Az egy főre jutó támogatási összeg 1.106.016 Forint volt, azonban ezen a településen az összes elnyert forrás is igen magasnak bizonyult, 236.687.335 forinthez jutott a település. Ami a teljes, az akciócsoport települései között IV. tengelyből szétosztott forrás 28,3%-a. A támogatásra jogosult lakosság száma a településnek pedig csak a teljes akciócsoport támogatásra jogosult lakosság számának 0,5%-a, azonban ez a település az akciócsoport székhelye. Zselici Lámpások Vidékfejlesztési Egyesületnek 48 tagtelepülés tartozott az akcióterületéhez a vizsgált időszakban, melyek közül 14, vagyis a települések 29%-a nem részesült LEADER forrásból.

Azok között a települések között is van egy kiemelkedő egy főre jutó támogatással rendelkező, amelyek a legtöbbször voltak említve az akciócsoportjuk stratégiájában (32. táblázat). Edelény 1.540.607 forint egy főre jutó támogatásban részesedett a IV. tengelyből, a támogatásra jogosult lakosság száma pedig 214 volt 2007–2013 között. Ez a szám a teljes akciócsoport támogatásra jogosult lakosság számának 0,3%-a. A teljes összeg, amelyben Edelény részesedett a IV. tengelyből az 345.095.970 Ft volt.

Ez az összeg pedig a teljes akciócsoportban kiosztott források 30%-a. Megjegyzendő, hogy Edelény szintén az akciócsoport székhelyeként megjelölt település. Borsod-Torna-Gömör Egyesületnek 2007–2013 közötti időszakban 78 tagtelepülése volt. Ezek közül 30 település egyáltalán nem részesült a IV. tengely forrásaiból, tehát a települések 38%-a anélkül maradt.

32. táblázat: Az akciócsoportok legtöbb egy főre jutó támogatást elnyert településeinek listája, amelyek nem a legtöbbször voltak megemlítve a stratégiában

Település neve	HACS neve	HACS ciklusainak száma	1 főre jutó támogatási összeg (Ft)	Támogatásra jogosult lakosság szám
Edelény	Borsod-Torna-Gömör Egyesület	2	1 540 607	224
Kozárd	Cserhátalja Leader Nonprofit Kft.	1	856 845	188
Siklós	Dél-Baranya Határmenti Települések	2	522 437	301
Pétervására	Észak Hevesi Vidék Fejlődéséért Közhasznú Egyesület	1	103 271	2427
Kőröstetétlen	Gerje-sztők Helyi Vidékfejlesztési Közösség Egyesület	2	144 343	876
Nagykálló	Nyírség Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	2	480 953	282
Kiskőrös	Üde-Kunság Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	1	182 795	1325

Forrás: Saját szerkesztés a LEADER támogatási adatokból összeállított adatbázis alapján.

4. Összefoglalás, konklúziók

A kutatásom során vizsgált országok vidéki területeinek történelmi fejlődésében hasonlóságok mellett különbségeket is mutatnak. Ezek az országok megalkották a saját fejlesztéspolitikájukat, amelyek között jelentős eltérések mutatkoztak. Az Európai Unióhoz való csatlakozásuk után ezek a fejlesztéspolitikai szemléletek igazodni kezdtek a közösségi sztenderdekhez. Azonban a tényleges statisztikai mennyiségi határok nem váltak egységessé (népességszám, népsűrűség), még a LEADER programon belül sem, ugyanis a programban részvételre alkalmas települések körét mind a három állam másképpen határolta le. A vizsgált időszakban, 2007–2013-as ciklusban a három ország szakpolitikailag is eltérő célokat határoztak meg, míg Szlovákia csak kísérleti jelleggel vezette be a LEADER-t, a többi ország már rutinos programvégrehajtónak számított, sőt Magyarország kifejezetten azt célozta meg, hogy maximalizálja a bevont vidéki térségek számát, éppen ezért nehéz a három országból összehasonlító elemzést készíteni.

Elméleti fejezetekben körbejártam a vidékfejlesztés fogalmát, amely célja a vidéki térségek alkalmasságának javítása a jellemző környezeti, társadalmi és gazdasági funkciók ellátására. A vidékfejlesztésre a kis léptékűség, az alulról építkezés, a helyi erőforrások, a menedzsment alkalmazása és az innovativitás jellemző, valamint az, hogy az állam szerepe csak a közvetett ösztönzés és a helyi szereplők helyzetbe hozása kell, hogy legyen.

A vidékfejlesztés európai, de akár világ szinten is igen összetett feladat. Mivel a vidéki területek nem egységes, homogén terület ezért a fejlesztését sem lehet egységes módon elvégezni. Ezen problémákra szolgálhat megoldásul a LEADER program, mely forrást biztosít a projektekhez és együttműködésre, együtt gondolkodásra biztatja a kialakított akciócsoport területén élő közösségeket szakértő csoport segítségével, ezáltal hozzá segítve a vidéket a fejlődéshez. A LEADER program sem nevezhető egyértelműen endogénnek, ugyanis a felmerülő költségek jelentős részét általában nem a helyi erőforrásokból, hanem az Európai Unió támogatások biztosítják.

A LEADER programok az 1990-es évek elején indultak, habár a korabeli EU tagállamok esetében legtöbbször nem előzmények nélkül. Az újabb és újabb ciklusokban építhettek a korábbi szakaszok tapasztalataira, illetve lehetőség volt a program egyes szegmentumainak a megváltoztatására is. A program közösségi kezdeményezésként indult, majd a 2000-es évektől a célja az volt, hogy az Európai Unió vidékfejlesztési politikájának egyik fő eleme legyen. A többi közösségfejlesztési módszertől megkülönbözteti a viszonylag nagyméretű területi keret.

A kutatásomban vizsgált országok az Európai Unióhoz való csatlakozás előtt számos kísérleti programot hajtottak végre, amelyeket részben az Európai Unió és

részben pedig egy-egy nemzetközi vagy civil szervezet kezdeményezett. A három ország közül Szlovákia néhány évvel később, lassabban látott hozzá a kezdeményezések végrehajtásához. Csehország a LEADER program egyik eminens megvalósítójává vált az Európai Unióban, míg Magyarország és Szlovákia az élenjáróktól igencsak leszakadva, a sereghajtó programmegvalósító országok közé tartozik.

A három ország közötti különbségek a 2007–2013 közötti időszakban a leginkább az alábbi dolgokban mutatkoztak meg:

- az akciócsoportok méretének, illetve a résztvevő települések körének a lehatárolása
- A HACS-ok eltérő feladat- és felelősségi köre: más európai LEADER végrehajtási modellek meghonosodás
- Végrehajtási intézményrendszer

Jelen dolgozatban céлом volt megvizsgálni a 2007–2013 között működött cseh, szlovák és magyar LEADER helyi akciócsoportokat forráselosztását, egyenlőtlenségi számítások (Hoover-index, a Gini-index és a logaritmikus súlyozott relatív szórás) segítségével. Továbbá céлом volt az elosztási minták lehetséges objektív okainak feltárása, ennek érdekében az adatsorokat összevettem az akciócsoportok népsűrűségi, egy főre eső jövedelmi és munkanélküliségi adataival is. Ez a három mérőszám igen fontos összetevője a vidéki térségeknek, ezek által válik meghatározhatóvá a fejlettségük.

A doktori kutatásom célja az volt, hogy a 2014–2020 közötti időszakban működő akciócsoportok körében kérdőíves felmérést végezzek, amely során arra törekedtem, hogy meghatározzam az akciócsoportok jelenlegi kormányzási szintjét, valamint az intézményesültségi fokokra vonatkozó fontos jellemzőiket. Továbbá, céлом volt feltárni az akciócsoportok legfontosabb tevékenységeit is.

A kérdőíves vizsgálat kérdéseire adott válaszokból megtudhattuk, hogy az akciócsoportok egyik legjelentősebb feladata a tervezés és a forráselosztó tevékenység. Ezen információk birtokában kutatásom során megvizsgáltam az akciócsoportok forráselosztó tevékenységét, valamint áttekinttem a fejlesztési stratégiáikat, azzal a céllal, hogy megvizsgáljam, hogy a legtöbbször, a stratégiában említett település milyen arányban nyert el LEADER forrásokat.

Elvégzett kutatásomból kiderült, hogy mindhárom országban azon akciócsoportok körében magas a forráselosztási egyenlőtlenség, ahol a tagtelepülések száma kisebb, azonban van köztük legalább egy olyan tagtelepülés, amely a teljes akciócsoport összlakosságának a 20%-át lefedi, valamint, hogy a régebben létrehozott akciócsoportok forráselosztó tevékenysége egyenletesebben működik. A magyarországi akciócsoportok többségének igaznak bizonyult, hogy a székhely

települések kapták a legtöbb LEADER forrást. Az akciócsoportok népsűrűségének és a forráselosztó tevékenységének kapcsolata összehasonlításakor nem mutatkozott összefüggés. A gazdaságilag fejlettebb akciócsoportok esetében Szlovákiában egyenletesebb forráselosztás bizonyosodott be a kutatás során, azonban statisztikailag megvizsgálva ez nem szignifikáns, nem tekinthetjük ezt a különbséget statisztikailag jelentősnek. A magyar akciócsoportok LEADER (IV. tengely) és az egyéb vidékfejlesztési forráselosztó (III. tengely) tevékenységének összehasonlítása közben bebizonyosodott, hogy a III. tengely forrásait az esetek nagyobb részében egyenletesebben osztották szét, mint a helyi döntéseken alapuló LEADER forrásokat. A program megvalósítását korábban megkezdő Magyarország és Csehország akciócsoportjainak magasabb irányítási (governance) fejlettségi szinten vannak beérkezett válaszok alapján. A kérdőíves vizsgálat alapján fontos tevékenységnek bizonyult az akciócsoportok életében a tervezés, ebből kifolyólag megvizsgálva a magyar akciócsoportok helyi fejlesztési stratégiáit, arra jutottam, hogy nem a stratégiában legtöbbször említett települések kapták a legtöbb LEADER forrást a 2007–2013 közötti időszakban. A kutatás során feltett kérdések és a hozzájuk kapcsolódó kutatási eredményeket a 33. táblázatban láthatjuk.

33. táblázat: A kutatási kérdésekre adott rövid válaszok

<p>1. kutatási kérdés</p>	<p>Milyen, területi, szimbolikus, formai, funkcionális, (Paasi, 1986.) különbségek figyelhetők meg a kelet-közép európai és a nyugat európai LEADER akciócsoportok körében?</p>	<p>Az akciócsoportok a táji és kulturális határokhoz igazodnak a leginkább. A logó a meghatározó szimbólum az akciócsoportok életében. A válaszadók, aki részt vettek a kérdőíves felmérésben helyi, regionális, központi irányító hatóság munkájával elégedettek, azonban az önkormányzatok számát túl soknak tartják a HACS-okon belül. Ami a tevékenységeket illeti a legjelentősebbnek a tervezést és a forráselosztást határozták meg.</p>
<p>2. kutatási kérdés</p>	<p>Milyen különbségek figyelhetők meg a kormányzási szintek tekintetében az egyes országok között?</p>	<p>A kormányzási szintek vizsgálata után kiderült, hogy a három vizsgált ország közül Csehország a legfejlettebb, ők a „fenntarthatóság” szintjén állnak, őket Magyarország követi, akik az „identitás” szintjén tartanak jelenleg és a sort Szlovákia zárja, amely a fejlettségi szint lehető</p>

		legkezedetlegesebb szintjén tartanak a „túlélés” szintjén.
3. kutatási kérdés	Mely társadalomföldrajzi jellemzők befolyásolják a helyi akciócsoportok esetében a forráselosztást?	A kutatás során kiderült, hogy a népsűrűség nincs hatással a forráselosztásra. A jövedelmi és a munkanélküliség sem befolyásolja az akciócsoportokon belül a források elosztását. Azonban az alacsony tagtelepülésszámú akciócsoportok esetében, ahol nagy méretű település található befolyásoló erővel bírhat a forráselosztásra, ugyanazoknál az akciócsoportoknál, ahol ez a két tényező megjelent, ott magasabbnak bizonyult a forráselosztási egyenlőtlenség. A vizsgált társadalomföldrajzi jellemzők nem mutattak korrelációt az elosztás mintázataival -valószínűleg adatokkal nehezebben leírható, posztpozitívista, ún, puha tényezők (személyes ismertség, lobby, helyi politika stb.) nagyobb mértékben befolyásolták az elosztást.
4. kutatási kérdés	Milyen összefüggés tapasztalható a helyi akciócsoportok szervezeti jellemzői és a forráselosztás között?	Összefüggés mutatkozott az akciócsoportok kora és a forráselosztás egyenlőtlensége között, a régebbi akciócsoportok (2004 óta működő) Hoover-index értékei alacsonyabbnak bizonyultak. A III. tengelyből kiosztott források elosztása egyenletesebbnek adódott, mint a IV. tengelyből származó forrásoké. Abban viszont nem mutatkozott összefüggés, hogy az akciócsoportok székhelyéül szolgáló települések nyerték volna el a legtöbb LEADER forrást az akciócsoportokon belül, kivéve a magyar akciócsoportokat, ahol minimálisan nagyobb azon akciócsoportok száma, ahol a

		székhely település kapta a legtöbb LEADER forrást.
5. kut atási kérdés	Hogyan befolyásolja a vidékfejlesztési stratégiák szóhasználata a forráseloszlást?	Nem mutatkozott azzal kapcsolatban összefüggés, hogy a legtöbb forrást a legtöbbször említett települések nyerték volna el.

Forrás: Saját szerkesztés

A LEADER-források települések közötti megoszlását egyéb társadalmi-gazdasági, vagy épp informális tényezők is befolyásolhatják. Ezért van még lehetőség, más mutatószámok bevonására a vizsgálatba és tovább kutakodni az összefüggések feltárása érdekében.

Azonban a vizsgálati eredményeim alkalmasak arra, hogy rajtuk keresztül megfogalmazzak néhány javaslatot, ajánlást. A kisebb méretű, kevesebb tagtelepülést számláló helyi akciócsoportok nagyobb eséllyel tudnak közösségként funkcionálni, jobban kezelhető, több odafigyelést kaphatnak a munkaszervezet dolgozóitól az egyes települések. Érdemes volna törekedni a minél kisebb akciócsoportok kialakítására. A kisebb területi egységek alkalmasabbak lehetnek az alulról építkező fejlesztések eredményes megvalósítására. Összetettebb projektek megvalósítása érdekében, érdemes volna megfontolni, hogy több alapra kiterjesszék a LEADER program finanszírozását, ne kizárólag agrár-vidékfejlesztés irányába orientálják a fejlesztéseket.

A kutatás továbbfejlesztésére lehetősége – amelyet a jövőben el is kívánok végezni – az, hogy amint lezárul a 2014–2020-as tervezési időszak és elérhetőek lesznek a projektfinanszírozási adatok akkor a jelen kutatásomban vizsgált és feltárt forrás-elosztásbeli egyenlőtlenségeket összehasonlítom a 2014–2020 ciklus adataival. Ezáltal feltárhatók lesznek a 2007–2013 és a 2014–2020 közötti ciklusok finanszírozásának eloszlásbeli különbségei, azok az akciócsoportok, amelyek mindkét ciklusban részt vettek a LEADER program megvalósításában konkrét összehasonlítási alapként szolgálnak. Továbbá lehetőséget látok még abban is, hogy további országok kerüljenek bevonásra a kutatásba, valamint további objektív mérőszámokkal lehetne kiegészíteni a források eloszlások egyenlőtlenségeinek összehasonlítását.

A kutatás korlátjaiként említeném a kiosztott LEADER források adatbázisához való nehéz és időigényes hozzáférést. Sajnos nem létezik egységes Európai Unió adatbázis semmilyen szinten, sem alapadatokat, sem pedig finanszírozási adatokat nem tesz közzé a honlapján az Európai Unió. A kutatást nehezíti, hogy az egyes Európai országok eltérő időben csatlakoztak az Unióhoz, valamint amennyiben esetleg azonos időben történt a csatlakozás, a LEADER program megvalósítása mégsem egyazon időpontban kezdődött meg. A különböző történelmi fejlődés, eltérő

gazdasági szerkezet, a változatos politikai berendezkedések is megnehezíti az országok összehasonlíthatóságát.

5. Summary

The rural areas of the countries examined in my research show both similarities and differences in their historical development. These countries developed their own development policies, which differed significantly from one another. After joining the European Union, these development policy approaches began to align with community standards. However, actual statistical quantitative boundaries, such as population size and population density, did not become uniform—even within the LEADER program—as each of the three countries defined the range of eligible settlements differently. During the examined period, the 2007–2013 programming cycle, the three countries also set different policy objectives. While Slovakia introduced LEADER only on an experimental basis, the other countries were already experienced in program implementation. Moreover, Hungary specifically aimed to maximize the number of rural areas involved. For this reason, conducting a comparative analysis of the three countries proves challenging.

In the theoretical chapters, I explored the concept of rural development, which aims to improve the capacity of rural areas to fulfill their characteristic environmental, social, and economic functions. Rural development is characterized by small-scale approaches, bottom-up processes, the use of local resources, effective management, and innovation. Additionally, the role of the state should be limited to indirect stimulation and empowering local stakeholders.

Rural development is a highly complex task at the European and even global levels. Since rural areas are not uniform or homogeneous, their development cannot be approached in a standardized manner. The LEADER program offers a potential solution to these challenges by providing funding for projects and encouraging cooperation and joint decision-making among communities living within the designated action group areas, with the support of expert groups. This approach helps facilitate rural development. However, the LEADER program cannot be considered entirely endogenous, as a significant portion of the associated costs is typically covered not by local resources but by European Union funding.

LEADER programs were launched in the early 1990s, although in the case of the then-EU member states, they were often not without precedent. In successive cycles, the programs were able to build on the experiences of previous phases, with opportunities to modify certain segments of the program. Initially introduced as a community initiative, from the 2000s onward, the program aimed to become one of the main components of the European Union's rural development policy. What

distinguishes LEADER from other community development methods is its relatively large territorial framework.

Before joining the European Union, the countries examined in my research implemented several experimental programs, initiated partly by the European Union and partly by various international or civil organizations. Among the three countries, Slovakia began implementing these initiatives a few years later and at a slower pace. The Czech Republic became one of the leading implementers of the LEADER program within the European Union, while Hungary and Slovakia, lagging significantly behind the frontrunners, ranked among the least advanced countries in terms of program implementation.

The differences between the three countries during the 2007–2013 period were most evident in the following areas:

- Defining the size of the action groups and the scope of participating settlements
- The differing scope of tasks and responsibilities of the LAGs: the adoption of various European LEADER implementation models
- The implementation institutional system

The aim of this study was to examine the resource allocation of the Czech, Slovak, and Hungarian LEADER Local Action Groups (LAGs) that operated between 2007 and 2013, using inequality calculations (Hoover index, Gini index, and logarithmic weighted relative dispersion). Additionally, I aimed to uncover the possible objective causes of the distribution patterns, for which purpose I compared the data with the population density, per capita income, and unemployment rates of the action groups. These three indicators are crucial components of rural areas, as they help determine their level of development.

The aim of my doctoral research was to conduct a survey among the action groups operating during the 2014–2020 period. In this research, I sought to determine the current governance levels of the action groups and identify key characteristics related to their degree of institutionalization. Additionally, my goal was to explore the most important activities of these action groups.

From the responses to the questionnaire, we learned that one of the most significant tasks of the action groups is planning and resource allocation. With this information, I examined the resource allocation activities of the action groups and reviewed their development strategies, with the aim of investigating how frequently the settlements mentioned in the strategy were awarded LEADER funds.

My research revealed that in all three countries, there is a high level of resource allocation inequality among the action groups where the number of member municipalities is smaller, but there is at least one municipality that covers 20% of the total population of the action group. Additionally, it was found that the resource allocation activities of older action groups operate more evenly. For most of the

Hungarian action groups, it was true that the headquarters settlements received the most LEADER funds. When comparing the population density of the action groups and their resource allocation activities, no correlation was found. Among the economically more developed action groups, Slovakia showed more even resource distribution in the research, but statistically, this was not significant and cannot be considered a statistically meaningful difference. In comparing the LEADER (Axis IV) and other rural development resource allocation activities (Axis III) of Hungarian action groups, it was confirmed that resources from Axis III were more evenly distributed in most cases than LEADER funds, which were based on local decisions. Based on the responses received, Hungary and the Czech Republic, where the programs were implemented earlier, have action groups at a higher level of governance development. According to the questionnaire results, planning emerged as an important activity in the life of the action groups. As a result, after examining the local development strategies of Hungarian action groups, I concluded that the settlements most frequently mentioned in the strategy did not receive the most LEADER funds during the 2007–2013 period. The research questions and their associated findings can be seen in Table 34.

34. táblázat: Short answers to research questions

<p>1st research question</p>	<p>What territorial, symbolic, formal, functional (Paasi, 1986.) differences can be observed among East-Central European and Western European LEADER action groups?</p>	<p>The action groups align most closely with landscape and cultural boundaries. The logo is the defining symbol in the life of the action groups. Respondents who participated in the questionnaire survey are satisfied with the work of local, regional, and central managing authorities; however, they consider the number of municipalities within the LAGs to be too high. Regarding activities, planning and resource allocation were identified as the most significant.</p>
<p>2nd research question</p>	<p>What differences can be observed in terms of governance levels between individual countries?</p>	<p>After examining the levels of governance, it was found that among the three countries studied, the Czech Republic is the most developed, standing at the level of "sustainability." Hungary follows, currently at the level of "identity," while Slovakia ranks last, remaining at the most basic level of development, the "survival" level.</p>
<p>3rd research question</p>	<p>Which socio-geographic characteristics influence the distribution of</p>	<p>The research revealed that population density has no impact on resource allocation. Neither income levels nor unemployment rates influence the distribution of resources within</p>

	resources in the case of local action groups?	the action groups. However, in action groups with a low number of member municipalities that include a large settlement, resource allocation may be affected. In these same action groups, where both factors were present, resource allocation inequality was found to be higher. The examined socio-geographical characteristics did not show any correlation with distribution patterns—likely because so-called "soft" post-positivist factors, which are harder to quantify (such as personal connections, lobbying, and local politics), had a greater influence on the allocation process.
4th research question	What is the relationship between the organizational characteristics of local action groups and the distribution of resources?	A correlation was found between the age of the action groups and the inequality of resource allocation, with older action groups (operating since 2004) showing lower Hoover index values. The distribution of resources allocated from Axis III proved to be more balanced compared to those from Axis IV. However, no correlation was found regarding whether the settlements serving as the headquarters of the action groups received the most LEADER funding within the groups, except in the case of Hungarian action groups, where there was a slightly higher number of cases in which the headquarters settlement received the most LEADER funding.
5th research question	How does the wording of rural development strategies affect the distribution of resources?	No correlation was found between the most frequently mentioned settlements and those that received the most resources.

Author's edition

The distribution of LEADER funds between settlements may also be influenced by other socio-economic or even informal factors. Therefore, there is still an opportunity to incorporate additional indicators into the analysis and further explore the relationships to uncover more connections.

However, the findings of my study are suitable for formulating a few suggestions and recommendations. Local action groups with a smaller size and fewer member municipalities are more likely to function effectively as a community, as the individual settlements can receive more attention from the staff of the working organization. Efforts should be made to establish smaller action groups. Smaller

territorial units may be better suited for the successful implementation of bottom-up development initiatives. To implement more complex projects, it would be worth considering extending LEADER program funding to multiple foundations, rather than solely focusing the developments on agricultural and rural development.

An opportunity for further development of the research—an opportunity I plan to pursue in the future—is that once the 2014–2020 programming period concludes and project financing data becomes available, I will compare the resource allocation inequalities identified and analyzed in this research with the data from the 2014–2020 period. This will allow for the uncovering of distributional differences between the 2007–2013 and 2014–2020 cycles, with action groups that participated in the LEADER program during both cycles serving as a concrete basis for comparison. Additionally, I see the potential to involve more countries in the research and to supplement the comparison of resource allocation inequalities with further objective indicators.

I would mention the difficulty and time-consuming nature of accessing the database of allocated LEADER funds as a limitation of the research. Unfortunately, there is no unified European Union database at any level, and the EU website does not publish basic data or financing data. The research is further complicated by the fact that different European countries joined the Union at different times, and even if the accession happened at the same time, the implementation of the LEADER program did not necessarily start at the same moment. The countries' different historical development, diverse economic structures, and varying political systems also make it challenging to compare them.

6. Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani témavezetőimnek, Dr. Patkós Csabának és Dr. Péntes Jánosnak, akik tanulmányaim alatt végig támogatták és segítettek a munkámat, annak érdekében, hogy a tanulmányaimat sikeresen abszolválhassam, valamint, hogy ez a dolgozat elkészülhessen. Szakmai tanácsaik és iránymutatásaik rendkívül nagy jelentőséggel bírtak a számomra, nagyon sokban segítettek az előrehaladásomat.

Köszönettel tartozom a Szüleimnek a bizalomért és támogatásukért, amit tőlük kaptam az évek során, ennek eredményeképp sikeresen megvalósíthattam a tanulmányai alatt mindazt amire vágytam. Valamint hálával tartozom a tőlük kapott feltétlen szeretetért és megértésért, amit felém tanúsítanak.

Szeretnék köszönetet mondani a Páromnak, Attilának, aki a tanulmányaim során támogatott és megértést tanúsított irányomba, ezáltal ideális körülményeket teremtve számomra, annak érdekében, hogy ez a dolgozat sikeresen elkészülhessen.

Hálás vagyok Ondřej Konečnýnek a brnoi Mendel Egyetem, Területfejlesztési Intézetének intézetigazgatójának, hogy szakmai tanácsaival hozzájárult a doktori

kutatásomhoz. Továbbá köszönettel tartozom Zdeňka Smutnának, a Jan Evangelisa Egyetem, Földrajz Tanszékének adjunktusának, aki a kérdőívek cseh nyelvre történő fordításában volt a segítségemre.

Köszönöm az opponensek – Prof. dr. Kozma Gábor és Dr. Koós Bálint – munkáját, akik kritikai észrevételeikkel és értékelésükkel hozzájárultak ahhoz, hogy a dolgozatom minél színvonalasabb és alaposabb legyen.

Végül, de nem utolsó sorban szeretnék köszönetet mondani minden eddigi tanáromnak a támogatásukért és segítségükért, amelyet az évek alatt kaptam tőlük.

7. Irodalomjegyzék

1. Aubert, F. - Frère, Q. - Lépiciér, D. - Védrine, L. (2022): Decentralization and rural development policies effectiveness: a quasi-experimental evaluation of the LEADER programme. *Regional Studies*, 1-11.
2. Bakos, I. M. - Khademi-Vidra, A. (2019): Empirical Experiences of the Hungarian Alternative Food Buying Communities. *Deturope*, 11(1), pp. 55-73.
3. Bakucs, L.Z. - és Fertő, I. (2013) A vidékfejlesztési programok hatáselemzésének problémái a nemzetközi tapasztalatok tükrében. *ERDÉLYI MÚZEUM*, 75 (3). pp. 70-82. ISSN 1453-0961
4. Barke, M. - Newton, M. (1997): The EU LEADER Initiative and Endogenous Rural Development: the Application of the Programme in Two Rural Areas of Andalusia, Southern Spain. *Journal of Rural Studies*. 13. 319-341. 10.1016/S0743-0167(97)00027-2.
5. Baštová, M. – Hubáčková, V. & Frantál, B. (2011): Interregional differences in the Czech Republic, 2000-2008. *Moravian Geographical Reports*. vol 19. no 1. pp. 2-16. ISSN 1210-8812.
6. Bebbington, A. - Perreault, T. (1999): Social capital, development, and access to resources in highland Ecuador. *Economic Geography*, 75(4), 395-418.
7. Belliggiano, A. - Cejudo, E. - De Rubertis, S. (2020): The Role of Agriculture in Rural Development in Spain and Italy Within the Framework of the LEADER 2007–2013 Programming Period. In: Cejudo, E., Navarro, F. (eds) *Neoendogenous Development in European Rural Areas*. Springer Geography. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33463-5_8
8. Benedek, J. (2019): A társadalmi igazságosságtól a térbeli igazságosságig. In Kocziszky Gy. (szerk.): *Etikus közgazdaságtan*. Magyar Nemzeti Bank (MNB), Budapest, 100–115.
9. Biró, S., Nemes, G., Rácz, K. & Varga, A. (2014): Rural development in Hungary after the EU accession. In: *Rural economies in Central Eastern European Countries after EU enlargement*. Ed.: Agnieszka Wrzochalska, Institute of Agricultural and Food Economics, National Research Institute, Warsaw, 66-84, 2014. ISBN: 9788376584898
10. Biró, Sz. - Nemes, G. (2014): Vidékfejlesztési támogatások, leírások, eredmények. *GAZDÁLKODÁS*, 58 (3). pp. 247-262. ISSN 0046-5518
11. Black, S. - Conway, E. (1995): Community-Led rural development policies in the highlands and islands: The European Community's leader programme. *Local Economy*, 10(3), 229–245. <https://doi.org/10.1080/02690949508726285>
12. Bojnec, S. - Fertő, I. (2019): Farm household income inequality in Slovenia. – *Spanish Journal of Agricultural Research*, 17 (4): 1–11. DOI: 10.5424/sjar/2019174-13996

13. Bonfiglio, A. - Camaioni, B. - Coderoni, S. - Esposti, R. - Pagliacci, F. - Sotte, F. (2017): Are rural regions prioritizing knowledge transfer and innovation? Evidence from rural development policy expenditure across the EU. *Journal of Rural Studies*, 53, 78–87. DOI: 10.1016/
14. Bourdieu, Pierre: The forms of capital. In: John G. Richardson (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press 1986, s. 241-258.
15. Böcher, M. (2008): Regional Governance and Rural Development in Germany: the Implementation of LEADER+. *Sociologia Ruralis*, 48(4), 372–388. DOI: 10.1111/j.1467-9523.2008.00468.x
16. Brković, D. - Hamada, M. (2013): Evaluation of the LEADER Program in Slovak Republic - Case Study LAG "Vršatec". *Агрознање*, 14(2), 251-259
17. Brooks, E. - Kovács, K. (2021): Interventions and resistance: institutional environment and local level autonomy in LEADER. A comparative study. *Tér és Társadalom*, 4., 104-131. <https://doi.org/10.17649/TET.35.4.3390>
18. Brosei, P. (2011): The principles of the Leader approach: lessons learned and future potential for local rural development. - European Economic and Social Committee Public Hearing "Leader as a tool for local development" 20 June 2011, <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/leader-2062011---mr-brosei.pdf>
19. Bruckmeier, K. (2000): LEADER in Germany and the Discourse of Autonomous Regional Development. *Sociologia Ruralis*. 40. 219 - 227. 10.1111/1467-9523.00144.
20. Cañete, J.A. – Cejudo-García, E. - Navarro-Valverde, F. (2017): Desarrollo rural o desarrollo de territorios rurales dinámicos? La contribución a los desequilibrios territoriales por parte de los Programas de Desarrollo en el sur de España, Andalucía. – *Anales de Geografía de la Universidad Complutense* 37(2) pp. 265–295
21. Cañete, J.A. – Navarro, F. - Cejudo, E. (2018): Territorially unequal rural development: the cases of the LEADER Initiative and the PRODER program in Andalusia (Spain). *Eur Plan Stud* 26:726–744
22. Cañete, J.A. - Nieto, A. - Cejudo, E. - Cárdenas, G. (2020): Territorial distribution of projects within the LEADER approach (2007–2013) in extremadura and Andalusia. In Cejudo E, Navarro F (eds) *Neoendogenous development in European rural areas*. Springer, Berlin, pp 87–109
23. Cejudo-García, E. - Navarro-Valverde, F. - Cañete-Pérez, J.A. (2022): Who Decides and Who Invests? The Role of the Public, Private and Third Sectors in Rural Development according to Geographical Contexts: The LEADER Approach in Andalusia, 2007–2015. *Sustainability*, 14(7):3853. <https://doi.org/10.3390/su14073853>

24. Champetier, Y. (2017): LEADER: Back to the future. - AEIDL Publication 28 p. <https://www.aeidl.eu/images/stories/pdf/leaderyves-en.pdf>
25. Chevalier, P. - Mačiulytė, J. - Razafimahefa, L. - Dedeire, M. (2017): The leader programme as a model of institutional transfer: learning from its local implementation in France and Lithuania. *European Countryside* 9(2), 317–341. DOI: 10.1515/euco-2017-0020
26. Chevalier, P. - Maurel, M.C. (2010): Program leader w krajach europy srodkowej. *Więś Rolnictwo*, 149(4), 26–41.
27. Chevalier, P. - Maurel, M.C. (2013): The LEADER programme in Central Europe. A New Local Development Policies. *Acta Universitatis Lodzianis Folia Sociologica* 44, pp. 39-53.
28. Chevalier, P. (2012): What effect does national regulation have on LEADER programming in the EU-27? *Więś Rolnictwo*, 156(3), 9–29.
29. Cleaver, F. (2005): The inequality of social capital and the reproduction of chronic poverty. *World Development*, 33(6), 893-906.
30. Convery, I. - Soane, I. - Dutton, T. - Shaw, H. (2010): Mainstreaming LEADER Delivery of the RDR in Cumbria: An Interpretative Phenomenological Analysis. *Sociologia Ruralis*, 50(4), 372–391. DOI: 10.1111/j.1467-9523.2010.00519.x
31. Copus, A. - Shucksmith, M. - Dax, T. - Meredith, D. (2011): Cohesion Policy for rural areas after 2013. *Studies in Agricultural Economics*, 113, 121-132.
32. Corak, M. (2013): Inequality from Generation to Generation: The United States in Comparison, [w:] R. Rycroft (ed.), *The Economics of Inequality, Poverty, and Discrimination in the 21st Century*, Vol. I.
33. Coulter, P. (1989): *Measuring inequality. A methodological handbook*. Westview Press, London. 204 p.
34. Csapó, J. (2004): Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája különös tekintettel a csatlakozó országokra. *ACTA AGRARIA KAPOSVARIENSIS*, 8(2), 41–50.
35. Csata, A. (2018): Analysis of accessing rural development funds. *Acta Universitatis Sapientiae, Economics and Business*, 6(1), 113–134. DOI: 10.1515/auseb-2018-0006
36. Csátári, B. - Farkas, J. (2006): A magyar vidékies kistérségek új kategorizálása, különös tekintettel a városi hatásokra és a földhasznosítás változásaira. *Tér és Társadalom*, 20(4), pp. 97–109. doi: 10.17649/TET.20.4.1080.
37. Csátári, B. (2001): A vidék földrajzi kérdései. In: Dormány G., Kovács F., Péti M., Rakonczai J. (szerk.) *A földrajz eredményei az új évezred küszöbén: A Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei*. Szeged: SZTE TTK Természeti Földrajzi Tanszék.
38. Cséfalvay, Z. (1988): A szociálgeográfia és a településpolitika reformja Magyarországon. *Települési kutatások 8 – Szociálgeográfiai tanulmányok*. pp. 9-14

39. Csomós, G. (2011): A közép-európai régió nagyvárosainak gazdaságirányító szerepe. *Tér és Társadalom*, 25(3), pp. 129–140. doi: 10.17649/TET.25.3.1872.
40. Csurgó, B. - Kovách, I. (2016): The LEADER Programme in Hungary – Bottom up Development with Top-Down Control? Evaluating the European Approach to Rural Development. Ashgate, Surrey, pp. 53-77. ISBN 9781472443762
41. Dankó, L. - Ogár, Z. (2014): Leader alapú vidékfejlesztés és támogatása társadalmi marketing eszközökkel. In: *Marketingkaleidoszkóp 2014: Innovációvezérelt marketing. Tanulmányok a Marketing Intézet kutatási eredményeiből.* Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc, pp. 101-120
42. Dax, T. - Oedl-Wieser, T. (2016): Rural innovation activities as a means for changing development perspectives – An assessment of more than two decades of promoting LEADER initiatives across the European Union. *Studies in Agricultural Economics*, 118, 30–37. DOI: 10.7896/j.1535
43. Dax, T. - Strahl, W. - Kirwan, J. - Maye, D. (2016): The Leader programme 2007–2013: Enabling or disabling social innovation and neo-endogenous development? Insights from Austria and Ireland. *European Urban and Regional Studies*, 23(1), 56–68. DOI: 10.1177/0969776413490425.
44. Day, I. (1998): Working with the grain? Towards sustainable rural and community development. *Journal of Rural Studies*, 14 (1)
45. De Luca, A. - Nathalie, I. - Gulisano, G. - Strano, A. (2018): Toward an evaluation model for transnational cooperation activities in rural areas: A case study within an EU LEADER project. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. 42. pp. 19-45. 10.2478/bog-2018-0029.
46. Delin, M. (2012): The role of farmers in Local Action Groups: The case of the national network of the Local Action Groups. *Agricultural Economics – Czech*, 58(9), 433–442.
47. d'Hombres, B. - Elia, L. - Weber, A. (2013): Multivariate analysis of the effect of income inequality on health, social capital, and happiness. Publication office of the EU. DOI: 10.2788/68427
48. Dvořáková Líšková, Z. - Klufová, R. & Rost M. (2019): Ex-post Evaluation of Local Action Groups in LEADER Programmes. *Deturope*. 11(1), 4-20.
49. Efremova, I. – Didenko, N. – Rudenko, D. - Skripnuk, D. (2017): Disparities in rural development of the Russian Arctic zone regions. – 23rd Annual International Scientific Conference Research for Rural Development, 2017, Jelgava. Conference Proceedings, Volume 2: 189–194. DOI: 10.22616/rrd.23.2017.067
50. Egri, Z., & Kőszegi, I. (2019): Vidékfejlesztési politika az Európai Unióban. In I. R. Kőszegi (Szerk.), *Vidékfejlesztés jegyzet* (pp. 57–106). Kecskemét, Magyarország: Neumann János Egyetem.

51. Evans, N. - Morris, C. - Winter, M. (2002): Conceptualizing agriculture: A critique of postproductivism as the new orthodoxy. *Progress in Human Geography*, 26(3), 313-332. DOI: 10.1191/0309132502ph372ra.10.1191/0309132502ph372ra
52. Fakowski, J. (2013): Political accountability and governance in rural areas: Some evidence from the Pilot Programme LEADER+ in Poland. *Journal of Rural Studies*, 32, 70–79. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2013.04.008.
53. Faragó, L. (2005): A jövőalkotás társadalomtechnikája. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 240 p. ISBN 963 9542 62 8
54. Faragó, L. (2016): Társadalmi-területi egyenlőtlenségek, *Tér és Társadalom*, 30(3), o. 118–123. doi: 10.17649/TET.30.3.2803.
55. Farkas Tibor (2002): Vidékfejlesztés a fejlődélméletek és a fejlesztési koncepciók tükrében. - In: *Tér és társadalom*, 16. évf., 1. sz., 41-57. p. ISSN 0237-7683.
56. Farkas, J. Zs. – Kovács, A.D. (2018): Kritikai észrevételek a magyar vidékfejlesztésről a vidékfeldrajz szempontjából. *Területi Statisztika* 58(1). pp. 57-83. DOI: 10.15196/TS580103
57. Farkas, T. (2011): A vidéki települések jövője és imázsa. Kézirat, Vidékfejlesztési Szakkolégium, Szent István Egyetem, Gödöllő.
58. Finta, I. & Horeczki, R. (2023): Vidékfejlesztési programok jellegzetességei a periférikus térségekben. *Tér és Társadalom*, 37(3), pp. 53–76. doi: 10.17649/TET.37.3.3504.
59. Finta, I. (2015): Az integrált terület- és vidékfejlesztés eszközei és korlátai Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 29(1), 132–148. <https://doi.org/10.17649/TET.29.1.2673>.
60. Finta, I. (2020): „A vidékfejlesztés lépcsői a rendszerváltástól napjainkig”, *Tér és Társadalom*, 34(4), o. 172–177. doi: 10.17649/TET.34.4.3324.
61. Forgács, CS. (2003): A mezőgazdaság helye és szerepe a vidékfejlesztésben. *Gazdálkodás*, XLVII pp. 70-81.
62. Furby, L. (1980): Collective possession and ownership: A study of its judged feasibility and desirability. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 8(2), 165–183. <https://doi.org/10.2224/sbp.1980.8.2.165>
63. Furmankiewicz, M. - Thompson, N. - Zielin, M. (2010): Area-based partnerships in rural Poland: The post-accession experience. *Journal of Rural Studies*, 26(1), 52–62. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2009.05.001
64. G. Fekete, É. (1998): Bevezetés az alulról vezérelt (bottom up) vidékfejlesztés elméletébe és módszertanába. Szolnok: Kereskedelmi és Gazdasági Főiskola
65. G. Fekete, É. (2001): „Együtt! - De hogyan?” Innovációk a kistérségi fejlesztésekben. Miskolc-Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja
66. Gerencsér, I. – Áldorfai, Gy. (2017): Közösségi szerepvállalás helyi fejlesztési stratégia kialakításában. *Studia Mundi-Economica*, 4 (1). pp. 26-34.

67. Goda, P. - Gerencsér, I. – Vulcz, L. (2023): Vidéki közösségek és uniós fejlesztési források 2007–2013. COMITATUS : ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE, 33 (244). pp. 33-50. ISSN 2732-1797
68. Graves, C. W. (1970): Levels of Existence: an Open System Theory of Values. *Journal of Humanistic Psychology*. Vol. 10(2), pp. 131-155. DOI: 10.1177/002216787001000205
69. Gyuris, F. (2011): A Williamson-hipotézis. Egy koncepció tartalma, kritikája és utóélete. *Tér és Társadalom*, 25. évf. 2. sz. pp. 3–25. doi: 10.17649/TET.25.2.1811.
70. Hajdu, G. - Megyesi, G. B. (2017): A társadalmi tőke, társadalmi struktúra és társadalmi integráció. In: *Társadalmi integráció*. MTA TK Szociológiai Intézet; Belvedere Meridionale, Szeged; Budapest, pp. 155-182. ISBN 978-963-418-010-4
71. Hamza, C. – Sanopoulos, A. – Veronesi Burch, M. – Budzich Tabor, U. – Van Soetendael, M. (2018): Evaluating CLLD – Handbook for LAGs and FLAGs. European Commission, Directorate-General for Maritime Affairs and Fisheries, Director-General. <https://doi.org/10.2771/065399>
72. Herbert-Cheshire, L. (2000): Contemporary strategies for rural community development in Australia: a governmentality perspective *Journal of Rural Studies*, 16 (2), pp. 203-215.
73. High, C. – Nemes, G. (2007): Social learning in LEADER: Exogenous, endogenous and hybrid evaluation in rural development. - *Sociologia Ruralis* 47, 2, pp. 103-119
74. Horváth, Gy. (1998): Európai regionális politika. (1998). Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 501. ISSN 0046-5518
75. Hutchinson, J. and Campbell, M. (1998) Working in Partnership: Lessons from the Literature. Department for Education and Employment, Research Report 63. Sheffield
76. Jámbor A. - Mizik T. (2014): Bevezetés a Közös Agrárpolitikába. Akadémiai Kiadó Zrt, Budapest, 276 p. ISBN:9789630595339
77. Káposzta, J. (2018): A jó kormányzás regionális összefüggései a vidéki térben. *Studia Mundi - Economica*. 5.. pp.70-78. DOI:10.18531/Studia.Mundi.2018.05.03.70-78
- Kassai, Zs. & Ritter K. (2011): Helyi vidékfejlesztési programok a hátrányos helyzetű vidéki kistérségekben, *Gazdálkodás* 55. évfolyam, 2011/4. szám, pp. 337-346 doi.: [10.22004/ag.econ.119915](https://doi.org/10.22004/ag.econ.119915)
78. Kearney, B. - Boyle, G. - Walsh, J. A. (1994): EU LEADER I initiative in Ireland, evaluation and conclusions. Dublin: Department of Agriculture, Food and Forestry
79. Keller, J. - Virág, T. (2019): Possibilités et contraintes des projets de développement fondés sur le lieu : comment atténuer les dépendances hiérarchiques dans un quartier en diaculté, = Possibilities and Constraints of Place-

- Based Development Projects to Temper Hierarchical Dependencies in a Deprived Neighbourhood. *Justice spatiale / Spatial justice*, 13 <http://www.jssj.org>
80. Keller, J. (2020): "Csepp a tengerben" - Gyerekesély program az Encsi kistérségben/járásban avagy a helyi adottságokra építő fejlesztések lehetőségei, *Tér és Társadalom*, 4., 45–70. <https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3309>
 81. Kengyel, Á. (2020): *Európai uniós politikák*. Akadémiai Kiadó Zrt. Budapest, 764 p. ISBN: 9789634545415
 82. Kis, K. - Szekeresné Köteles, R. (2011): A helyi akciócsoportok működése egy országos felmérés tükrében. *Gazdálkodás*, 55 (1). pp. 19-27. ISSN 0046-5518
 83. Kis, K. (2011a): A LEADER-térségek fejlődését akadályozó tényezők értékelése és a helyi akciócsoportok szerepe a helyi fejlődésben. *Közép-Európai Közlemények*, 4 (1). pp. 190-203. ISSN 1789-6339
 84. Kis, K. (2011b): A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai: történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján. *Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok*. 6. pp. 105-112. doi: 10.14232/jtgf.2011.1-2.105-112.
 85. Kisiel, R. - Gierwiatowska, M. (2013): Functioning of the Polish LAG in the context of the LEADER initiative. *Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia*, vol. 12, No. 3, pp. 39-50
 86. Kollai, I. (2019): Elszegényítő központi régiók? A területi egyenlőtlenség lehetséges mozgatórugói Szlovákiában. *Közgazdasági Szemle*, 66 (11). pp. 1125-1144. ISSN 0023-4346.
 87. Kopasz, M. (2005): Multifunkcionális mezőgazdaság az EU törekvéseinek összhangjában. *A Falu* (1). 51–60.
 88. Kovách, I. (2000): LEADER, a New Social Order and the Central- and East European countries. *Sociologia Ruralis* Vol. 40, No 2, pp. 200-207.
 89. Kovach, I. (2000): LEADER, a new social order, and the Central and East European Countries. *Sociologia Ruralis*. Vol. 40 (2): 181-189. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00140>
 90. Kovács, D., - Póla, P. – Finta, I. (2011): A LEADER program és az alulról építkező vidékfejlesztés néhány tapasztalata Magyarországon = *Gazdaság és Társadalom* (3-4) pp. 81-108.
 91. Kovács, T. (2012): *Vidékfejlesztési politika*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus, 224 p.
 92. Kovács-Katona, J., F. Fieldsend, A., Alderson, M., & Szabó, G. (2006). Human and social factors as endogenous factors stimulating the LEADER programme in Hungary. *Rural Areas and Development*, 4, 127–142. ISSN: 2657–4403
 93. Központi Statisztikai Hivatal (2009): *Statisztikai tükör*. III. évfolyam, 103. szám.
 94. Krishna, A. (2002). *Active social capital: Tracing the roots of development and democracy*. Columbia University Press.

95. Krolopp, A. – Marticsek, J. – Petri, M. – Szuda, Z. – Francia, R. (2005): LEADER – Községi kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében. Közép- és Kelet-Európai Munkacsoport a Biodiverzitás Megőrzéséért, Budapest. p. 52
96. Kulcsár, L. (2017): A vidékfejlesztés elméleti megközelítése: regionális és kulturális összefüggések. Kolozsvár: Kriterion
97. Kulcsár, L. (2020): Vidékfejlesztés Magyarországon: mérföldkövek egy göröngyös úton. Térés Társadalom 34. évf., 4. szám, pp. 165-171
98. Lange, A. - Piorr, A. - Siebert, R. - Zasada, I. (2013): Spatial differentiation of farm diversification: How rural attractiveness and vicinity to cities determine farm households' response to the CAP. *Land Use Policy*, 31, 136–144. DOI: 10.1016/j.landusepol.2012.02.010 j.jrurstud.2017.05.005.
99. Larsen, C. A. (2013): The rise and fall of social cohesion: The construction and de-construction of social trust in the US, UK, Sweden and Denmark. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199681846.001.0001>
100. Lengyel, L. (2005): A hazai SAPARD pályázatok tapasztalatai és tanulságai. *Gazdálkodás*, 49 (01). pp.: 3-13. DOI: 10.22004/ag.econ.206037
101. Li, Y. - Qin, X. - Sullivan, A. - Chi, G. - Lu, Z. - Pan, W. - Liu, Y. (2023): Collective action improves elite-driven governance in rural development within China. *Humanit Soc Sci Commun* 10, 600. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02089-9>
102. Lošťák, M. - Hudečková, H. (2010): Preliminary impacts of the LEADER+ approach in the Czech Republic. *Agricultural Economics – Czech*, 56(6), 249–265.
103. Lostak, M., Hudeckova, H. (2010): Preliminary impacts of the LEADER+ approach in the Czech Republic. In: *Agricultural Economics*, no.1, pp. 249-265.
104. Lowe, Ph. – Ray, C. – Ward, N. – Wood, D. – Woodward, R. (1999): Participation in Rural Development. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
105. Lukesch, R. (2007): The LAG handbook. A guide through the stunning world of local actions groups. Brussels: Leader+ Observatory Contact Point
106. Macken-Walsh, A. - Curtin, C. (2012): Governance and Rural Development: The Case of the Rural Partnership Programme (RPP) in Post-Socialist Lithuania. *Sociologia Ruralis*, 53(2), 246–264. DOI: 10.1111/j.1467-9523.2012.00578.x.
107. Madanipour, A. - Shucksmith, M. - Brooks, E. (2021): The concept of spatial justice and the European Union's territorial cohesion. *European Planning Studies* <https://doi.org/10.1080/09654313.2021.1928040>
108. Madarász, I. (2004): A vidék funkciói az Európai Unióban. *A Falu* (4). 35–43.
109. Magda, S. - Bujdosó, Z. - Szűcs, Cs. - Holló, E. (2021): Merre tovább magyar vidék, magyar falu? *GAZDÁLKODÁS*, 65 (6). pp. 492-516. ISSN 0046-5518
110. Major, K. - Nemes Nagy, J. (1999): Területi jövedelemegyenlőtlenségek a

- kilencvenes években. Statisztikai Szemle. 77. évf. 6. sz. pp. 397–421.
111. Margarian, A. (2013): A Constructive Critique of the Endogenous Development Approach in the European Support of Rural Areas. *Growth and Change*, 44(1), 1–29. DOI: 10.1111/grow.12000.
 112. Marquardt, D. – Möllers, J. - Buchenrieder, G. (2012): Social networks and rural development: LEADER in Romania. – *Sociologia Ruralis*, 52. pp. 398–431
 113. Marsden, T. - Munton, R. - Ward, N. - Whatmore, S. (1996): Agricultural Geography and the Political Economy Approach: A Review. *Economic Geography*, 72(4), 361–375. <https://doi.org/10.2307/144519>
 114. Marsden, T. – Murdoch, J. (1998): Editorial: the shifting nature of rural governance and community participation *Journal of Rural Studies*, 14 (1), pp. 1-4
 115. Martínez, F. - Sacristán, H. - Yagüe, J. L. (2015): Are local action groups, under LEADER approach, a good way to support resilience in rural areas?. *Ager* 18, pp. 39–63. DOI: 10.4422/ager.2015.06
 116. Martinović, B., & Verkuyten, M. (2023): Varga Collective psychological ownership as a new angle for understanding group dynamics. *European Review of Social Psychology*, 35(1), 123–161. <https://doi.org/10.1080/10463283.2023.2231762>
 117. Masot, A. N. - Alonso, G. C. (2017): 25 years of the leader initiative as European rural development policy: the case of Extremadura (SW Spain). *European Countryside* 9(2), 302–316. DOI: 10.1515/euco-2017-0019
 118. Maurel, M.C. (2008): Local Development Stakeholders and the European Model: Learning the LEADER Approach in the New Member States. *Sociologicky Casopis*. 44. 10.13060/00380288.2008.44.3.04.
 119. Maurel, M-C. (2013): Transferring the LEADER Model to New Member States: Success or Failure? In: Pálné Kovács et al. (eds.): pp. 391–401.
 120. Medgyesi, M. (2018): Inequality of outcomes and opportunities among the young. In: Carmo, R. –Rio, C – Medgyesi, M. (eds.): *Reducing inequalities*. Cham, SW: Palgrave Macmillan, DOI: doi.org/10.1007/978-3-319-65006-7_8.
 121. Međugorac, V. - Schuitema, G. (2023): Why is bottom-up more acceptable than top-down? A study on collective psychological ownership and place-technology fit in the Irish Midlands. *Energy Research & Social Science*. 96. DOI: 10.1016/j.erss.2022.102924
 122. Mezei, C. - Varjú, V. (2019): A helyi erőforrásokon alapuló helyi fejlesztés lehetőségei az átalakuló hazai hulladékgazdálkodási közszolgáltatásban. *Tér és Társadalom*, 33(2), pp. 41–61. doi: 10.17649/TET.33.2.3089.
 123. Mezei, C. (2006): A települések versenyképességét befolyásoló helyi gazdaságfejlesztési gyakorlat Magyarországon. In Horváth Gy.: *Régiók és települések versenyképessége*. Pécs, MTA RKK. pp. 413–442.
 124. Michálek, A. – Podolák, P. & Sládeková, M.M. (2018): Dynamics of regional

- disparities in Slovakia in 2001 and 2011. *Bulletin of Geography, Socio-economic Series*, vol. 42(42), pp. 99-114. DOI: 10.2478/bog-2018-0033
125. Midmore, P. (1998): Rural policy reform and local development programmes: appropriate evaluation procedures. *Journal of Agricultural Economics*, 49(3), 409–426.
126. Milotová, B. (2011): Implementácia prístupu LEADER na Slovensku: kritický pohľad. In: V. Klímová, V., Žitek, V. (Eds.) XIV. mezinárodní kolokvium o regionálných vedách: zborník prís
127. Miret-Pastor, L. - Svets, K. - Freeman, R. (2020): Towards territorial development in fisheries areas: A typology of projects funded by Fisheries Local Action Groups. *Marine Policy*. 119. doi: 104111. 10.1016/j.marpol.2020.104111.
128. Móricz, Á. (2012): „A térbeli igazságosság nyomában”, *Tér és Társadalom*, 26(2), o. 108–114. doi: 10.17649/TET.26.2.2063.
129. Moseley, M. J. (2003): *Rural Development: Principles and Practice*. SAGE Publications, London.
130. Mosse, D. (2006): Collective action, common property, and social capital in South India: An anthropological commentary. *Economic Development and Cultural Change*, 54(3), 695-724.
131. Nagy, G. (2019): Ellátás és ellátatlanság – köz- és piaci szolgáltatások területi-települési egyenlőtlenségei a vidéki Magyarországon. *Földrajzi Közlemények*, 2., 124–143. <https://doi.org/10.32643/fk.143.2.3>
132. Nagy, Gy. (2020): A környezeti igazságosság térbeli vizsgálatának lehetőségei Magyarországon. Szegedi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola, Disszertáció
133. Nardone, G. – Sisto, R. – Lopolito, A. (2010): Social Capital in the LEADER Initiative: a methodological approach. - *Journal of Rural Studies*, 26, 1, pp. 63-72
134. Navarro, F. A.- Woods, M. - Cejudo, E. (2015): The LEADER Initiative has been a Victim of its own Success. The Decline of the Bottom-Up Approach in Rural Development Programmes. The Cases of Wales and Andalusia. *Sociologia Ruralis* 56(2), 270–288. DOI: 10.1111/soru.12079
135. Nemes Nagy, J (2017): Tér, függés, kohézió, hálózatok. *Területi Statisztika*, 57(1): pp. 3–23. DOI: 10.15196/TS570101
136. Nemes Nagy, J. (2005a): Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai. In: Dövényi Zoltán–Schweitzer Ferenc (szerk.): *A földrajz dimenziói*. MTA FKI, Budapest, pp. 141–158.
137. Nemes Nagy, J. (2005b): Területi egyenlőtlenségek. – In: *Regionális elemzési módszerek* (szerk. Nemes Nagy J.), *Regionális Tudományi tanulmányok* 11. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. pp. 105-136.
138. Nemes Nagy, J. (2009): *Terek, helyek, régiók*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 350

- p.
139. Nemes, G. - Fazekas, Zs. (2007): A paradigm shift – new ways of rural development in Europe. – *Journal of Comparative Economic and Social Systems*, 2. pp. 75–82
 140. Nemes, G. - High, C. (2009): Gondolatok a vidékfejlesztési programok értékeléséről: Társasalmi tanulás a LEADER programban, IEHAS DiscussionPapers, No. MT-DP - 2009/25, ISBN 978-963-9796-83-6
 141. Nemes, G. (2004): *Constructing rural development: models, institutions, policies and the Eastern enlargement*. Ph.D. Centre for the Rural Economy (Newcastle: University of Newcastle)
 142. Nemes, G. (2005): *Integrated rural development: The concept and its operation*. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest.
 143. Nemes–Nagy, J. (2017): Tér, függés, kohézió, hálózatok. *Területi Statisztika*, 1., 3-23. <https://doi.org/10.15196/TS570101>
 144. Nijkamp, P.-Abreu, M. (2009): Regional development theory. In Kitchin, R. – Thrift, N. (eds): *International encyclopedia of human geography*. Elsevier, Amsterdam (9. kötet), pp. 202–207
 145. O’Reilly, J. –Eichhorst, W. - Gábos, A. – Hadjivassiliou, K. – Lain, D. –Leschke, J. – McGuinness, S. – L. Kureková, M. –Nazio, T.– Ortlieb, R. –Russell, R. - Villa, P. (2015): Five characteristics of youth unemployment in Europe. *SAGE Open*, Vol. 5, No. 1., pp. 1–19.
 146. Oedl-Wieser, T. – Strahl, W. – Dax, T. (2010): The LEADER programme 2007-2013: refocusing towards agriculture-oriented activities as a consequence of ‘mainstreaming’ innovative rural action in Austria. Konferencia-előadás. 118th EAAE Seminar „Rural development: governance, policy design and delivery”. Ljubljana, Slovenia, 25-27 August 2010
 147. Olajos I. (2006): *A mezőgazdasághoz kapcsolódó vidékfejlesztés jogának bevezetése Magyarországon*. Doktori értekezés. Miskolci Egyetem. 325 p.
 148. Olajos, I. (2008): *A vidékfejlesztési jog kialakulása és története*. CEDR Agrár- és környezeti jogi monográfiák, 2. . Novotni Alapítvány, Miskolc. ISBN 9789639360570
 149. Olson, M. (1987): *Nemzetek felemelkedése és hanyatlása*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
 150. Opria, A.M. - Roşu, L. - Corodescu-Roşca, E. (2023): West–East Differences in LEADER Program Results—The Expression of Wider Political and Governance Systems. In: Ruepert, G., Ilić, T. (eds) *Young Geographers. Key Challenges in Geography*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-35723-7_2
 151. Osti, G. (2000). LEADER and partnerships: the case of Italy. *Sociologia Ruralis*, 40(2), 172–180. DOI: 10.1111/1467-9523.00139.
 152. Paasi, A. (1986): *The institutionalisation of regions: a theoretical framework for*

- understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia* 164(1), 105-146. DOI: 10.11143/9052.
153. Pálné Kovács, I. (2014): Jó kormányzás és decentralizáció. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 64 p. ISSN: 1419-8959
 154. Papadopoulou, E. - Hasanagas, N. - Harvey, D. (2011): Analysis of rural development policy networks in Greece: Is LEADER really different? *Land Use Policy*, 28, pp. 663–673.
 155. Patkós, Cs. (2004): Az Észak-alföldi régió intézményesülése, különös tekintettel Jász-Nagykun-Szolnok megye szerepére (PhD értekezés, Debreceni Egyetem). 191 p.
 156. Patkós, Cs. (2023): LEADER akciócsoportok intézményesülése, különös tekintettel a visegrádi országokra és Magyarországra. Habilitációs dolgozat, Debreceni Egyetem.
 157. Pažitný, P. – Morvay, K. – Ondriašová, S. - Kling, J. (2004): A déli régiók teljesítőképessége. In: Szerkesztette: Fazekas József & Hunčík Péter: Magyarok Szlovákiában (1989-2004). Fórum Kisebbségi Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely. pp.295-344. ISBN: 80-89249-02-7
 158. Péntes, J. - Kiss, J. P. - Deák, A. & Apáti, N. (2018): Térségi sokszínűség és stabilitás: az iskolázottság települési szintű egyenlőtlenségeinek változása Magyarországon 1990–2011 között. *TERÜLETI STATISZTIKA* 58 : 6 pp. 567-594. , 28 p. (2018)
 159. Péntes, J. (2010): Területi jövedelmi folyamatok az Észak-alföldi régióban a rendszerváltozás után. *Studia Geographica* 26. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 171 p.
 160. Péntes, J. (2013): The dimensions of peripheral areas and their restructuring in Central Europe. *Hungarian Geographical Bulletin* 62 (4) pp. 373–386.
 161. Perlín, R. - Kučerová, S. - Kučera, Z. (2010): Typologie venkovského prostoru Česka. *Geografie*, 115(2), 161–187.
 162. Permingeat, M. - Vanneste, D. (2019): Social capital in rural development projects in Europe – Three LEADER cases in Wallonia analysed. *Belgeo*. DOI: 10.4000/belgeo.34979
 163. Pickett, K., - Wilkinson, R. (2010): *The spirit level: Why equality is better for everyone*. Penguin.
 164. Pike, A., Rodríguez-Poze, A., Tomaney, J. (2006): *Local and Regional Development*. Routledge, London
 165. Pirie, G. (1983): On spatial justice. *Environment and Planning A*, 4., 465–473.
 166. Póla, P. (2019): A vidékfejlesztés helyi erőforrásrendszere. In: *A magyar vidék a XXI. században: Tanulmányok a 70 éves Csatári Bálint köszöntésére*. MTA Közgazdasági és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete, Kecskemét, pp. 264-275.

167. Pollermann, K. - Raue, P. - Schnaut, G. (2013): Rural development experiences in Germany: opportunities and obstacles in fostering Smart places through LEADER. *Studies in Agricultural Economics* 115, 111–117. DOI: 10.7896/j.1228.
168. Pretty, J. (1995): Participatory learning for sustainable agriculture. *World Development*, 23(8), 1247-1263
169. Putnam, R. (1995): Bowling alone: America's declining social capital, *Journal of Democracy*, 6, 1, Baltimore, Johns Hopkins University Press, pp. 65-78. DOI: 10.1353/jod.1995.0002
170. Raagmaa, G. (2015): Territorial governance and core-periphery relations: the implications of European Policy concepts for Central and Eastern Europe. - in: Lang, T., Henn, S., Sgibnev, W. & Ehrlich, K., eds., *Understanding geographies of polarization and peripheralization. New geographies of Europe* (pp. 287-308). London: Palgrave Macmillan.
171. Ray, C. (2002): The EU LEADER Programme. *Sociologia Ruralis*, Volume 40, Issue 2. pp. 163-17, <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00138>
172. Rechnitzer J. - Smahó M. (2011): *Területi politika*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 456 p. ISBN: 9789630590440
173. Ritter, K. (2019): *A vidékbiztonság vidékgazdaság alapjai*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet. 72 p. ISBN: 9789634980490
174. Rodriguez M, - Sanchez L.M. – Cejudo, E. - Camacho J.A. (2019): Variety in local development strategies and employment: LEADER programme in Andalusia. *Agric. Econ. - Czech*. 65(1). pp. 43-50. doi: 10.17221/106/2018-AGRICECON
175. Rubén, M. A. - César, M. P. J. - Roberto, G. A. (2020): Distribution of resources in programs for rural development in México. – *Revista Venezolana de Gerencia*, 25 (89): 330–350. DOI: 10.37960/revista.v25i89.31535
176. Salchner, G. (2014): Setting up effective management in rural development. - In Keszthelyi, A., ed., *Proceedings of FIKUSZ 2014* (pp. 261-272). Budapest: Óbuda University.
177. Salukvadze, J. (2015): The rural Georgia: trends of socioeconomic development. Ł.Sykała, M. Dej O. Wolski (Eds.), *The LEADER Method Transferring Experience of the Visegrad Group Countries to Georgia*. Krakow, p. 228.
178. Sarudi, Cs. (2003): *A térség- és vidékfejlesztés. A magyar térgazdaság és az európai integráció*. Agroinform Kiadó, Budapest; Kaposvári Egyetem, Kaposvár, 308 p. ISBN: 9635027834
179. Sharp, J. - Agnitsch, K. - Ryan V. – Flora, J. (2002): Social infrastructure and community economic development strategies: the case of self-development and industrial recruitment in rural Iowa. *Journal of Rural Studies*, 18 (4), pp. 405-417
180. Shucksmith, M. - Brooks, E. - Madanipour, A. (2021): LEADER and Spatial Justice. *Sociologia Ruralis*, 61: 322-343. <https://doi.org/10.1111/soru.12334>
181. Šifta, M. - Chromy, P. (2017): The importance of symbols in the region formation

- process. - Norsk Geografisk Tidsskrift 71(2), 98-113. DOI:10.1080/00291951.2017.1317285.
182. Šimpachová Pechrová, M. - Boukalová, K. (2015): Differences Among Czech Local Action Groups In Using Selected Principles Of Leader*. *Scientia Agriculturae Bohemica*. 46. 10.1515/sab-2015-0015.
 183. Soja, E. (2000): *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
 184. Somlyódyne Pfeil, E. (2020): A vidéki térségek felzárkóztatásának feltételei és eszközei uniós szemszögből – Visszatérés az endogén erőforrásokra alapozott fejlesztési szemlélettől az újraelosztó támogatáspolitikához Magyarországon”, *Tér és Társadalom*, 34(4), pp. 18–44. doi: 10.17649/TET.34.4.3298.
 185. Starosta, P. (1994): Ruralization and Rurality: Three Perspectives. In Symes, D. – Jansen, A. J. eds.: *Agricultural Restructuring and Rural Change in Europe*. Wageningen, Agricultural University. 65–74.
 186. Šťastná, M. - Vaishar, A. (2017): The relationship between public transport and the progressive development of rural areas. *Land Use Policy*, 67, 107–114. DOI: 10.1016/j.landusepol.2017.05.022.
 187. Stiglitz, J. E. (2012): *The price of inequality: How today's divided society endangers our future*. WW Norton & Company.
 188. Sykała L. - Dej M. - Wolski, O. (2015): Executive summary: information and conclusion from the projects. In Sykała, Łukasz—Dej, Magdalena –Wolski, Oskar: *The LEADER Method Transferring Experience of the Visegrad Group Countries to Georgia*; Institute of Urban Development: Kraków, Poland, 2015; pp. 9–23.
 189. Sykała, L. - Wolski, O. - Trantinová, M. - Eröss, Á. & Hámorník, J. (2015) The LEADER approach in Visegrad Group countries in 2007–2013. In: *The LEADER Method*. Institute of Urban Development, Krakow, pp. 55-87. ISBN 978-83-65105-04-2
 190. Székely, V. (2017): Changes in commuting patterns in the territories covered by LEADER Local Action Groups: Slovakia, 2001 and 2011. *Studies in Agricultural Economics*, 119 (1). pp. 18-25. ISSN 1418 2106
 191. Szemerédi, E. (2017): Alulról jövő kezdeményezések a terület- és településfejlesztésben. *Tér-Gazdaság-Ember* 5:3 pp. 54-72.
 192. Tagai, G. - Bernard, J. - Šimon, M. & Koós, B. (2018): Two faces of peripherality: labour markets, poverty, and population dynamics in Hungary and Czechia. *Regional Statistics*, 8 (2) 19–45. DOI: 10.15196/RS080204
 193. Terluin, I. J. & Post, J. H. (2001): Key messages on employment dynamics in leading and lagging rural regions of the EU. (Az „European Rural Development: Problems, Chances, Research Needs” c. konferencián (2001. május 7-9.) elhangzott előadás anyaga.) *Agricultural Economics Research Institute LEI, The*

- Hague http://www.iiasa.ac.at/Research/ERD/net/pdf/terluin_1.pdf
194. Thuesen, A. A. (2010): Is LEADER Elitist or Inclusive? Composition of Danish LAG Boards in the 2007–2013 Rural Development and Fisheries Programmes. *Sociologia Ruralis*, 50(1), pp. 31–45. DOI: 10.1111/j.1467-9523.2009.00500.x.10.1111/j.1467-9523.2009.00500.x
 195. Tóth, I. Gy. (2003): Jövedelemegyenlőtlenségek – tényleg növekszenek, vagy csak úgy látjuk? *Közgazdasági Szemle*, 3. pp. 209–234.
 196. Uzzoli, A. & Szilágyi D. (2013): A nyugat–kelet és a centrum–periféria relációk a hazai egészségügyenlőtlenségek alakulásában az 1990 utáni válságok idején Magyarországon. *Területi Statisztika*, 4., 306–321.
 197. Váradi, M. M. (2015): Szegénység, projektek, közpolitikák, Tér és Társadalom, 29(1), pp. 69–96. doi: 10.17649/TET.29.1.2678.
 198. Varga, E. (2010): A LEADER Program hazai gyakorlatáról. *Gazdálkodás*, 54 (6), 609– 619
 199. Varga, E. (2012): Civil szervezetek szerepe a magyarországi vidékfejlesztésben. *Agrárgazdasági Kutató Intézet*, Budapest, 80 p. ISBN 978-963-491-580-5
 200. Verkuyten M. & Martinovic B. (2017): Collective psychological ownership and intergroup relations. *Perspectives on Psychological Science*, 12(6), 1021–1039. <https://doi.org/10.1177/1745691617706514>
 201. Vincze, E. (2021): Manifestations of spatial injustice and institutional practices reproducing them. A view on neoliberal spatial planning regime creating territorial unevenness in Romania. *Tér és Társadalom*, 4., 60–75. <https://doi.org/10.17649/TET.35.4.3367>
 202. Vinkóczy, T. (2017): A magyarországi Leader Program eredményessége a 2007–2013-as tervezési időszakban. *Tér - gazdaság - ember : a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karának tudományos folyóirata no. 5* (3). pp. 73–93.
 203. Virág, T. - Jelinek, Cs. (2019): Courtiers en développement et projets fondés sur le lieu dans des quartiers urbains en diaculté. Le cas de Pécs en Hongrie = Development Brokers and Place-Based Projects in Deprived Urban Neighbourhoods: The Case of Pécs, Hungary. *Justice spatiale / Spatial justice*, 13., 1–22. <http://www.jssj.org>
 204. Volk, A. & Bojnec, S. (2014): Local action groups and the LEADER co-financing of rural development projects in Slovenia. *Agricultural Economics* 60. pp. 364–375. doi: 10.17221/180/2013-AGRICECON.
 205. Walsh, J. (1996): Local development theory and practice: recent experience in Ireland. In: Alden, J., Bolan, P. (eds.): *Regional Development Strategies*. Jessica Kingsley Publishers, London. 159– 177.
 206. Ward, N.- McNicholas, K. (1998): Reconfiguring rural development in the UK: objective 5b and the new rural governance. *Journal of Rural Studies*, 14 (1) (1998),

pp. 27-39

207. Wilson, G.A. (2001): From productivism to post-productivism ... and back again? Exploring the (un)changed natural and mental landscapes of European agriculture. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 26: 77-102. <https://doi.org/10.1111/1475-5661.00007>
208. Winter, M. (1996): *Rural Politics: Policies for Agriculture, Forestry and the Environment* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203418536>
209. Woods, M. - Mcdonagh, J. (2011): Europe and the world: globalization and ruraldevelopment (editorial). *European Countryside* 3(3), 153–163. DOI: 10.2478/v10091-012-0001-z.

Egyéb források:

1. EC (2005): 1698/2005/EK – A Tanács rendelete (2005. szeptember 20.) az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról. OJ L 277 (2005. 10. 21). Luxemburg, Európai Közösségek
2. Európai Számvevőszék (2010): 5. számú különjelentés. https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/sr10_05/sr10_05_hu.pdf
3. Fact Sheet (2006): A Leader-megközelítés – Útmutató. Luxembourg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala 141/2008. (X. 30.) FVM rendelet
4. FVM hírlevél 1. szám (2004): [file:///C:/Users/Veselicz%20Ad%C3%A9l/Downloads/leader_2004_10000445%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Veselicz%20Ad%C3%A9l/Downloads/leader_2004_10000445%20(2).pdf) (2023.08.27.)
5. Az Európai Parlament és a Tanács 1305/2013/EU rendelete
6. KAP Stratégia 2023-2027. Approved 28 CAP Strategic Plans (2023-2027): https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/7b3a0485-c335-4e1b-a53a-9fe3733ca48f_en?filename=approved-28-cap-strategic-plans-2023-27.pdf&prefLang=hu (2024.03.05.)
7. OECD (2011): OECD regional typology. 16.p. https://www.oecd.org/cfe/regionaldevelopment/OECD_regional_typology_Nov2012.pdf (2024.03.07.)

8. Ábrajegyzék

1. ábra: LEADER akciócsoportok funkcionális csoportjai 2007-2013 közötti időszakban	6
2. ábra: Az EMVA 4. tengelye.....	25
3. ábra: A LEADER (IV.) tengely megvalósítási ideje a 2007-2013-as időszakban.....	36
4. ábra: A IV. tengely (LEADER 2007-2013) keretében az Európai Unió tagországok részére kifizetett források (euró)	39
5. ábra: A vizsgált három ország LEADER helyi akciócsoportjainak térképe a 2007–2013 közötti időszakban.....	44
6. ábra: A kérdőívet kitöltő személyek pozíciója az akciócsoporton belül (n=223).....	53
7. ábra: A válaszadó által képviselt szervezet típusa (n=223).....	53
8. ábra: A válaszadók legmagasabb iskolai végzettsége (n=223).	54
9. ábra: A főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkező kitöltők diplomájának típusa (n=223).....	55
10. ábra: A kérdőív válaszadóinak lakhelye (n=223).....	56
11. ábra: Az akciócsoportok területének természetes határokhoz való igazodása (n=223)....	56
12. ábra: Az akciócsoportok területének adminisztratív határokhoz való igazodása (n=223).	57
13. ábra: Az akciócsoportok területének néprajzi határokhoz való igazodása (n=223).	58
14. ábra: Az akciócsoportok földrajzi elérhetőségi viszonyainak megítélése (n=223).	59
15. ábra: Az akciócsoportok területi beosztásának megítélése (n=223).....	60
16. ábra: Az akciócsoportok szimbolikus kiformalódása (n=223).	60
17. ábra: A LEADER programot kezelő helyi szakembergárda felkészültségének megítélése (n=223).....	61
18. ábra: A LEADER-t kezelő regionális és nemzeti szakembergárda felkészültségének megítélése (n=223).....	62
19. ábra: A LEADER-t kezelő nemzeti intézményrendszer megítélése (n=223).	63
20. ábra: Az akciócsoportokhoz tartozó önkormányzatok számának megítélése (n=223).	64
21. ábra: Az akciócsoportokhoz tartozó civil szervezetek számának megítélése (n=223).	65
22. ábra: Az akciócsoportokban jelen lévő vállalkozások számának megítélése (n=223).	66
23. ábra: Az akciócsoportban jelen levő magánszemélyek számának megítélése (n=223)....	67
24. ábra: Az akciócsoportban jelen lévő egyéb szervezetek számának megítélése (n=223). .	68
25. ábra: A tervezési folyamat jelentőségének megítélése a vizsgált országok akciócsoportjainak tagsága szerint (n=223).	69
26. ábra: A közösség-szervező, motiváló tevékenység jelentőségének megítélése a vizsgált országok akciócsoportjainak tagsága szerint (n=223).....	70
27. ábra: A forráselosztó tevékenység jelentőségének megítélése a vizsgált országok akciócsoportjainak tagsága szerint (n=223).	71
28. ábra: A LEADER-en kívüli forrásmegszerzés tevékenység jelentőségének megítélése a vizsgált országok akciócsoportjainak tagsága szerint (n=223).....	72
29. ábra: A köz- és magánszektor erősítése tevékenység jelentőségének megítélése a vizsgált országok akciócsoportjainak tagsága szerint (n=223).	73
30. ábra: A vizsgált országok eredményei a Lukesch féle kormányzási szintek megállapítására kitöltött kérdőívek alapján, az ábrán az adott kormányzási szinthez kapcsolódóan beérkezett válaszok száma látható (n=223).....	75
31. ábra: A vizsgált három ország településeinek egy főre eső jövedelmi viszonyának bemutatása a saját országához viszonyítva	77
32. ábra: A vizsgált három ország forráselosztásának Hoover-index értékei (%).....	82
33. ábra: A vizsgált három ország akciócsoportjainak LEADER forráselosztásának Hoover-index értékei.....	84

34. ábra: Csehország forráseloszlásának Hoover-index értékeinek és az akciócsoportok népsűrűségeinek összefüggését ábrázoló diagram	85
35. ábra: Szlovákia forráseloszlásának Hoover-index értékeinek és az akciócsoportok népsűrűségeinek összefüggését ábrázoló diagram	86
36. ábra: A magyar HACS-ok forráseloszlásának Hoover-index értékeinek és az akciócsoportok népsűrűségeinek összefüggését ábrázoló diagram	88
37. ábra: A vizsgált három ország fejlettebb akciócsoportjainak (átlag feletti egy főre jutó jövedelemmel és átlag alatti munkanélküliségi rátával rendelkező) megoszlása az egyes Hoover-index kategóriák között.....	94
38. ábra: A vizsgált országok alacsony tagtelepülésszámmal rendelkező akciócsoportjainak darabszáma országon kenti bontásban	96
39. ábra: A nagy településsel rendelkező akciócsoportok számának alakulása országonként	97
40. ábra: Alacsony tagtelepüléssel és legalább egy nagy településsel rendelkező akciócsoportok számának országokénti bontása a 2007–2013 közötti időszakban.....	98
41. ábra: A magyar LEADER helyi akciócsoportok III. és IV. tengelyében kiosztott források egyenlőtlenségeinek és az akciócsoport méretének összevetése	110
42. ábra: Az elemzésben résztvevő helyi akciócsoportok	114
43. ábra: A vizsgált három ország Gini-index értékei a HACS-okon belül számított egyenlőtlenségekre vonatkozóan.....	157
44. ábra: A vizsgált három ország logaritmikus súlyozott relatív szórás értékei a HACS-okon belül számított egyenlőtlenségekre vonatkozóan, %.....	158

9. Táblázajegyzék

1. táblázat: A 2007-2013 közötti agrár- és vidékfejlesztési források felhasználásának állása 2013. év végéig a vizsgált országokban (%)	38
2. táblázat: A vizsgált országokban található LEADER helyi akciócsoportok tagjainak megoszlása a különböző szférák között (%-os arányban kifejezve)	41
3. táblázat: A vizsgált országok LEADER programjában részt vevő szervezetek és intézmények 2007-2013 között	41
4. táblázat: A jó kormányzás nyolc szintje	48
5. táblázat: A vizsgált három ország akciócsoportjainak darabszáma és a programban részt vevő települések száma a 2007–2013 közötti időszakban	80
6. táblázat: A legegyenlőtlenebb LEADER forráselosztást mutató akciócsoportok Magyarországon	81
7. táblázat: A három vizsgált ország Hoover-index értékeinek megoszlása a kialakított forráselosztási egyenlőtlenség kategóriáiban	83
8. táblázat: A cseh akciócsoportok népsűrűségének és Hoover-index értékének megoszlása	86
9. táblázat: A szlovák akciócsoportok népsűrűségének és Hoover-index értékének megoszlása	87
10. táblázat: A magyar akciócsoportok népsűrűségének és Hoover-index értékének megoszlása	88
11. táblázat: A cseh akciócsoportokra számított jövedelmi értékek és munkanélküliségi adatok összevetése a forráselosztási egyenlőtlenséggel	90
12. táblázat: Szlovák akciócsoportokra számított jövedelmi értékek és munkanélküliségi adatok összevetése a forráselosztási egyenlőtlenséggel	91
13. táblázat: A Miestna kanca skupina Chopok juh 2007–2013 közötti LEADER forrásainak megoszlása a tagtelepülései között	91
14. táblázat: A magyar akciócsoportokra számított jövedelmi értékek és munkanélküliségi adatok összevetése a forráselosztási egyenlőtlenséggel	92
15. táblázat: A Zagyvaság Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület 2007–2013 közötti LEADER forrásainak megoszlása a tagtelepülései között	92
16. táblázat: Az Észak Kelet-Pest Megyei Leader Egyesület 2007–2013 közötti LEADER forrásainak megoszlása a tagtelepülései között	93
17. táblázat: A vizsgált három ország akciócsoportjaiban található települések vizsgálata ...	98
18. táblázat: Azok a cseh akciócsoportok, amelyek kevés tagtelepüléssel rendelkeztek a 2007–2013 közötti időszakban, valamint az akcióterületükön volt nagy település	100
19. táblázat: A szlovák akciócsoportok, amelyek kevés tagtelepüléssel rendelkeztek a 2007–2013 közötti időszakban, valamint az akcióterületükön volt nagy település	101
20. táblázat: Azok a magyar akciócsoportok, amelyek kevés tagtelepüléssel rendelkeztek a 2007–2013 közötti időszakban, valamint az akcióterületükön volt nagy település	102
21. táblázat: A kevés tagtelepüléssel és az akcióterületükön legalább egy, a lakónépesség 20%-át tömörítő településsel rendelkező akciócsoportok átlagos Hoover-index értékei országonkénti bontásban	104
22. táblázat: Összefoglaló táblázat a nagy településekkel rendelkező HACS-okról	104
23. táblázat: A legtöbb LEADER forrásban részesedett települések az akciócsoportokon belül	105
24. táblázat: A legtöbb egy főre jutó LEADER forrásban részesedett település az akciócsoportokon belül	106
25. táblázat: Az akciócsoportok darabszámának változása 2004-2006-os ciklusról a 2007–2013 közötti ciklusra a vizsgált országokban	107

26. táblázat: A csehországi „rég” és „új” akciócsoportok Hoover-index eloszlásai az egyes kategóriákban	107
27. táblázat: A szlovákiai „rég” és „új” akciócsoportok Hoover-index eloszlásai az egyes kategóriákban	108
28. táblázat: A magyarországi „rég” és „új” akciócsoportok Hoover-index eloszlásai az egyes kategóriákban	108
29. táblázat: A régi és új akciócsoportok Hoover-index értékeinek átlaga	109
30. táblázat: Azon akciócsoportok, amelyek a III. tengelyből osztott források tekintetében nem mutattak egyenletesebb forráselosztást mint a IV. tengelyben.....	111
31. táblázat: Az akciócsoportok legtöbb egy főre jutó támogatást elnyert településeinek listája az elérhető vidékfejlesztési stratégiákhoz kapcsolódóan, amelyek a legtöbbször voltak megemlítve a stratégiában.....	115
32. táblázat: Az akciócsoportok legtöbb egy főre jutó támogatást elnyert településeinek listája, amelyek nem a legtöbbször voltak megemlítve a stratégiában	117
33. táblázat: A kutatási kérdésekre adott rövid válaszok	120
34. táblázat: Short answers to research questions	125

10. Mellékletek jegyzéke

1. Mellékletek: A vizsált országok LEADER helyi akciócsoportjainak térképéhez tartozó lista az akciócsoportok teljes nevééről

Helyi akciócsoport neve	Ország	HACS azonosítója a térképen
Zengő-Duna Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	HU	219
Strázsa-Felső Tápió Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	HU	185
Tisza-tó Térsége Leader Egyesület	HU	176
Somló-Marcalmenté-Bakonyalja Leader Akciócsoport Közhasznú Egyesület	HU	195
Zempléni Tájak Vidékfejlesztési Egyesület	HU	160
Alsó-Tisza Vidék Fejlesztéséért Egyesület	HU	231
Tisza-menti Leader Közhasznú Egyesület Kht.	HU	190
Felső-Homokhátság Vidékfejlesztési Egyesület	HU	186
Vasi Őrtorony Közhasznú Egyesület	HU	199
Tolnai Hármas Összefogás Nonprofit Kft.	HU	221
Bihar-Sárrét Összefogás Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	HU	174
Észak Kaposi Partnerek Vidékfejlesztési Egyesület	HU	215
Felső-Tisza Völgye Vidékfejlesztési Egyesület	HU	162
Nagykunságért Térségi Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	HU	175
Zala Termárvölgye Egyesület	HU	203
Körösök Völgye Akciócsoport Nonprofit Kft.	HU	232
Szinergia Egyesület	HU	216
Bakonyalja-Kisalföld Kapuja Vidékfejlesztési Egyesület	HU	148
Abaúj Leader Egyesület	HU	159
Velencei-tó Térségfejlesztő Egyesület	HU	192
Zselici Lámpások Vidékfejlesztési Egyesület	HU	214
Felső-Bácska Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	HU	227
Gerence-Marcál-Rába és Somló Környéke Vidékfejlesztési Egyesület	HU	196
Tiszazugi-Leader Vidékfejlesztési Programiroda Nonprofit Kft.	HU	230
Zalai Témautak Szolgáltató Nonprofit Kft.	HU	202
Innovatív Dél-Zala Vidékfejlesztési Egyesület	HU	211

Közép-Nyírségért és Rétközért Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	HU	165
36 Jó Palóc Közhasznú Egyesület	HU	155
Zagyvaság Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	HU	182
Tisza-Tarna-Rima-Mente Fejlesztéséért Közhasznú Egyesület	HU	177
Észak-Borsodi LEADER Unió Helyi Közösség Egyesület	HU	157
Mecsekvidék Helyi Közösség Egyesület	HU	218
Nyírség Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	HU	167
Vidékünk a Jövők Szövetség	HU	212
Bükk-Mak LEADER Nonprofit Kft.	HU	169
Alpokalja-Ikva-Mente Leader Egyesület	HU	145
Börzsöny-Duna-Ipoly Vidékfejlesztési Egyesület	HU	152
Jászsági Kistérségi Helyi Közösség Egyesület	HU	183
A Vásárhelyi Vidék Jövőjéért Egyesület	HU	236
Körös-Sárréti Vidékfejlesztési Egyesület	HU	233
Homokhátság Fejlődéséért Nonprofit Kft.	HU	229
Zala Zöld Szíve Vidékfejlesztési Egyesület	HU	210
Sághegy Leader Egyesület	HU	197
Érmelléki Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	HU	173
Cserhátalja Leader Nonprofit Kft.	HU	180
Észak-Kelet - Pest Megyei Leader Egyesület	HU	181
Mezőföld Helyi Közösség Egyesület	HU	207
Zalai Dombháttól a Vulkánok völgyéig Egyesület	HU	205
Dél-Balaton Leader Vidékfejlesztési Nonprofit Zrt.	HU	209
Gerje-szatók Helyi Vidékfejlesztési Közösség Egyesület	HU	188
Nyírség Fejlődéséért Leader Egyesület	HU	164
Dunamellék-Felső-Kiskunság-Homokhátság -Sárköz Leader Egyesület	HU	225
Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület	HU	220
Sárköz-Dunavölgye-Siómente Egyesület	HU	224
Dél-Zempléni Nektár Leader Vidékfejl. Nonprofit Kft.	HU	168
Rinya-Dráva Szövetség	HU	213
Bakony és Balaton Keleti Kapuja Egyesület	HU	206
Úde-Kunság Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	HU	226
Dél-Borsodi LEADER Egyesület	HU	170
Duna-Pilis-Gerecse Vidékfejlesztési Egyesület	HU	150
Kiskunok Vidékéért Egyesület	HU	228

Pannónia Kincse Leader Egyesület	HU	147
Göcsej-Hegyhát Leader Egyesület	HU	201
Tiszatér Leader Egyesület	HU	166
Hajt-A Csapat Egyesület	HU	184
Déli Napfény Nonprofit Kft.	HU	239
Koppányvölgyi Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	HU	208
Kertészek Földje Akciócsoport Egyesület	HU	235
Szigetköz-Mosoni-Sik Leader Egyesület	HU	144
Maros-völgyi Leader Egyesület	HU	237
Dél-Mátra Közhasznú Egyesület	HU	179
Felső-Szabolcsi Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	HU	161
Mezőföldi Híd Térségfejlesztő Egyesület	HU	191
Ipoly-Menti Palócok Térségfejlesztő Egyesület	HU	154
Észak Hevesi Vidék Fejlődéséért Közhasznú Egyesület	HU	156
Duna Összeköt Egyesület	HU	223
Rábaköz Vidékfejlesztési Egyesület	HU	146
DIPO Duna-Ipoly Határmenti Együttműködések Helyi Közösségek Közhasznú Egyesület	HU	153
Őrség Határok Nélkül Egyesület	HU	200
Közép-Tisza-Zagyva Vidékfejlesztési Egyesület	HU	189
Homokhátság Vidékfejlesztési Egyesület	HU	238
Hajdúvölgy-Körösmente Térség Fejlesztéséért Közhasznú Egyesület	HU	234
Eger Vidék Kincsei Térségi Vidékfejlesztési Nonprofit Kft.	HU	178
A Bakonyért Vidékfejlesztési Akciócsoport Egyesület	HU	194
Utiro LEADER Egyesület	HU	198
Kis-Duna-Menti Vidékfejlesztési Egyesület	HU	187
Borsod-Torna-Gömör Egyesület	HU	158
Szatmár LEADER Egyesület	HU	163
Völgy Vidék Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület	HU	151
Éltető Balaton-felvidékért Egyesület	HU	204
Sárvíz Helyi Közösség	HU	193
3-as Kézfogas Nonprofit Kft.	HU	222
HA-VER Hajdúsági Versenyképesség Nonprofit Kft.	HU	172
Dél-Baranya Határmenti Települések	HU	217
Hortobágyi Leader Nonprofit Kft.	HU	171
Vértés-Gerecse Vidékfejlesztési Közösség	HU	149

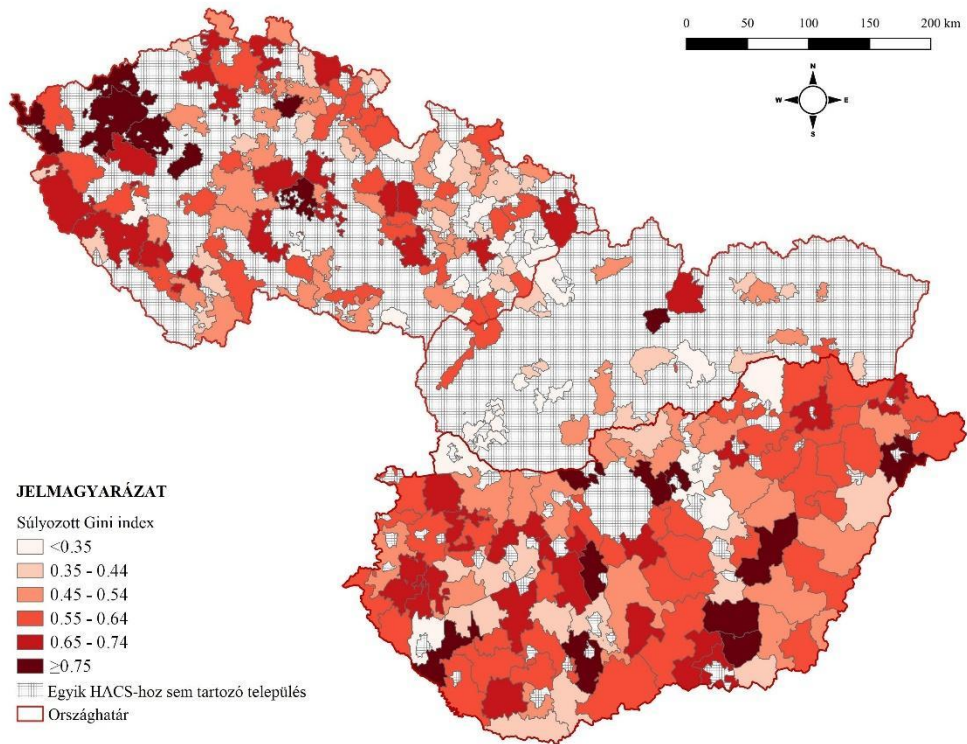
Združenie mikroregiónu SVORNOSŤ	SK	138
Regionálne združenie Dolná Nitra o.z.	SK	137
Podpoľanie	SK	132
Partnerstvo Krtíšskeho Poiplia	SK	133
Partnerstvo BACHUREŇ	SK	125
OZ Mikroregión RADOŠINKA	SK	139
OZ "Partnerstvo pre MAS Terchovská dolina"	SK	120
Občianske združenie Zlatá cesta	SK	134
Občianske združenie pre rozvoj regiónu Spiš	SK	123
Občianske združenie pre rozvoj mikroregiónu „Požitavie – Širočina“	SK	136
Občianske združenie Podhoran	SK	115
Občianske združenie MAS LEV, o.z.	SK	124
Občianske združenie KRAS	SK	130
Naše Považie	SK	119
Miestna akčná skupina Vršatec	SK	117
Miestna akčná skupina Vodný raj – Aquaparadiso - Víziparadicsom	SK	143
Miestna akčná skupina TOKAJ – ROVINA, o. z.	SK	127
Miestna akčná skupina Stará Čierna voda	SK	141
Miestna akčná skupina RUDOHORIE, o. z	SK	129
Miestna akčná skupina MALOHONT	SK	131
Miestna akčná skupina Horný Liptov	SK	121
Miestna akčná skupina HORNÁD-SLANSKÉ VRCHY, o.z.	SK	128
Miestna akčná skupina Dudváh	SK	140
Miestna akčná skupina Chopok juh	SK	122
MAS ŠAFRÁN	SK	126
Kopaničiarsky región – miestna akčná skupina	SK	116
Dolnohronské rozvojové partnerstvo	SK	135
Agropremeň	SK	142
„Miestna akčná skupina mikroregiónu Teplička“	SK	118
MAS Záhoří - Bečva	CZ	63
MAS Krajina srdce	CZ	90
MAS Boskovicko PLUS	CZ	54
MAS Říčansko	CZ	82
MAS Království - Jestřebí hory	CZ	28
LAG Strakonicko	CZ	104

MAS Český ráj a Střední pojizeří	CZ	21
MAS 21	CZ	1
MAS Třeštsko	CZ	92
MAS Hlučínsko	CZ	45
MAS Opavsko	CZ	44
MAS Podještědí	CZ	18
MAS Podhorácko	CZ	94
MAS Mikulovsko	CZ	99
MAS Dolní Poolšaví	CZ	74
MAS Nad Orlicí	CZ	33
MAS Vladař	CZ	7
MAS Ekoregion Úhlava	CZ	105
MAS Labské skály	CZ	12
MAS Partnerství Mošćenka	CZ	69
MAS Kyjovské Slovácko v pohybu	CZ	77
MAS Moravský kras	CZ	55
MAS Otevřené zahrady Jičínska	CZ	23
MAS Mezi Úpou a Metují	CZ	30
MAS Bystřička	CZ	57
MAS Vltava	CZ	108
MAS Podhostýnska	CZ	68
MAS POHODA venkova	CZ	31
MAS Kelečsko - Lešensko - Starojicko	CZ	67
MAS Zlatá cesta	CZ	3
MAS Prostějovský venkov	CZ	56
MAS Světovina	CZ	6
MAS Litomyšlsko	CZ	51
MAS Rožnovsko	CZ	65
MAS Rozvojové partnerství Regionu Hranicko	CZ	62
MAS Pobeskydí	CZ	64
MAS Jemnicko	CZ	96
MAS Svazku obcí Blatenska	CZ	103
MAS Hradecký venkov	CZ	35
MAS Horní Pomoraví	CZ	38
MAS Rakovnicko	CZ	9
MAS České středohoří	CZ	13
MAS Východní Slovácko	CZ	75

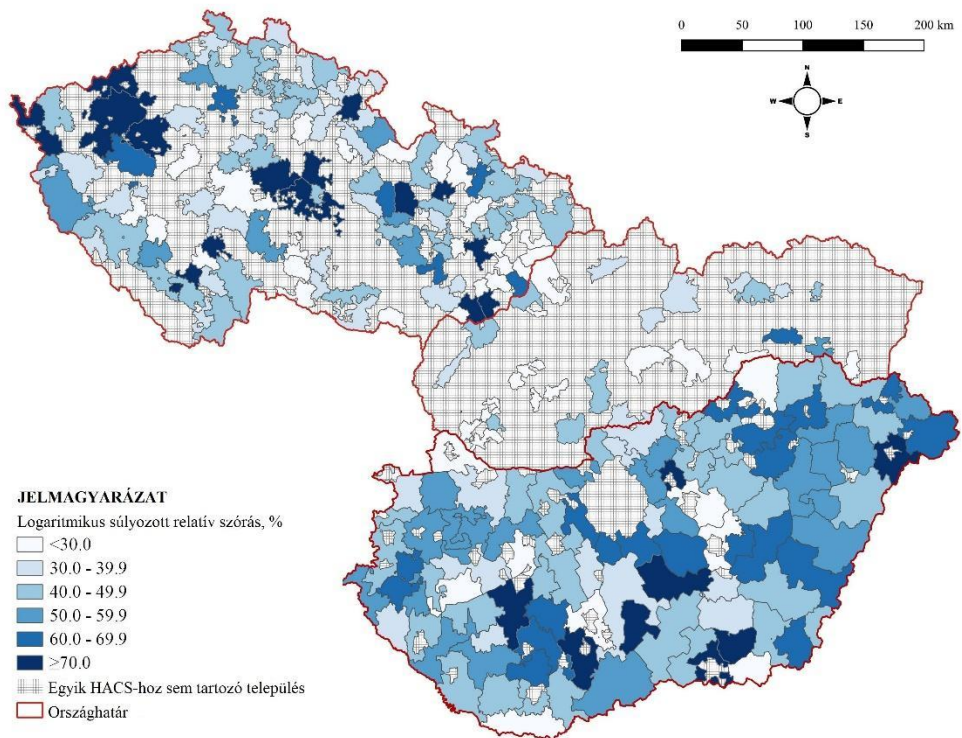
MAS Sdružení Západní Krušnohoří	CZ	8
MAS "Přid'te pobejt!"	CZ	25
MAS Rozkvět zahrady Jižních Čech	CZ	109
MAS Partnerství venkova	CZ	53
MAS Podlipansko	CZ	81
MAS Regionu Poodří	CZ	61
MAS Hlubocko - Lišovsko	CZ	111
MAS Karlštejnsko	CZ	11
MAS Krkonoše	CZ	26
MAS Podchlumí	CZ	29
MAS Český les	CZ	4
MAS Valašsko - Horní Vsacko	CZ	66
MAS Holicko	CZ	34
MAS Lípa pro venkov	CZ	83
MAS Svatojiřský les	CZ	24
MAS Přemyslovské střední Čechy	CZ	10
MAS Pošumaví	CZ	102
MAS Havlíčkův kraj	CZ	88
MAS Svitava	CZ	50
MAS Sdružení Růže	CZ	113
MAS Region Haná	CZ	48
MAS Orlicko	CZ	37
MAS Brána do Českého ráje	CZ	22
MAS Společná cesta	CZ	60
MAS Rýmařovsko	CZ	42
MAS Železnohorský region	CZ	85
MAS Vyhlídky	CZ	17
MAS Blanský les - Netolicko	CZ	110
MAS Pomalší	CZ	114
MAS Sedlčansko	CZ	89
MAS Posázaví	CZ	84
MAS Rozvoj Krnovska	CZ	40
MAS Aktivios	CZ	100
MAS Třeboňsko	CZ	112
MAS Na cestě k prosperitě	CZ	59
MAS Společná CIDLINA	CZ	36
LAG Podralsko	CZ	16

Podhůří Železných hor	CZ	87
MAS Vizovicko a Slušovicko	CZ	70
MAS Hornácko a Ostrožsko	CZ	78
MAS Mikroregionu Frýdlantsko	CZ	19
MAS Sdružení SPLAV	CZ	32
MAS Český západ - Místní partnerství	CZ	5
MAS svatého Jana z Nepomuku	CZ	101
MAS Moravskotřebovsko a Jevíčko	CZ	49
MAS "Chance In Nature - Local Action Group"	CZ	106
MAS Šumperský venkov	CZ	39
MAS Znojenské vinařství	CZ	98
MAS Hornolidečska	CZ	71
MAS Rozvojové centrum Českokamenicka	CZ	14
MAS Mikroregionu Buchlov	CZ	76
MAS Nízký Jeseník	CZ	43
MAS Hrubý Jeseník	CZ	41
MAS Region Pošembeří	CZ	80
MAS Střední Haná	CZ	58
MAS Ploština	CZ	72
Via rustica	CZ	91
MAS Moravskobudějovicko	CZ	95
MAS Sokolovsko	CZ	2
MAS Lužnice	CZ	107
MAS Mikroregion Telčsko	CZ	93
MAS Luhačovské Zálesí	CZ	73
MAS Sdružení pro rozvoj Poličska	CZ	52
Obecně prospěšná společnost pro Český ráj	CZ	20
MAS Královská stezka	CZ	86
MAS Živé pomezí Krumlovsko - Jevišovicko	CZ	97
MAS Strážnicko	CZ	79
MAS Broumovsko+	CZ	27
MAS Šluknovsko	CZ	15
MAS Uničovsko	CZ	46
MAS Moravská cesta (Litovelsko-Pomoraví)	CZ	47

2. számú melléklet: A vizsgált három ország forráselosztásának Gini-index és logaritmikus súlyozott relatív szórás eredményeit ábrázoló térképek

43. ábra: A vizsgált három ország Gini-index értékei a HACS-okon belül számított egyenlőtlenségekre vonatkozóan
Forrás: Saját szerkesztés

44. ábra: A vizsgált három ország logaritmus súlyozott relatív szórás értékei a HACS-okon belül számított egyenlőtlenségekre vonatkozóan, %
 Forrás: saját szerkesztés

3. melléklet: A vizsgált országok részére küldött kérdőív

1. A helyi közösség neve

2. A válaszadó pozíciója az akció csoportnál *Válassza ki az összeset, amely érvényes.*

- Elnök
- A helyi bíráló bizottság tagja
- A munkaszervezet vezetője
- A munkaszervezet tagja
- Tagszervezet képviselője
- Egyéb
-

3. Egyéb, és pedig:

4. A válaszadó életkora (év)

5. Az Ön által képviselt szervezet típusa *Soronként csak egy oválist jelöljön be.*

- Civil szervezet
- Vállalkozás
- Önkormányzat
- Egyéb
-

6. Egyéb, és pedig:

7 A válaszadó legmagasabb iskolai végzettsége *Válassza ki az összeset, amely érvényes.*

- Általános iskola
- Szakmunkás
- Középiskolai érettségi
- Főiskolai/egyetemi diploma
- Doktori fokozat
- Egyéb
- 8. **Egyéb, éspedig:**
- _____

9. **Főiskolai/egyetemi diploma esetén annak típusa** *Válassza ki az összeset, amely érvényes.*

- Tanári
 - Közgazdász
 - Jogi
 - Agrár
 - Műszaki
 - Bölcsész
 - Orvosi
 - Egyéb éspedig:
-

10. Lakóhely

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- A HACS területén lévő falu
- A HACS területén lévő város
- A HACS területén kívül eső falu
- A HACS területén kívül eső város

11. **Az akciócsoport területe leginkább természeti határokhoz igazodik (1: egyáltalán nem jellemző, 6: nagyon jellemző)**
Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1 2 3 4 5 6

☐	☐	☐	☐	☐	☐
-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------

13. Az akciócsoporthatárterülete leginkább adminisztratív határokhoz igazodik (1: egyáltalán nem jellemző, 6: nagyon jellemző) Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

14. Az akciócsoporthatárterülete leginkább néprajzi határokhoz igazodik (1: egyáltalán nem jellemző, 6: nagyon jellemző) Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

15. Az akciócsoporthatárterületének földrajzi elérhetőségi viszonyai megfelelőek (1: egyáltalán nem jellemző, 6: nagyon jellemző) Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

16. Mennyire tartja optimálisnak az akciócsoporthatárterületi beosztását? (1: egyáltalán nem jellemző, 6: nagyon jellemző) Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

17. Mely szimbólumai léteznek a helyi akciócsoporthatárterületnek? Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Logo
 - Zászló
 - Színek
 - Címer
 - Egyéb éspedig:
 -
-

18. Mit ábrázol e helyi akciócsoporthoz készített logo-ja? Írja le néhány szóban!

20. Mennyire elégedett a LEADER-t kezelő helyi szakembertől a felkészültségével? (1: elégedetlen 6: tökéletesen elégedett) Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

21. Mennyire elégedett a LEADER-t kezelő regionális és nemzeti szakembertől a felkészültségével? (1: elégedetlen 6: tökéletesen elégedett) Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

22. Mennyire elégedett a LEADER-t kezelő nemzeti intézményrendszerrel (pld. minisztériumok, közreműködő szervezetek, irányító hatóság) (1: elégedetlen 6: tökéletesen elégedett) Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

23. Hogyan ítéli meg az akciócsoporthoz készített önkormányzatok számát? Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Túl sok
- Megfelelő
- Túl kevés
- Nem tudom eldönteni

24. Hogyan ítéli meg az akciócsoportban lévő civil szervezetek számát? *Soranként csak egy oválist jelöljön be.*

- Túl sok
- Megfelelő
- Túl kevés
- Nem tudom eldönteni

25. Hogyan ítéli meg az akciócsoportban lévő vállalkozások számát? *Soranként csak egy oválist jelöljön be.*

- Túl sok
- Megfelelő
- Túl kevés
- Nem tudom eldönteni

26. Hogyan ítéli meg az akciócsoportban lévő magánszemélyek számát? *Soranként csak egy oválist jelöljön be.*

- Túl sok
- Megfelelő
- Túl kevés
- Nem tudom eldönteni

27. Hogyan ítéli meg az akciócsoportban lévő egyéb szervezetek számát? *Soranként csak egy oválist jelöljön be.*

- Túl sok
- Megfelelő
- Túl kevés
- Nem tudom eldönteni

28. **Hogyan ítéli meg a helyi akciócsoport eddigi tevékenysége alapján az alábbi tevékenységek jelentőségét: tervezés (1: jelentéktelen 6: a legjelentősebb)**
Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

29. **Hogyan ítéli meg a helyi akciócsoport eddigi tevékenysége alapján az alábbi tevékenységek jelentőségét: helyi szereplők facilitálása, közösségfejlesztés (1: jelentéktelen 6: a legjelentősebb)**
Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

30. **Hogyan ítéli meg a helyi akciócsoport eddigi tevékenysége alapján az alábbi tevékenységek jelentőségét: fejlesztési források elosztása (1: jelentéktelen 6: a legjelentősebb)**
Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

31. **Hogyan ítéli meg a helyi akciócsoport eddigi tevékenysége alapján az alábbi tevékenységek jelentőségét: LEADER-en kívüli források elnyerése (1: jelentéktelen 6: a legjelentősebb)**
Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

32. **Hogyan ítéli meg a helyi akciócsoport eddigi tevékenysége alapján az alábbi tevékenységek jelentőségét: a magánszektor és a közszeaktor együttműködésének erősítése (1: jelentéktelen 6: a legjelentősebb)** *Soronként csak egy oválist jelöljön be.*

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

☐	☐	☐	☐	☐	☐
-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------

33. Mely területek szorulnak – az Ön véleménye szerint – erősítésre az akciócsoporthban? (1: nem szorul megerősítésre 6: leginkább megerősítésre szorul)

34. Tervezés

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

35. Helyi szereplők motiválása, közösségfejlesztés *Soronként csak egy oválist jelöljön be.*

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

36. Fejlesztési források elosztása *Soronként csak egy oválist jelöljön be.*

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

37. LEADER-en kívüli források elnyerése *Soronként csak egy oválist jelöljön be.*

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

38. A magánszektor és a közszektor együttműködésének erősítése

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

39. Mely elemek szorulnának megerősítésre az akciócsoport működésében? (1: egyáltalán nem szükséges 6: meg kell erősíteni)

40 Fejlesztési

intézmények

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

41. Természeti

adottságok *Soronként csak egy oválist jelöljön be.*

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

42. Identitás

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

43. Szakembergárda

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

44. Turisztikai kapcsolatok

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

45. Foglalkoztatási

mobilitás *Soronként csak egy oválist jelöljön be.*

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

46. Kulturális kapcsolatok

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

47 Oktatási kapcsolatok

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

48. Gazdasági kapcsolatok

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

49. Földrajzi adottságok

*Soronként csak egy
oválist jelöljön be.*

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

50. Közlekedési kapcsolatok

*Soronként csak egy
oválist jelöljön be.*

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

51. Értékelje a LEADER munkaszervezet kapcsolati intenzitását a különböző tagtelepülésekkel (1: csak néhány fontosabb település működik aktívan az akciócsoportban 6: Egyenletes az aktivitás szintje)

*Soronként csak egy
oválist jelöljön be.*

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

52. Melyik kérdések foglalkoztatják az akciócsoportot leginkább? (max. 3 választ jelöljön) Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- A megélhetés megteremtése
- Biztos hely megtalálása a közösségben
- Hangot adni az emberek igényeinek és szándékainak
- Az egyéni igényeket a közjó alá rendelni
- A vállalkozásokon keresztül fejleszteni az innovativitást
- Az egyenlőség biztosítása a térségen belül és kívül
- Minél több ember bevonása egy stratégiai diskurzusba
- A helyi szereplők alkalmassá tétele, hogy a térség sorsát együttesen tudják alakítani
-

53 Mire alapul a helyi identitás? (max. 3 választ

jelöljön) *Válassza ki az összeset, amely érvényes.*

- Nem létezik helyi identitás, csak egyének vannak
- Tradicionális (családi, vallási, etnikai) kapcsolatokra
- Karizmatikus vezetők maguk köré gyűjtenek embereket
- A felelős hatalmi szervek irányítására
- A globális verseny helyi eredményeinek következménye
- A jogok egyenlőségére és a kisebbségi érdekekre
- Az egyéni érdekek összetett rendszerére
- Minden helyi szereplő tudatos, harmonikus és felelős akcióira
-

54. Milyen módon érvényesül a hatalom a térségben? (max. 3 választ jelöljön) *Válassza ki az összeset, amely érvényes.*

- Mindenki saját magára gondol
- A lakosság érdekeit a hagyományosan erre hivatott személyek képviselik
- Az emberek rábízák magukat az erős és meggyőző egyéniségekre
- A hivatalos hatóságok hozzák meg a szükséges döntéseket a köz nevében
- A helyi szereplők gazdasági sikerei a döntő a terület irányításában
- Komoly intézmények léteznek az egyenlőség biztosítására
- A jobban informált személyek nagyobb befolyással rendelkeznek
- Az emberek képesek maguk is megoldani problémáikat
-
-

55. Hogy jönnek létre a helyi fejlesztések? (max. 3 választ jelöljön)

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- A helyi fejlesztéseket nem irányítják, leginkább sodródnak
- Saját tulajdonuk fejlesztésén keresztül a köz érdekeit is szolgálják
- Kulcsszereplők mondják meg, hogy mit kell tenni
- Helyi üzleti terv készül, melyet a felelős hivatal hajt végre
- A legsikeresebb helyi szereplőket kéri fel, hogy kísérleti projekteket hajtsanak végre
- A helyi lakosság széleskörű részvétele biztosítja a kiegyensúlyozott területi fejlődést
- A hálózatosodás és a sokszereplős kommunikáció elősegítésén keresztül
- A helyi szereplők közösen programoznak, szereznek és allokálnak erőforrásokat

56. Miképpen erősítik a területi versenyképességet? (max. 3 választ jelöljön)

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- A szükséges lendület kívülről származik
- A tradicionális értékekre és készségekre építik
- A helyi kulcsszereplőktől jön az iránymutatás és a motiváció
- Megfelelő tervezéssel és hatékony végrehajtó mechanizmusokkal
- A legsikeresebb szektorok és cégek célzott promóciójával
- Az eleddig marginalizált csoportok társadalmi helyzetének javításával
- A globális tudásalapú hálózatokban való aktív részvétellel
- Más régiókkal való partnerséggel, illetve politikai kapcsolatokkal
-
-

57 Hogyan törekednek a társadalmi és területi kohézióra? (max. 3 választ jelöljön) *Válassza ki az összeset, amely érvényes.*

- Mindenki saját magával törődik
- A társadalmi kiegyenlítés hagyományos eszközeivel
- A helyi vezetők keresik a lakossági érdekeknek megfelelő érvényesítési fórumokat
- Demokratikusan választott testületek és kompetens hatóságok döntenek a prioritásokról
- Piaci erők és a verseny biztosítja a társadalmi és területi egyenlőséget
- A hátrányos helyzetű rétegek kirekesztettsége elleni küzdelemmel
- A különböző célcsoportokra szabott kommunikáción és információtovábbításon keresztül
- Szerződéses kapcsolatokon és korrekt megegyezésekkel a helyi szinttől egészen a globálisig

58. Hogy szerveződik a kommunikáció és a hálózatosodás? (max. 3 választ jelöljön) *Válassza ki az összeset, amely érvényes.*

- A kooperáció és a hálózatosodás csak ideiglenes
- A szereplők a tradicionális kapcsolataik szerint szerveződnek
- Erős integratív személyiségeken keresztül
- Egy kompetens fejlesztő szereplőn keresztül, aki koordinálja a hálózatosodást
- Az ígéretes hozzáadott érték láncokban érdekeltek együttműködnek a versenyképes klaszterek kialakításában
- A helyi körök és kerekasztalok biztosítják az érdekelt csoportok egyenlő részvételét
- A helyi szereplők tudás-hálózatokba tömörülnek, így javítják piaci elismertségüket
- A helyi szereplők megosztják a koordinációs funkciókat különböző konstellációk között
-

59. Hogyan kezelik az önrendelkezést és a felelősséget? (max. 3 választ jelöljön) *Válassza ki az összeset, amely érvényes.*

- Mindenki önmagáért felel
- Hagyományos (társadalmi, vallási vagy politikai) szervezetek gondoskodnak a tagjaikról
- A helyi lakosság az erős pozíciójú szószólókra bízta magát
- A helyi fejlesztési kompetenciákat a jogszabályok határozzák meg
- A helyi fejlesztésekhez való hozzájárulás azt jelenti, hogy sikeres projekteket hajtunk végre
- A döntéseket széles és kiegyensúlyozott részvételre alapozzák
- A helyi fejlesztési stratégiákat és lépéseket megtárgyalják az érintett szereplők
- A helyi szint önmaga szervezi a fejlesztéseket, a döntéshozatalban együttműködve más szintekkel
-

60 Melyek a helyi akciócsoport fő céljai? (max. 3 választ jelöljön) *Válassza ki az összeset, amely érvényes.*

- A részvétel bővítése, a szereplők minél aktívabb bevonása az akciócsoportha
- Új ötletek generálása, teret adni az innovációknak
- Új kapcsolatok létesítése a különböző szektorokhoz tartozó emberek, cégek és intézmények között
- Rendszer létrehozása az információ-építés és átadás propagálására
- Közös megegyezés a sztenderdekről, szabályokról és stratégiákról
- Új szervezet alapítása hogy összpontosítsa az erőforrásokat
- Hozzáadott érték-láncok létrehozása és integrálása a területen
- Intézmények és eszközök alapítása az integrált piaci megközelítés létrehozására
- Fenntartható tudás- és minőségmenedzsment létrehozása
-